

QƏDİR-XUM

AYƏLƏRİ

— — — — —
Ayətullah Seyid Əli Milani
— — — — —

Ayətullah Seyid Əli Milani

QƏDİR-XUM AYƏLƏRİ

2021

Müəllif: Ayətullah Seyid Əli Milani

Tərcüməçilər: Baqir Cəfəri, Əbdüssəməd Qurbanov

Elmi redaktor: Əli Abdullah

Redaktor və korrektor: Baqir Cəfəri

Dizayn: Albina Qacarova

Bu kitabın savabını Qədir-xum günündə Peyğəmbər ﷺ tərəfindən ümmətə imam və başçı təyin edilmiş, tövhid əhlinin birinci imamı olan Əmirəlmöminin Həzrət Əliyə (عليه السلام) hədiyyə edirik.

Besiret.az — 2021

Kitabın bütün hüquqları qorunur. İcazəsiz olaraq hər hansı bir vasitə ilə nəşri qadağandır.

www.besiret.az

ÖN SÖZ

Qədir-xum hadisəsi baş verdiyi gündən bu günümüzdə qədər tarixin hər bir səhifəsində öz dərin təsirini buraxmış nadir tarixi hadisələrdən biridir. Bu hadisədən 1430 ildən artıq keçməsinə baxmayaraq, bu müddət ərzində müsəlmanlar tərəfindən geniş müzakirələrə səbəb olmuş, barəsində saysız-hesabsız yazılar yazılmış, çıxışlar edilmiş, hadisənin hər bir cəhəti barədə təhlillər aparılmışdır. Müsəlmanların böyük bir qrupu bu hadisənin onların öz məzhəblərinin əsasları ilə ziddiyyət təşkil etdiyini anladıqları üçün bu hadisənin əhəmiyyətini və dəyərini azaltmaqdan ötrü müxtəlif cəhətlərdən inkarçı mövqedə durmağa çalışmışdır. Hətta bu inkarçılıq onların bəzilərini tarixdə baş verməsi gün kimi aydın olan bir hadisəni əsassız dəlillərlə kökündən inkar etməyə sövq etmişdir. Xoşbəxtlikdən müsəlmanların başqa bir qrupu həqiqəti olduğu kimi qəbul etmiş və onların içindən bir qrup alim həqiqəti üzə çıxartmaq üçün çoxlu əziyyətlərə qatlaşmaqla da olsa, bu inkarçı mövqedə dayanan şəxslərin əsassız sözlərini əsaslı dəlillərlə cavablandırmışlar. Hətta bu alimlərdən bəziləri bu hadisəni kökündən inkar etməyə çalışanlara cavab vermək üçün tarixdə bir gündə baş vermiş hadisənin isbatı üçün cildlərlə kitab yazmışlar.¹

Allaha şükürlər olsun ki, bu cür alimlər günümüzdə də mövcuddur. Onlar həqiqətləri üzə çıxartmaq üçün və ortaya atılmış şübhələrə cavab vermək üçün müxtəlif araşdırmalar aparır, kitablar qələmə alırlar. Hal-hazırda mövcud olan bu böyük alimlərdən biri də Ayətullah Seyid Əli Milanidir. Sizə təqdim etdiyimiz bu kitab bu böyük alimin Qədir-xum hadisəsi ilə əlaqədar nazil olmuş ayələr barədə qələmə aldığı bir əsərdir.

¹ Buna iki misal çəkməklə kifayətlənirik:

1. Seyid Mirhamid Hüseyn Hindinin (v. 1306 h.) qələmə aldığı möhtəşəm əsər olan “Əbəqatul-ənvār” əsərinin Qədir-xum hadisəsi ilə əlaqəli olan hissəsi köhnə çapla iki böyük cilddən (1008 səhifədən) ibarətdir. Seyid Əli Milaninin bu kitabın xülasə şəklində ərəb dilinə olan tərcüməsi sayılan “Nəfəhatul-əzhar” kitabının 4 cildi Qədir-xum hadisəsi ilə bağlıdır.

2. Əllamə Şeyx Əbdülhüseyn Əmininin (v. 1390 h. - 1970 miladi) qələmə aldığı və 11 cildə çap olunmuş “əl-Gədir” əsəri.

Müəllif bu kitabda bu ayələrin Qədir-xum hadisəsi ilə əlaqədar nazil olmasını əhli-sünnə hədis kitabları əsasında araşdırır.

Biz də öz növbəmizdə zilhiccə ayının 18-i İslam dininin ən böyük bayramı olan və Qurani-Kərimin ifadəsi² ilə desək, dinimizin kamil olduğu gün olan Qədir-xum günü münasibətilə əziz oxuculara bu kitabın tərcüməsini hədiyyə etməyi düşündük. Ümid edirik ki, kiçik həcmli olan bu kitab oxucu kütləsinə bu böyük tarixi hadisə barədə daha geniş məlumat verəcək.

Besiret.az saytının idarə heyəti

Bakı şəhəri

17 zilhiccə, hicri 1442-ci il (28/07/2021)

² "Maidə" surəsi, 3-cü ayə

Müəllifin ön sözü

Rəhman və Rəhim olan Allahın adı ilə

Bütün həmdlər aləmlərin Rəbbinə məxsusdur. Allahın salavat və salamı Məhəmməd və onun pak ailəsinin üzərinə olsun. Allahın lənəti onların əvvəlkilərdən və sonra gələn şəxslərdən olan düşmənlərinin üzərinə olsun.

Qarşınızdakı bu kitab Qədir-xum hadisəsi ilə bağlı nazil olmuş Quran ayələri barəsində bir araşdırmaadır. Necə ki bu məsələ (bu ayələrin Qədir-xum hadisəsi ilə bağlı olması) əhli-sünnə kitablarında da mövcuddur. Həmin ayələr bunlardır: İmam Əliyə beyət edilməsindən öncə nazil olan “Ey Peyğəmbər, Rəbbin tərəfindən sənə nazil ediləni təbliğ et. Əgər (bunu) etməsən, (Allahın) risalətini (sənə həvalə edilən elçilik, peyğəmbərlik vəzifəsini) yerinə yetirmiş olmazsan. Allah səni insanlardan qoruyacaq...”³ ayəsi, beyətdən sonra nazil olan “Bu gün dininizi sizin üçün kamil etdim, sizə olan nemətimi tamamladım və sizin üçün din olaraq İslamı bəyənib seçdim”⁴ ayəsi və bir bədəvinin beyətə etiraz etməsi ilə bağlı olan “Bir nəfər vəqə olacaq əzabı istədi. (O əzabı) kafirlərdən dəf edə biləcək bir kimsə yoxdur!”⁵ ayəsi.

Allahdan istəyirəm ki, haqq və həqiqət axtarışında olan hər bir şəxsə bu araşdırma ilə fayda versin. Müvəffəq edən yalnız Odur.

Əli Hüseyni Milani

³ “Maidə” surəsi, 67-ci ayə

⁴ “Maidə” surəsi, 3-cü ayə

⁵ “Məaric” surəsi, 1-2-ci ayələr

“TƏBLİĞ” AYƏSİ

1. “Təbliğ” ayəsi

Allah-taala buyurub: **“Ey Peyğəmbər, Rəbbin tərəfindən sənə nazil ediləni təbliğ et. Əgər (bunu) etməsən, (Allahın) risalətini (sənə həvalə edilən elçilik, peyğəmbərlik vəzifəsini) yerinə yetirmiş olmazsan. Allah səni insanlardan qoruyacaq...”**⁶

Bu ayənin Qədir-xum hadisəsində nazil olduğu barədə rəvayət nəql edən əhli-sünnə alimləri:

1. 310-cu ildə⁷ vəfat etmiş Əbu Cəfər Məhəmməd ibn Cərir Təbəri;

2. 327-ci ildə vəfat etmiş İbn Əbu Xatəm Əbdürrəhman ibn Məhəmməd ibn İdris Razi;

3. 330-cu ildə vəfat etmiş Əbu Abdullah Hüseyn ibn İsmayıl Məhamili;

4. 407 və ya 411-ci ildə vəfat etmiş Əbu Bəkr Əhməd ibn Əbdürrəhman Fərisi Şirazi;

5. 410-cu ildə vəfat etmiş Əbu Bəkr Əhməd ibn Musa ibn Mərdəveyh İsfahani;

6. 430-cu ildə vəfat etmiş Əbu Nueym Əhməd ibn Abdullah İsfahani;

7. 468-ci ildə vəfat etmiş Əbülhəsən Əli ibn Əhməd Vahidi;

8. 477-ci ildə vəfat etmiş Əbu Səid Məsud ibn Nasir Sicistani;

9. Əbülqasim Abdullah ibn Ubeydullah Hakim Həsəkani;

10. “Ma nəzələ fi Əliyyin və Əhlil-beyt”⁸ kitabının müəllifi Əbu Bəkr Məhəmməd ibn Mömin Şirazi;

11. 550-ci hicri ili ərəfəsində vəfat etmiş Əbülfəth Məhəmməd ibn Əli ibn İbrahim Nətənzi;

12. 571-ci ildə vəfat etmiş Əbülqasim Əli ibn Həsən ibn Əsakir Dəməşqi;

13. 652-ci ildə vəfat etmiş Əbu Salim Məhəmməd ibn Təlhə Nəsibi Şafei;

⁶ “Maidə” surəsi, 67-ci ayə

⁷ Qeyd edək ki, burada və irəliləyən səhifələrdə oxucunun qarşısına çıxacaq bütün tarixlər hicri-qəməri təqviminə əsasandır Tərc.

⁸ Əli ﷺ və Əhlil-beyt ﷺ barədə nazil olanlar (ərəb.)

14. 653-cü ildə vəfat etmiş Fəxrəddin Məhəmməd ibn Ömər Razi;

15. 661-ci ildə vəfat etmiş İzzəddin Əbdürrəzzaq ibn Rizqullah Rəsəni Mosuli;

16. “Ət-Təfsir”in⁹ müəllifi Nizaməddin Həsən ibn Məhəmməd Nişapuri;

17. 786-cı ildə vəfat etmiş Seyid Əli ibn Şihabəddin Həmədani;

18. 855-ci ildə vəfat etmiş Nurəddin Əli ibn Məhəmməd ibn Səbbağ Maliki;

19. 855-ci ildə vəfat etmiş Bədrəddin Mahmud ibn Əhməd Eyni;

20. 911-ci ildə vəfat etmiş Cəlaləddin Əbdürrəhman ibn Əbu Bəkr Suyuti;

21. 1250-ci ildə vəfat etmiş Qazi Məhəmməd ibn Əli Şovkani;

22. 1270-ci ildə vəfat etmiş Seyid Şihabəddin Mahmud Alusi Bağdadi;

23. 1293-cü ildə vəfat etmiş Şeyx Süleyman ibn İbrahim Qunduzi Hənəfi.

Onların bir qrupunun rəvayətlərinin mətnlərini böyük kitabımızın “əl-Gədir hədisləri” bölümündə qeyd etmişik.¹⁰

Rəvayətin bəzi mötəbər sənədləri

Daha sonra qeyd etməliyik ki, mübarək ayənin Qədir-xum günündə nazil olması ilə bağlı olan mötəbər sənədli rəvayətlər də çoxdur. Həmin rəvayətlərdən bəziləri aşağıdakılardır:

1. Hibərinin hədisi

O dedi: “Bizə Həsən ibn Hüseyn Hibban Kəlbidən, o, Əbu Salehdən, o, “Ey Peyğəmbər, Rəbbin tərəfindən sənə nazil ediləni təbliğ et. Əgər (bunu) etməsən, (Allahın) risalətini (sənə həvalə edilən elçilik, peyğəmbərlik vəzifəsini) yerinə yetirmiş olmazsan. Allah səni insanlardan qoruyacaq. Həqiqətən, Allah kafir camaatı düz yola yönəltməz!”¹¹ ayəsi barədə İbn Abbasdan belə nəql etdi:

⁹ “Təfsirun-Nisaburi” olaraq bilinən təfsir Tərc.

¹⁰ Ayətullah Seyid Əli Milani, Nəfəhatul-əzhar fi xulasəti Əbəqatil-ənva; c. 8, səh. 195-253

¹¹ “Maidə” surəsi, 67-ci ayə

“(Bu ayə) Əli عليه السلام barədə nazil olmuşdur. Allah Peyğəmbərə ﷺ Əli عليه السلام barədə olanı insanlara çatdırmasını əmr etdi. Allahın elçisi ﷺ Əlinin عليه السلام əlindən tutub dedi:

“Mən kimin mövlasıyamsa, Əli də onun mövlasıdır. İlahi, ona dost olana dost ol, ona düşmən olana düşmən ol!”¹²

2. Əbu Nueymın hədisi

O dedi: “Əbu Bəkr ibn Xəllad bizə rəvayət edib dedi: Məhəmməd ibn Osman bizə rəvayət edib dedi: İbrahim ibn Məhəmməd ibn Meymun bizə rəvayət edib dedi: Əli ibn Abbas bizə Əbülcəhhafdan, Əməş də Ətiyyədən, o da Əbu Səid Xudridən belə dediyini rəvayət etdi: “Bu ayə Allahın elçisinə ﷺ Əli ibn Əbu Talib عليه السلام barədə nazil olub: “Ey Peyğəmbər, Rəbbin tərəfindən sənə nazil ediləni təbliğ et...”¹³

Əbu Bəkr ibn Xəllad

Əbu Bəkr ibn Xəllad isə 359-cu ildə vəfat etmiş Əbu Bəkr Əhməd ibn Yusif Bağdadidir. Xətib öz “Tarix”ində, Zəhəbi öz “Siyər”ində və digər şəxslər də öz əsərlərində onun tərcümeyi-halını qeyd etmişlər.

Xətib Bağdadi onun haqqında belə demişdir: “O, elm sahibi deyildi. Lakin onun rəvayətləri (nəqli) doğrudur”.

Əbu Nueym onun haqqında belə demişdir: “Siqə¹⁴ biri idi”.

Həmçinin Əbülfəth ibn Əbülfəvaris də onu siqə hesab etmişdir.¹⁵

Zəhəbi onu “doğrudanışan şeyx, mühəddis, İraqın musnid”^{16,17} olaraq vəsf etmişdir.

Məhəmməd ibn Osman ibn Əbu Şeybə

297-ci ildə vəfat etmiş Məhəmməd ibn Osman ibn Əbu Şeybəyə gəldikdə Zəhəbi onun təcümeyi-halını yazmış və onu “imam, hafiz, musnid” olaraq vəsf etmişdir. Daha sonra isə deyib:

“Hədislər toplamış və əsər yazmışdır. Onun böyük bir tarix əsəri var. Bəxti gətirməmiş bir şəxsdir (insanlar arasında dəyər

¹² Hibəri, Təfsirul-Hibəri, səh. 262

¹³ İbn Bitriq adı ilə bilinən, 600-cü ildə vəfat etmiş Şeyx Yəhya ibn Həsən Hilli, Xəsisul-vəhyil-mubin, səh. 53, Hafiz Əbu Nueym İsfahaninin “Ma nəzələ minəl-Qurani fi Əli” kitabından nəql edərək.

¹⁴ Siqə — hədis nəqlində etimadlı, güvənən. Tərc.

¹⁵ Xətib Bağdadi, Tərixu-Bağdad, c. 5, səh. 220-221

¹⁶ Bu termin hədis elmində hədisi sənədi ilə nəql edən şəxs üçün işlədilir Tərc.

¹⁷ Zəhəbi, Siyərü-ələmin-nubəla, c. 16, səh. 69

görməyib), onun barədə pis danışılar. O, elm dəryası olan şəxslərdən idi”.

Daha sonra onun haqqında belə yazmışdır: “Saleh Cəzərə dedi ki, siqədir”.

İbn Ədiy onun haqqında belə demişdir: “Onun hər hansısa bir rədd edilən hədisini görməmişəm ki, (onun əleyhinə) qeyd edim”.

Daha sonra qeyd edək ki, onunla eyni dövrdə olan bəzi şəxslərin onun əleyhinə danışdıqları nəql edilib. Onlar 290-cı ildə vəfat etmiş Abdullah ibn Əhməd, 283-cü ildə vəfat etmiş İbn Xiraş, 297-ci ildə vəfat etmiş Mutəyyəndir. Onlarla Məhəmməd ibn Osmanın arasında ixtilaf olduğu aydındır. Elə bir ixtilaf ki, onu pis şəkildə yad etmələrinə səbəb olmuşdur. Xüsusilə də onunla Əbu Cəfər Mutəyyən arasında. Belə ki, onların hər biri digəri barədə pis danışmış, alçaltmışdır.¹⁸

Buna görə də Zəhəbi kimi hafızlardan bir neçəsi eyni dövrdə yaşamış şəxslərin bir-biri əleyhinə danışdıqlarına etina edilməyəcəyini bildiriblər.¹⁹

İbrahim ibn Məhəmməd ibn Meymun

İbrahim ibn Məhəmməd ibn Meymunu isə İbn Hibban “əs-Siqat”da belə deyərək qeyd edir: “İbrahim ibn Məhəmməd ibn Meymun Kindi Kufi Səid ibn Həkim Əbəsidən və Davud ibn Zəbriqandan rəvayət nəql etmişdir.

On dan isə Əhməd ibn Yəhya Sufi rəvayət edib”.²⁰

Zəif ravilər barədə olan kitablarda onun qeyd edildiyinə rast gəlmədim. Bəzən Əmirəlmömininin ﷺ fəzilətlərini nəql etməsinə görə ona eyib tutulub. Bunun kimi nə qədər misal var.²¹ Zəhəbi Əhməd ibn Əzhərin tərcümeyi-halında deyir:

“O, şübhəsiz ki, siqədir. Onda eyib tutduqları tək şey Əlinin ﷺ fəziləti barədə olan hədisdir”.²²

Bununla Zəhəbi onun Əbdürrəzzaqdan, onun Məmər-dən, onun Zəhridən, onun Ubeydullah ibn Abdullah ibn Utbədən, onun da

¹⁸ Xətib Bağdadi, Tərixu-Bağdad, c. 3, səh. 43

¹⁹ Bu barədə irəlində də qeyd olunacaq. Tərc.

²⁰ İbn Hibban, Əs-Siqat, c. 8, səh. 74

²¹ Yəni yalnız Əmirəlmömininin ﷺ fəzilətləri barədə hədis nəql etdiyinə görə hədisləri qəbul olunmayan, irad olunan bir çox rəvi mövcuddur. Tərc.

²² Zəhəbi, Siyərü-əlamin-nubəla, c. 12, səh. 364.

İbn Abbasdan nəql etdiyi hədisi qəsd edir. İbn Abbas deyib:

“Allahın elçisi ﷺ Əli ibn Əbu Talibə (عليه السلام) baxıb dedi: “Sən dünyada da ağasan, axirətdə də. Sənin sevdiyini mən sevirəm. Mənim sevdiyim kəs də Allahın sevdiyi kəsdir. Sənin düşmənin mənim düşmənim, mənim düşmənim də Allahın düşmənidir. Vay olsun məndən sonra sənə kin bəsləyənlərin halına!”

Hakim deyib: “İbn Əzhər onu Bağdadda, Əhmədin, İbn Mədininin və İbn Muinin həyatda olduğu zaman rəvayət etmişdi. Bəziləri bu hədisi inkar etmişdilər. Nəhayət, İbn Əzhərin günahsız olduğu (nəqlində yalan demədiyi) aydın oldu. O, düzdən danışanlar cərgəsindədir”.²³

Bu hədisin bir əhvalatı var. Ona görə də Əhməd ibn Əzhər “Mizanul-itidal fi nəqdir-rical”da qeyd olunmuşdur.²⁴ Hətta orada Əbdürrəzzaq ibn Həmmamı da qeyd olunmuşdur.²⁵

Lakin Əhməd ibn Əzhər “şübhəsiz ki, siqədir” və “düz danışanlar cərgəsindədir”. Əbdürrəzzaq ibn Həmmam isə altı səhih kitabın²⁶ ravilərindəndir və Buxarinin şeyxidir. Lakin bunlara baxmayaraq həmin hədis yalan-dır?!

“Əbüləzhər Əbdürrəzzaqdan nəql etdiyi, Əlinin (عليه السلام) fəzilətləri barədə olan öz hədisini danışdıqda bu barədə Yəhya ibn Məinə xəbər verildi. O, hədis əhlindən olan bir qrupla Yəhyanın yanında olduğu bir vaxtda Yəhya dedi: “Əbdürrəzzaqdan bunu rəvayət edən nişapurlu kəzzab kimdir?” Əbüləzhər ayağa qalxıb dedi: “O mənəm”. Yəhya ibn Məin təbəssüm edib dedi: “Sən, şübhəsiz ki, yalançı deyilsən”. Hədisin sənədinin etibarlı olmasına təəccüb etdi və dedi: “Rəvayətdə günah başqa bir şəxsindir”.²⁷

Hədisin ravilərinin hamısı hədis sahəsinin öndər alimləri, siqələrdir. Bununla belə hədis yalandır?!

Zəhəbi deyir: “Hədisin sonu barəsində içimdə bir şey (narahatlıq, şübhə) var”. O, bu cümləni qəsd edir: “Vay olsun

²³ Zəhəbi, Siyərü-ələmin-nubəla, c. 12, səh. 366

²⁴ Zəhəbi, Mizanul-itidal, c. 1, səh. 82

²⁵ Zəhəbi, Mizanul-itidal, c. 2, səh. 609

²⁶ Əhli-sünnənin altı əsas səhih kitabı (“kutubu-sittə”) deyildikdə Buxarinin, Müslimin və Tirmizin “Səhih” kitabları, Nəsəinin, Əbu Davudun və İbn Macənin “Sunən” kitabları nəzərdə tutulur ki, əhli-sünnəyə görə, bu kitablar ən etibarlı hədis mənbələri və Qurandan sonra ən səhih qaynaqlar hesab olunur Tərc.

²⁷ Zəhəbi, Siyərü-ələmin-nubəla, c. 12, səh. 366

məndən sonra sənə kin bəsləyənlərin halına!”

Buradakı səbəb gizli deyil. Hədisin sənədi səhih ola-ola onu hansı yolla inkar edirlər?!

Belə deyiblər: “Məmərin rafizi bir qardaşı oğlu var idi. Məmər kitablarını onun ixtiyarına vermişdi. O da həmin hədisi kitaba daxil edib. Məmərin özü heybətli, qorxulan bir şəxs idi, heç kəs ona sual verə bilmir, məsələlərdə müraciət edə bilmirdi. Əbdürrəzzaq da hədisi Məmərin qardaşı oğlunun kitabından götürüb. Həmin hədisi Əbüləzhərə danışib və əshabından heç kəsə yox, ancaq ona bu hədisi deyib”.²⁸

Zəhəbi bunu nəql etdikdən sonra deyir:

“Əbdürrəzzaq şüəliyi səbəbilə bu hədisə sevindi və onu yazdı. Hədis barədə Məmərə müraciət də etmədi. Lakin o, bu hədisi Əhməd, İbn Məin və Əli kimilərinə danışmağa cürət etməyib. Heç öz əsərlərində də bu hədisi qeyd etməyib. Hədisi qorxaraq, ehtiyatlanaraq danışib”.²⁹

Bunlar həmin əhvalatın xülasəsidir. Onu qeyd etməyin məğzi budur ki, onlar bu şəxsin siqə olduğunu etiraf etmələrinə baxmayaraq, Əmirəlmömininin ﷺ fəziləti və ya ona düşmənlik, ədavət bəsləyənlərin pislənməsi barədə bir hədis nəql etməsinə görə ona qarşı qəzəblidirlər. Onlar (bu kimi hədislər müqabilində) çox çətinlik çəkirlər. Ravinin etibarlılığı barədə mənfi danışa bildikdə bunu edirlər. Belə olmadıqda isə hədisin sözlərini dəyişməyə və ya hədisin bəzi hissəsini kəsməyə çalışır, bu da olmadıqda həmin hədisin müqabilində hədis uydururlar. Yaxud da hədisi “Məmərin qardaşı oğlu”nun uydurduğunu bildirir və “o, rafizi idi”, “Məmər kitablarını onun ixtiyarına vermişdi” kimi şeylər deyirlər. Belə ki, o, hədisi kitaba daxil etmiş (və guya) nə Məmər, nə Əbdürrəzzaq, nə də digər şəxslər bunun fərqinə varmışdır.

Lakin bu şəxs kimdir axı? Onun rafizi olmasına dəlil nədir? Məmər kitablarını necə onun ixtiyarına vermiş və ona özü üçün yazmaq icazəsi vermişdir? Bir halda ki, Məmər onun rafizi olduğunu bilirdi. Yoxsa bundan xəbəri yox idi?

²⁸ Xətib Bağdadi, Tərixu-Bağdad, c. 4, səh. 42

²⁹ Zəhəbi, Siyəru-əlamin-nubəla, c. 12, səh. 367

Xülasə, İbn Hibbanın onu siqə hesab etməsi, heç kəsin də buna qarşı bir söz deməməsinə (onu zəif hesab etməməsinə) görə İbrahim ibn Məhəmməd ibn Meymun siqədir. Tək məsələ onun Əmirəlmömininin ﷺ fəzilətlərini nəql edən ravilərdən olmasıdır.

Əli ibn Abis

Məhəmməd ibn Meymunun şeyxi olan Əli ibn Abis də belədir. O, “Səhihut-Tirmizi”nin ravilərindəndir.³⁰ Lakin heç bir səbəb olmadan, sadəcə bu hədis və İmam Əlinin ﷺ fəzilət və üstünlükləri barədə bunun mislində olan digər hədislərinə görə əhli-sünnə alimləri onun barəsində mənfi danışmışlar. İbn Ədiyin sözü də bunu bildirir:

“Onun həsən hədisləri var. Həmçinin o, Əban ibn Təğlib və digər şəxslərdən də qəribə hədislər nəql etmişdir. O, zəif olsa da, hədisləri yazılır”.³¹

Əban ibn Təğlibin on iki imamçıların siqə şəxsiyyətlərindən olduğunu bildikdə rəvayətlərinin nə üçün “qəribə hədislər” olması da bizə aydın olur və bilirik ki, onlar Əli ibn Abisi məhz bu hədisləri rəvayət etməsi səbəbilə zəif hesab edirlər. Amma bu cəhət nəzərə alınmadıqda o öz-özlüyündə etibarlı şəxsdir. Buna görə də “hədisləri yazılır”. Yəni İmam Əlinin ﷺ fəzilətləri barədə olanlar istisna olmaqla digər hədisləri yazılır. Həmin hədislər isə İbn Ədiyin də onları vəsf etdiyi kimi “qəribə hədislər”dir. Əgər bu şəxs yalançı olsaydı, onun “hədisləri yazılır” sözü də, ümumiyyətlə, düzgün olmazdı.

Əbülcəhhaf Davud ibn Əbu Ovf

Əli ibn Abisin şeyxi Əbülcəhhaf Davud ibn Əbu Ovf da eynilə. O, Əbu Davudun, Nəsainin və İbn Macənin ravilərindəndir. Əhməd ibn Hənbəl və Yəhya ibn Məin onu siqə hesab etmişdir. Əbu Hatim deyib: “Doğrudanışan şəxsdir”.

Nəsai deyib: “(Hədis barədə) onda bir problem yoxdur”.³² Bununla belə bu şəxs İbn Ədiyin nəzərində sözü ilə dəlil gətirilməyəcək şəxslərdəndir. Halbuki o da heç bir şəxsin onun əleyhinə danışmadığını etiraf edir. Bəs niyə?! İbn Ədiyin

³⁰ İbn Həcər Əsqəlani, Təqribut-təhzib, c. 2, səh. 39

³¹ İbn Ədiy, Əl-Kamil fiz-zuəfa, c. 5, səh. 190, 1347 rəqəminin altında

³² Zəhəbi, Mizanul-itudal, c. 2, səh. 18

sözlərinə bax ki, sənin üçün səbəbini desin. O belə deyir: “Əbül-cəhhafin qeyd etdiklərimdən başqa da hədisləri mövcuddur. O, çox şeyyönümlü³³ biridir. Bütün hədisləri Əhli-beyt عليه السلام barədədir. Rical sahəsindəki şəxslərin onun barədə pis bir sözünü görməmişəm. Mənim nəzərimdə isə sağlam biri və hədisdə dəlil gətiriləcək şəxslərdən deyil”.³⁴

Əməş

Əməşə gəlincə o, altı səhih kitabın ravilərindəndir.³⁵

Xülasə olaraq Əbu Nueymin hədisi mötəbərdir. Onun sənədinin ravilərindən hansısa biri haqqında mənfi şeylər deməyə dəlil də yoxdur. Onlardan hansısa şey olsa belə, siqədir və sübuta yetmişdir ki, şeylik, hətta rafizilik belə onların nəzərində şəxsin etibarlı olmasına bir xələl gətirmir. Bu bizim Hafız İbn Həcər Əsqəlanidən və digər şəxslərdən dəfələri nəql etdiyimiz bir məsələdir.

Ətiyyə barədə məlumat isə az sonra gələcək.

3. İbn Əsakirin hədisi

O belə deyib: “Bizə Əbu Bəkr Vəcih ibn Tahir xəbər verib belə dedi: Bizə Əbu Hamid Əzhəri xəbər verib belə dedi: Bizə Əbu Məhəmməd Məxlədi Hulvani xəbər verib belə dedi: Bizə Həsən ibn Həmməd Səccadə xəbər verib belə dedi: Bizə Əli ibn Abis Əməşdən və Əbül-cəhhafdan xəbər verdi ki, onlar Ətiyyədən, o, Əbu Səid Xudridən onun belə dediyini nəql edir: “Bu ayə Qədir-xum günündə Allahın elçisinə ﷺ Əli عليه السلام barədə nazil olub: “Ey Peyğəmbər, Rəbbin tərəfindən sənə nazil ediləni təbliğ et...”³⁶

Vəcih ibn Tahir

541-ci ildə vəfat edən Vəcih ibn Tahirə gəlincə: İbn Covzi onun haqqında belə demişdir: “Şeyx, əməlisəlah, doğrudanışan şəxs idi. Gözəl əxlaqı, nurlu üzü və saqqalı var idi. (Təqvasından) tez ağlayan, çox zikr edən biri idi. Mənim onun eşitdiklərini və

³³ Bu kimi yerlərdə “şey” ifadəsi ümumi mənada Əli عليه السلام tərəfdarı, onu sevən olmaq mənalarındadır. Məzhəb olaraq şey olmaq, İmam Əlini عليه السلام haqq xəlifə bilmək, Əbu Bəkrin İmam Əlinin عليه السلام haqqını qəsb etdiyinə etiqad etmək mənasında deyil. Ən çoxu belə şəxslər onu Osmandan üstün biliblər. Tərc.

³⁴ İbn Ədiy, Əl-Kamil fiz-zuəfa, c. 3, səh. 82-83, 625 rəqəminin altında

³⁵ İbn Həcər Əsqəlanı, Təqribut-təhzib, c. 1, səh. 331

³⁶ “Tərixu-madinəti-Dəməşq”in Əmirəlmömininin عليه السلام tərcümeyi-halı bölümü, c. 2, səh. 86

yazdıqlarını nəqletmə icazəm var”.³⁷

Səməni onun haqqında belə deyib: “Ondan bir çoxları hədis yazıb. O, Nişapurdakı yeni məsciddə qardaşının yerinə hər cümə (hədis) imla deyərdi. İnsanların ən yaxşısı, təvazökar, mehriban, səmimi biri idi. Daim zikr edər, çoxlu Quran oxuyar, qohumlarla əlaqə qurardı. Öz dövründə bir çox xüsusiyyətlərinə görə yeganə şəxs idi...”³⁸

Zəhəbi deyib: “Şeyx, alim, ədalət sahibi və Xorasanın musnididir”.³⁹

Əbu Hamid Əzhəri

Əbu Hamid Əzhəri isə 463-cü ildə vəfat etmiş Əhməd ibn Həsən Nişapuridir.

Zəhəbi onun barəsində belə yazmışdır: “Əzhəri adil, musnid, doğrudanışıdır. O, Əbu Hamid Əhməd ibn Həsən ibn Məhəmməd ibn Həsən ibn Əzhər Əzhəri Nişapuri Şurutidir, mühəddislərin övladlarındandır. Əbu Məhəmməd Məxlədidən hədis eşitmişdir. Ondan isə Tahirin övladları Zahir və Vəcih hədis nəql edib... 463-cü ilin rəcəb ayında vəfat edib”.⁴⁰

Əbu Məhəmməd Məxlədi

Əbu Məhəmməd Məxlədi isə 389-cu ildə vəfat etmiş Həsən ibn Əhməd Nişapuridir.

Hakim onun haqqında belə deyib: “O, (hədis) eşitmə və yazılarında doğru olan şəxsdir, nəqldə möhkəmdir. “Darus-sunnə”də⁴¹ hədis imla demişdir. Öz əsrinin mühəddisidir. 389-cu ilin rəcəb ayında vəfat edib”.⁴²

Zəhəbi belə yazıb: “Məxlədi doğrudanışan şeyx, musnid Əbu Məhəmməd... Etibarlı, ədalətli şeyx idi. Elm və fəzilət sahibi ailədən idi”.⁴³

³⁷ İbn Covzi, Əl-Muntəzəm, c. 18, səh. 54

³⁸ Zəhəbi, Siyəru-ələmin-nubəla, c. 20, səh. 110

³⁹ Həmin mənbə, səh. 109. Bu termin hədis elmində hədisi sənədi ilə nəql edən şəxs üçün işlədilir Tərc.

⁴⁰ Həmin mənbə, c. 18, səh. 254

⁴¹ Mədinə şəhərinin adlarından biri. Tərc.

⁴² Həmin mənbə, c. 16, səh. 540

⁴³ Həmin mənbə, səh. 539

Əbu Bəkr Məhəmməd ibn Həmdun Nişapuri

320-ci ildə vəfat etmiş Əbu Bəkr Məhəmməd ibn Həmdun Nişapuriyə gəlincə: Hakim onun barəsində deyib: “(Hədisdə) siqə, etibarlı olan, (hədis axtarışında) ölkələr dolaşan şəxslərdən idi. 87 il yaşayıb”.⁴⁴

Xəlili deyib: “Böyük hafızdır”.⁴⁵

Zəhəbi deyib: “Hafız, (hədis nəqlində) sabit, nəql və fəhm baxımından hədis elmini yaxşı bilən biri idi”.⁴⁶

Məhəmməd ibn İbrahim Hulvani

276-cı ildə vəfat edən Məhəmməd ibn İbrahim Hulvaniyə⁴⁷, gəlincə⁴⁸ isə Xətib onun haqqında belə demişdir: “Məhəmməd ibn İbrahim ibn Əbdülhəmid Əbu Bəkr Hulvani Bəlxin qazisi idi. Bağdadda məskunlaşmış, orada hədis danışmışdır... İsmayıl ibn Məhəmməd Səffar, Məhəmməd ibn Əmr Rəzzaz, Əbu Əmr ibn Səmmak və Həməzə ibn Məhəmməd Dəhqan ondan hədis nəql edib. O, siqə idi”.⁴⁹

İbn Covzi deyib: “Siqə idi”.⁵⁰

Həsən ibn Həmməd Səccadə

241-ci ildə vəfat etmiş Həsən ibn Həmməd Səccadə İbn Davud, Nəsai və İbn Macənin ravilərindəndir.

Əhməd ibn Hənbəl deyib: “Sünnə sahibi idi. Mənə onun barəsində yalnız xeyirli şeylər çatıb”.⁵¹

Zəhəbi deyib: “Öz zamanının görkəmli və etibarlı alimlərindən idi”.⁵²

İbn Həcər deyib: “Doğrudanışandır”.⁵³

Əli ibn Abis, Əbülcəhhaf və Əməş haqqında isə daha əvvəl danışıldı. Qaldı Ətiyyə.

⁴⁴ Həmin mənbə, c. 15, səh. 61

⁴⁵ Həmin mənbə.

⁴⁶ Həmin mənbə, səh. 60

⁴⁷ “Mucəmul-buldan”da Nişapurun kəndlərindən biri olduğu deyilir

⁴⁸ İbn Covzi, Əl-Muntəzəm, c. 12, səh. 279

⁴⁹ Xətib Bağdadi, Tərixu-Bağdad, c. 1, səh. 398

⁵⁰ İbn Covzi, Əl-Muntəzəm, c. 12, səh. 279

⁵¹ Zəhəbi, Siyəru-əlamin-nubəla, c. 11, səh. 393

⁵² Həmin mənbə.

⁵³ İbn Həcər Əsqəlani, Təqribut-təhzib, c. 1, səh. 165

4. Vahidinin hədisi

Əvvəldə qeyd etdiklərimizdən aydın olur ki, Vahidinin ayənin nazil olması barədə nəql etdiyi hədisin sənədi səhihdir. Çünki o elə əvvəlki isnadın eynisidir. Vahidinin şeyxi olan, Həsən ibn Əhməd Məxlədiddən sənədin sonuna qədər nəql edən Əbu Səid Məhəmməd ibn Əli Səffar barədə isə 529-cu ildə vəfat etmiş Hafiz Əbülhəsən Əbdülğafir Farisi tərcümeyi-hal yazmış və belə demişdir:

“Xəşşab” olaraq tanınan Məhəmməd ibn Əli ibn Məhəmməd ibn Əhməd ibn Həbib Səffar Əbu Səid (o,) Əbu Səhl Xəşşab Lihyanınin bacısı oğludur. Hədis sahəsinin məşhur şeyxlərindəndir. Əbu Əbdürrəhman Suləminin xüsusi xidmətçilərindən olmuşdur. Onun kitabları var idi. Şeyx vəfat etdikdən sonra kitablarını ona vəsiyyəət etdi və Əbu Səid ondan sonra Nişapurda hədis kitablarını əlində cəm etmiş şəxsə çevrildi. Öz həmyaşıdları arasında ən çox hədis eşidən və əsl kitabə sahib olan idi. İsnadı ali olan hədislərə sahib idi. Əsl kitablar yazması, müxtəlif bablarda hədisləri toplaması, uşaqlara (əxlaqi, dini) təlim verməsi, ömrünün sonuna kimi rəvayət nəql etməsi kimi xüsusiyyətləri var idi. Hədis əhli və saleh ailədən olmuşdur. 381-ci ildə dünyaya gəlmiş, 456-cı ilin zilqədə ayında vəfat etmişdir”.⁵⁴

Zəhəbi və İbn İmad onu “əl-İbər” və “Şəzəratuz-zəhəb”də 456-cı ildə vəfat edənlər arasında qeyd ediblər.

Ətiyyənin tərcümeyi-halı

Ətiyyə Ovfiyə gəlincə biz bəzi araşdırmalarımızda⁵⁵ onun barəsində təfsilatlı şəkildə tərcümeyi-hal qeyd etmiş və demişik:

“O, təbeinlərin məşhur şəxsiyyətlərindəndir. Hakim Nişapuri təbeinlər barəsində danışarkən belə deyir:

“Səhabədən sonrakı nəsillər arasında ən yaxşı olanlar Allah elçisinin ﷺ səhabələri ilə həmsöhbət olmuş, onlardan din və sünnələri öyrənmiş şəxslərdir. Səhabələr isə vəhyin, nazil olmanın özünə şahidlik etmişlər”.⁵⁶

⁵⁴ Əbdülğafir Nişapuri, Əs- fi tarixi-Nisabur səh. 54, rəqəm 103

⁵⁵ “Dr Salus ilə “Təthir ayəsi” barəsində” adlı kitabımıza müraciət et.

⁵⁶ Hakim Nişapuri, Mərifətu-ulumil-hədis, səh. 41

Ətiyyə həm də Buxarinin “əl-Ədəbul-mufrəd”dəki ravilərindən biridir. Həmçinin o, “Səhihu-Əbu Davud” kitabında hədis nəql olunmuş ravilərdəndir. O kitab ki Əbu Davud onun barəsində: “Alimlərin rədd edilməsi barədə həmfikir olduğu heç bir hədisi bu kitabda qeyd etməmişəm” — demişdir. Xətəbi isə kitab haqqında belə deyib: “Din elmində onun mislində bir kitab yazılmayıb. O, “səhiheyn”dən daha yaxşı yazılmış, fiqhi-elmi cəhətdən daha dərin kitabdır”. Habelə o, “Səhihut-Tirmizi”nin ravilərindəndir. Hansı ki Tirmizinin o kitab barəsində belə dediyini rəvayət ediblər: “Bu kitabı yazıb onu Hicaz alimlərinə təqdim etdim, onlar kitabdən razı qaldılar; İraq alimlərinə də təqdim etdim, onlar da razı qaldılar; Onu Xorasan alimlərinə də təqdim etdim, onlar da kitabdən razı qaldılar. Kimin evində bu kitab olsa, sanki onun evində danışan bir peyğəmbər var”.

O, “Səhihu-İbn Macə”də də keçən ravilərdən biridir. O kitab ki Əbu Zərə kitaba baxdıqdan sonra onun barəsində belə deyib: “Yəqin ki, kitabda sənədində zəiflik olan tam otuz hədis olmaz”.⁵⁷ O, həmçinin “Musnədu-Əhməd” kitabının ravilərindən biridir. Hafiz Suyuti bəzi alimlərin belə dediyini nəql edir: “Əhməd öz “Musnəd”ində yalnız səhih hədisləri qeyd etməyi (özünə) şərt qoyub”.⁵⁸

İbn Səd onu siqə hesab etmişdir.

Dovri Yəhya ibn Məindən nəql edərək deyir: “Saleh şəxsdir”.

Əbu Bəkr Bəzzar isə deyib: “Şiə düşüncəsində olan biri hesab edilir. Böyük şəxslər ondan rəvayət nəql ediblər”.

Bütün bunlardan sonra kimin onun əleyhinə danışdığına baxaq. Cuzəcani onun barədə mənfi danışib. Hansı ki Hafiz İbn Həcər Əsqəlani Cuzəcani barəsində bunları bildirib: “Cuzəcani nasibi, Əlidən ﷺ ayrı düşən (onu sevməyən) biri idi”. Cuzəcani kimi olan şəxslər də onunla həmfikir olublar (rəvi barədə mənfi danışblar). Hafiz İbn Həcər Əsqəlani isə bildirmişdir ki, bidət əhli olan birinin sözünə qulaq asılmamalıdır.⁵⁹

⁵⁷ Zəhəbi, Təzkirətul-huffaz, c. 2, səh. 189

⁵⁸ Suyuti, Tədrisur-rəvi, c. 1, səh. 171-172

⁵⁹ İbn Həcər Əsqəlani, Muqaddimətu-Fəthil-bari, səh. 387

Bəs bu ravi barədə pis danışanlar niyə belə edib?!

Çünki o, Əmirəlmöminini ﷺ hamıdan üstün tutardı. Ondan Əmirəlmöminini ﷺ təhqir etməsi istənmiş, o isə boyun qaçırmışdı. Buna görə də dörd yüz şallaq vurulmuş, saqqalı kəsilmişdi. Bütün bunlar isə Həccac ibn Yusifin əmrinə ilə olub. Allah Həccaca, onun yolunu tutana lənət etsin və onları Həccacın daxil olduğu yerə (cəhənnəmə) salsın.

Qeyd edim ki, burada bir neçə mühüm nöqtə var:

1. Bu mübarək ayənin Qədir-xum günündə Əmirəlmöminin ﷺ və onun vilayəti barədə nazil olması haqda olan hədisi əhli-sünnənin görkəmli hədis imamlarından olan böyük şəxslər bir neçə səhabədən nəql ediblər. Həmin səhabələr:

1. Abdullah ibn Abbas;
2. Əbu Səid Xudri;
3. Zeyd ibn Ərqəm;
4. Cabir ibn Abdullah Ənsari;
5. Bəra ibn Azib;
6. Əbu Hureyrə;
7. Abdullah ibn Məsud;
8. Abdullah ibn Əbu Ovfa.

2. Suyuti belə deyib: “İbn Mərdəveyh İbn Məsudun belə dediyini qeyd edir: “Biz Peyğəmbərin ﷺ dövründə belə oxuyurduq: “Ey Peyğəmbər, Rəbbin tərəfindən sənə nazil ediləni — Əlinin möminlərin vəlisi olduğunu — təbliğ et. Əgər (bunu) etməsən, (Allahın) risalətini (sənə həvalə edilən elçilik, peyğəmbərlik vəzifəsini) yerinə yetirmiş olmazsan. Allah səni insanlardan qoruyacaq...”⁶⁰

3. Bu hədisi nəql edənlərdən biri İbn Əbu Hatim Razidir. Suyuti deyib: “İbn Əbu Hatim, İbn Mərdəveyh və İbn Əsakir Əbu Səid Xudrinin belə dediyini nəql edir: “Bu ayə Qədir-xum günündə Allahın elçisinə ﷺ Əli ibn Əbu Talib ﷺ barədə nazil olub: “Ey Peyğəmbər, Rəbbin tərəfindən sənə nazil ediləni təbliğ et...”⁶¹

⁶⁰ Suyuti, Əd-Durrul-mənsur, c. 2, səh. 298

⁶¹ Həmin mənbə.

İbn Teymiyyə və onun ardıcılıarı İbn Əbu Hatimin öz təfsirində uydurma bir hədis qeyd etmədiyini bildirmişlər. Biz də keçmiş bəhslərimizdə bunu qeyd etmişik. Həmçinin tezliklə həmin hədislə tanış olacaqsan.⁶²

Xülasə olaraq müsəlmanlar arasında ittifaq edilən haqq söz budur ki, ayə Qədir-xum günündə, Əmirəlmöminin ﷺ haqqında nazil olmuşdur.

İbn Teymiyyə Hərrani və “Təbliğ” ayəsi

Əllamə Hilli رحمه الله bu mübarək ayə və müxaliflərin bu ayə haqqında qeyd etdikləri hədislərlə dəlil gətirmiş və demişdir:

“İkinci dəlil: Allahın “Ey Peyğəmbər, Rəbbin tərəfindən sənə nazil ediləni təbliğ et. Əgər (bunu) etməsən, (Allahın) risalətini yerinə yetirmiş olmazsan” kəlamının Əli رضي الله عنه barədə nazil olmasında ittifaq etmişlər. Hafız Əbu Nueym əhli-sünnə alimlərindən öz isnadı ilə Ətiyyədən rəvayət edir ki, o deyib: “Bu ayə Peyğəmbərə ﷺ Əli ibn Əbu Talib رضي الله عنه haqqında nazil olub”. “Təfsirus-Sələbi”də isə deyilib: “Ayənin mənası budur: “Rəbbin tərəfindən — Əlinin fəziləti barədə — sənə nazil ediləni təbliğ et”. Bu ayə nazil olanda Peyğəmbər ﷺ Əlinin رضي الله عنه əlindən tutub dedi: “Mən kimin mövlasıyamsa, Əli də onun mövlasıdır”.

İbn Teymiyyə Əllamə Hillinin رحمه الله cavabında belə deyir:

“Bu, birincidən daha böyük bir yalan və iftiradır. Onun “Əli barədə nazil olmasında ittifaq etmişlər” sözü həmin ayə barədə dediyi yalandan daha böyük bir yalandır. İrəli sürdüyü fikirlərə dərinədən agah olan (batil və puç fikirlər bildirməyən) alimlərdən heç biri bu və ya digər bir fikri səsləndirməmişlər. Əbu Nueym “əl-Hilyə”də və ya “Fəzailul-xuləfa”da nəql etdiyi, Nəqqaş, Sələbi, Vahidi və başqa şəxslərin təfsirlərdə qeyd etdiklərinə gəlincə isə dini maarif əhli (din alimləri) onların rəvayət etdikləri arasında çoxlu uydurma və yalan məlumatların olması haqqında ittifaq ediblər. Həmçinin ittifaq ediblər ki, qeyd edilən, Sələbinin

⁶² Bu hədis kitabın ikinci hissəsində, “İbn Əbu Hatimin hədisi” başlığı altında qeyd olunacaq. Tərc.

öz təfsirində rəvayət etdiyi hədis uydurmadır. Lakin bizim burada məqsədımız bir qayda qeyd etməkdir. Deyirik: orada nəql edilənlərdən bir çoxu doğru olsa belə, bir çoxu da yalandır. Birini digərindən ayırd etmək isə hədis elminin əhli olan şəxslərin öhdəsinədir... Hər bir elmin onu bilən (mütəxəssis) şəxsiyyətləri mövcuddur. Hədis alimləri isə bütün bu şəxslər arasında ən böyük dəyər sahibi olan, ən doğru danışan, ən böyük məqama malik olan və ən dindar olanlarıdır. Onlar (raviləri) cərh⁶³ etmək və etibarlı olduğunu bildirməkdə insanların ən dürüstü, ən etibarlısı, ən elmlı və xəbərdar olanlarıdır... Nəqldə qayda budur ki, bu sahənin alimlərinə və öncüllərinə müraciət edilməlidir. Nəql sahəsi alimlərinin ittifaqına əsasən, rəvayətin sadəcə olaraq Sələbi və digərlərinə nisbət verilməsi onun səhihliyinə dəlil deyil. Buna görə də hədis alimlərindən heç biri onu kitablarından hansısa birində rəvayət etməmişlər...”

İbn Teymiyyə deyir:

“Siz iddia etdiniz ki, Əlinin ﷺ imamətini Quran əsasında sübuta yetirmisiniz. Halbuki, ümumiyyətlə, Quranın zahirində buna dəlalət edən heç bir şey yoxdur. Allah buyurub: “Rəbbindən sənə nazil olanı çatdır...” Bu söz isə Rəbbindən ona nazil olan hər bir şeyi əhatə edən, ümumi olan bir sözdür. Müəyyən bir mətləbə dəlalət etmir... Əgər o, rəvayətlə sübuta yetərsə, bu, məsələnin Quran vasitəsilə yox, hədis vasitəsilə isbatı olar. Lakin elm əhli açıq-aydın şəkildə bilirlər ki, Peyğəmbər ﷺ Əlinin ﷺ imaməti barədə heç bir şey çatdırmayıb...”⁶⁴

İbn Teymiyyənin cavabında deyirəm:

Onun Əbu Nueym, Sələbi və Vahidinin rəvayətlərində çoxlu uydurmalar olması barədə sözlərində onunla razılaşıırıq. Bu, haqdır. Çünki Allahın kitabından başqa elə bir kitab yoxdur ki, orada uydurma olmasın. Hətta “Səhih” olaraq adlanan kitablar belə. Müxaliflərin çoxunun digər kitabların hamısından üstün tutduğu “Səhihul-Buxari”də yalan və batil şeylər mövcuddur. Onların bəzisini İbn Həcər Əsqəlani və kitabın şərhçilərindən olan

⁶³ Yaralamaq və s. kimi mənələrdədir. Rical elmində ravini “cərh etmək” onun zəifliyini bildirmək mənasındadır Tərc.

⁶⁴ İbn Teymiyyə, Minhac-us-sunnə, c. 7, səh. 33, yeni çap ilə.

digər böyük hafızların sözlərinə istinad edərək bəzi kitablarımızda qeyd etmişik. Nəql edilmiş şeylər arasında çoxlu doğru və çoxlu yalan şeylər var. Ayırd etmək üçün isə onun da dediyi kimi hədis elmi və rical sahəsinin alimlərinə müraciət etmək lazımdır. Buna görə biz hədis və rical alimlərinin sözlərinin işığında ayənin Qədir-xumda nazil olmasını bildirən hədisin sənədlərinin səhihliyini sübut etdik. Həmçinin bu hədisdən başqa “əl-Muraciat”ın müəllifi və digər alimlərimiz tərəfindən dəlil olaraq istifadə edilən rəvayətlərin rəvayətlərinin də bir-bir siqə olmalarını qeyd etmişik. Bir hədisin də səhihliyi sübuta yetərsə, onu qəbul etmək hamıya vacibdir. Kim onu təkzib edərsə, Allahın elçisinin ﷺ dediyi və etdiklərini təkzib etmişdir. Bu isə Allahı inkar etməkdir. Bu işdən Allaha sığınırıq.

Xülasə, burada hədisin Sələbi yaxud digərinə nisbət verilməsi ilə dəlil gətirilmir. Əksinə, rical və hədis elmində qəbul edilmiş qaydalar əsasında onun səhih olduğu bildirildikdən sonra dəlil gətirilir.

Dəlilin Quranla yox, hədislə olması sözüne gəlincə isə bu söz açıq-aşkar təəssübkeşlikdir. Çünki İbn Teymiyyənin özü Allah-taalanın “O ikisi mağarada olduqda onun öz yoldaşına “Kədərlənmə, Allah bizimlədir” dediyi zaman”⁶⁵ ayəsi ilə Əbu Bəkrin fəzilətinə dəlil gətirir və deyir:

“Əbu Bəkrin mağarada olması hadisəsinə əsasən, fəzilətli olması Quranın aşkar bəyanı ilə aydın olan bir məsələdir. Çünki Allah deyib: “Onun öz yoldaşına “kədərlənmə, Allah bizimlədir” dediyi zaman”. Buxari və Müslim öz “Səhih”lərində Ənəsin Əbu Bəkr barədə olan hədisini qeyd ediblər...”⁶⁶

İbn Teymiyyə bu hədisi ayənin təfsiri hesab edib və ayədə “onun yoldaşı” ifadəsinin bir fəzilət olduğunu güman edib...

Hələ o, əhli-sünnədə olan bəzi rəvayətlərlə dəlil gətirərək “Allahdan ən çox qorxan isə o oddan uzaqlaşdırılır. O şəxs ki malını öta edir, günahlardan təmizlənir”⁶⁷ ayəsinin Əbu Bəkr barədə nazil olduğunu iddia edir və deyir:

⁶⁵ “Tövbə” surəsi, ayə 40

⁶⁶ İbn Teymiyyə, Minhacus-sunnə, c. 8, səh. 373, yeni çap ilə.

⁶⁷ “Leyl” surəsi, ayə 17-18

“Elm əhlindən olan bir neçə nəfər ayənin Əbu Bəkrin qissəsi barədə nazil olduğunu qeyd edib. Həmçinin İbn Əbu Hatim və Sələbi Abdullah ibn Museyyibdən nəql edərək ayənin Əbu Bəkr barədə nazil olduğunu yazmışlar. İbn Əbu Hatim öz təfsirində belə yazıb: “Bizə atam rəvayət edib dedi: Bizə Məhəmməd ibn Əbu Ömər Ədəni rəvayət edib dedi: Bizə Süfyan rəvayət edib dedi: Bizə Hişam ibn Ürvə atasının belə dediyini rəvayət etdi: “Əbu Bəkr hamısı Allaha görə əzab görəni yeddi nəfəri azad etdi...” Ravi dedi: “Allahdan ən çox qorxan isə o Oddan uzaqlaşdırılır”⁶⁸ cümləsindən surənin sonuna qədər olan hissə onun barəsində nazil olub”.⁶⁹

Habelə digər yerlərdə də bu şəkildə danışılıb. Lakin İmamıyyə məzhəbindən olanlar İbn Əbu Hatim, Sələbi və digər sünni müfəssir və mühəddislərin ayənin təfsiri, eləcə də nazil olma səbəbi barədə nəql etdiyi səhih hədislərin köməyi ilə “Ey Peyğəmbər, Rəbbin tərəfindən sənə nazil ediləni təbliğ et...” ayəsi vasitəsilə Əmirəlmömininin ﷺ imamətinə dəlil gətirəndə isə deyir: “Kim “Əlinin imaməti Quranda təbliğ edilməsi əmr edilən şeylərdəndir və Quran bunu bildirir” deyə iddia etsə, Qurana iftira atmışdır”.⁷⁰

Halbuki İmamıyyədən olanların müxaliflərin hədisləri ilə dəlil gətirməsi bəhs və münazirələrdə qəbul edilmiş qaydalara uyğundur. Çünki onlar öz rəvayət etdiklərini qəbul etməklə mükəlləfdirlər. Onların İmamıyyə məzhəbi müqabilindəki dəlillərində isə belə deyil. Çünki onların hədisləri İmamıyyə məzhəbinin nəzərində dəlil deyil, hətta öz “Səhih” adlandırdıqları kitablarda qeyd edilmiş olsa belə.

Elə isə bax gör ki, iftira atan kimdir!

Uğursuz cəhdlər

Qeyd etdiklərimiz sayəsində təəssübkeş şəxslər tərəfindən mübarək ayənin Əmirəlmömininin ﷺ vilayətinə dəlalətini

⁶⁸ “Leyl” surəsi, ayə 17

⁶⁹ İbn Teymiyyə, Minhac-us-sunnə, c. 8, səh. 495, yeni çap ilə

⁷⁰ Həmin mənbə, c. 7, səh. 47

aradan qaldırmaq üçün gətirilən bəhanələr puç olmuşdur.

Bu məsələ barədə bir sıra cəhdlər edilib. Onların ən mühümləri:

1. Ayənin siyaqını⁷¹ əsas götürmək;

2. Ayənin Əmirəlmöminin عليه السلام haqqında nazil olması barədə olan hədisin müqabilində nəql edilmiş hədislər.

Mövzuya daxil olmazdan öncə bilməliyik ki, mübarək ayə “Maidə” surəsindədir. Bu surə də hər iki fırqənin ittifaqına əsasən, Peyğəmbərə ﷺ nazil olan son surədir. Bax: “Təfsirul-Qurtubi”, “Təfsirul-Xazin”, “əl-İtqan fi ulumil-Quran”, c. 1, səh. 26-52 və digər sünni kitabları.

Məzhəbin şeyxi Əbu Cəfər Tusinin “Təhzibul-əhkam” kitabında ayənin Peyğəmbərin ﷺ vəfatından iki, yaxud üç ay öncə nazil olması mötəbər sənədlə Əmirəlmöminindən عليه السلام nəql edilir.⁷²

Əyyaşi öz təfsirində deyir: “Maidə” surəsi Quranın nazil olan son surəsidir”.

Bu zaman deyirik: “Necə ki əvvəlkilər “Təthir” ayəsini Peyğəmbərin ﷺ xanımları barədə olan ayələrin arasına daxil edib, həmçinin onların yolunu izləyənlər də ayənin xanımlar haqqında nazil olmasını demək üçün bunu əllərində bir əsas olaraq tutublar, “Təbliğ” ayəsində də eyni halı təkrar ediblər. O, yəhudi və nəsrənilərlə danışmaq siyaqına daxil edilmişdir. Sonrakı şəxslər isə həqiqəti iqrar etməkdən boyun qaçıрмаq üçün ayənin siyaqına istinad etmişlər.

Razi deyib: “Bil ki, bu rəvayətlərin çox olmasına baxmayaraq, daha yaxşı olan budur ki, Allah-taalanın Peyğəmbəri ﷺ yəhudi və nəsrənilərin şərindən qoruduğu, onlara əhəmiyyət vermədən təbliği aşkar etməyə əmr etdiyi mənasını verək. Çünki bu ayənin əvvəlində olan çox hissə, həmçinin sonrasındakı olan çox hissə yəhudi və nəsrənilərlə danışmaq barədədirsə, mümkün deyil ki, arada olan bir təkcə bu ayə əvvəli və sonrasını ilə əlaqəsi olmayan bir şey üçün göndərilsin”.⁷³

Sanki Razi ayənin “Maidə” surəsində olmasından, onun da

⁷¹ Kontekst, gedişat. Tərc.

⁷² Şeyx Tusi, Təhzibul-əhkam, c. 1, səh. 361

⁷³ Fəxr Razi, Təfsirur-Razi, c. 12, səh. 50

Peyğəmbərin ﷺ həyatının sonlarında nazil olmasından qafildir. Elə bir vaxtda ki, nə yəhudilərdən, nə nəsrənilərdən, nə də Qüreyşdən qorxulurdu. Siyaq isə yalnız müqabilində mötəbər bir nəss olmadığı zaman təfsir üçün bir əlamət və dəlil hesab edilir. Fəxr Razi özü ayənin Əmirəlmöminin ﷺ barəsində nazil olmasının İbn Abbasın, Bəra ibn Azibin və İmam Məhəmməd ibn Əli Baqirin ﷺ nəzəri olduğunu bildirir. Halbuki o, ayəyə verdiyi mənə barədə nəzərini, həmçinin digər qeyd etdiyi fikirlərini səhabələrdən hansısa birinin sözü ilə qüvvətləndirməyib.

Bu məqamda mübarək ayənin İmam ﷺ barədə nazil olması hədisinin müqabilində nəql edilən hədislərlə tanış olmaq istəyirsənsə, “Təfsirut-Təbəri”yə və Suyutinin “əd-Durrul-mənsur”una bax. Yəqin ki, ikinci kitab həmin rəvayətləri daha yaxşı şəkildə cəm edib. Sən həmin rəvayətlərin bir-biri ilə ziddiyyətli olduğunu görəcəksən. Hələ bu rəvayətlər “Maidə” surəsinin Peyğəmbərin ﷺ ömrünün son günlərində nazil olması barədə hər iki fırqənin icması ilə də rədd edilir.

Həmin rəvayətlərdən biri Təbəraninin və Əbüşşeyxin qeyd etdiyi, Əbu Nueymın “əd-Dəlalil”də nəql etdiyi, həmçinin İbn Mərdəveyhin və İbn Əsakirin İbn Abbasdan qeyd etdiyi rəvayətdir. O, rəvayətdə belə deyir:

“Peyğəmbər ﷺ qorunurdu. Əmisi Əbu Talib hər gün onunla Bəni-Haşimdən olan şəxslər göndərərdi ki, onu qorusunlar. Peyğəmbər ﷺ (ayə nazil olduqdan) sonra dedi: “Əmi, Allah mənə qoruyubsa, sənin göndərdiyin şəxslərə ehtiyac yoxdur”. Suyuti bu hədisi mübarək ayənin altında qeyd edib. Bu xəbər əgər ayənin nazil olması ilə bağlıdırsa,⁷⁴ yalan xəbərdir. Çünki ayənin Məkkədə nazil olmasını ifadə edir. Bu isə icmaya əsasən, qəbul edilməyən bir fikirdir.

İbn Mərdəveyhin qeyd etdiyi, Ziyanın “əl-Muxtarə”də İbn Abbasdan nəql etdiyi rəvayətdə isə o deyir:

⁷⁴ Yəni xəbər ayənin bu barədə nazil olmasını bildirirsə, yalandır. Lakin ayə ilə heç bir əlaqəsi yoxdursa, müfəssirlər özləri öz gümanlarına əsasən hədisi ayənin altında qeyd ediblərsə, yalan olmaya bilər. Sadəcə bu zaman ayə ilə heç bir bağlılığı olmayan bir hədis olacaq. Məlumdur ki, Peyğəmbərin ﷺ Məkkədə olduğu dövrdə həyatı üçün təhlükə var idi. Ona görə bu mümkündür. Ayə isə bu barədə deyil və məhz İmam Əli ﷺ haqqdadır Tərc.

“Allahın elçisindən ﷺ “Səmadan nazil edilən hansı ayə sənin üçün daha ağırdır” — deyə soruşuldu. O dedi: “Həcc mövsümü zamanı Minada idim. Müşrik ərəblər və əsli-qəbiləsi bilinməyən (müxtəlif qəbilə və millətlərdən, diyarlardan) insanlar həcc mövsümünə toplaşmışdılar. Bu zaman Cəbrail mənim yanıma enib dedi: “Ey Peyğəmbər, Rəbbin tərəfindən sənə nazil ediləni təbliğ et. Əgər (bunu) etməsən, (Allahın) risaletini (sənə həvalə edilən elçilik, peyğəmbərlik vəzifəsini) yerinə yetirmiş olmazsan. Allah səni insanlardan qoruyacaq...”⁷⁵

Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Əqəbənin yanında dayanıb belə səsləndim: “Ey insanlar, kim mənə rəbbimin risaletini təbliğ etməkdə kömək edər? (Bunu etdiyiniz halda) sizin üçün cənnət vardır. Ey insanlar, deyin ki, Allahdan başqa ilah yoxdur. Mən Allahın sizə göndərdiyi elçisiyəm. (Deyin ki,) nicat tapasınız və sizin üçün (mükafat olaraq) cənnət olsun”. O buyurdu: “Mənə torpaq, daş atmayan, üzümə tüpürməyən nə bir kişi, nə bir qadın, nə də bir uşaq qaldı. Onlar deyirdilər: “Kəzzab, dindən çıxmış!” Bu zaman bir nəfər belə təklif etdi: “Ey Məhəmməd, əgər Allahın elçisisənsə, artıq onlara Nuhun öz qövminün həlakı üçün etdiyi kimi bəddua etmənin zamanı yetişib”. Allahın elçisi ﷺ dedi: “İlahi, qövümümü hidayət et! Çünki onlar bilmirlər. Sənə itaətdə mənim dəvətimə müsbət cavab vermələri üçün onlar qarşısında mənə kömək et!” Ardınca əmisi Abbas gəlib onu camaatın əlindən qurtardı və onları Peyğəmbərin ﷺ ətrafından qovdu. Əməş deyib: “Abbasın övladları bununla iftixar edirlər və onlar deyirlər ki, “Sən istədiyini hidayət edə bilməzsən. Lakin Allah istədiyini hidayət edər” ayəsi onlar barədə nazil olub. Peyğəmbər ﷺ Əbu Talibi (onun hidayətini) istəyirdi. Allah isə Abbas ibn Əbdül-müttəlibi istədi”.

Qeyd edirəm ki, bu hədisin yalan olmasının əlamətləri aşkardır.

Peyğəmbər ﷺ səhabələrinin bu ayə nazil olana qədər daim onu qoruduğu, sonra isə onları özündən ayırdığı barədə olan rəvayətlər də bu ayənin altında qeyd edilən hədislərdəndir.

⁷⁵ “Maidə” surəsi, ayə 67

İbn Cərir və Əbüşşeyx Səid ibn Cubeyrdən nəql edir ki, o dedi: “Ya Peyğəmbər”dən “Allah səni insanlardan qoruyacaq”a qədər olan ayə nazil olduqda Peyğəmbər ﷺ dedi: “Məni qorumayın. Allah artıq məni qoruyub”.

İbn Cərir və İbn Mərdəveyh Abdullah ibn Şəqiqdən onun belə dediyini nəql edir: “Səhabələrindən olan bir qrup şəxs Peyğəmbəri ﷺ qoruyardı. Elə ki “Allah səni insanlardan qoruyacaq” ayəsi nazil oldu, o çıxıb insanlara dedi: “Ey insanlar, işlərinizin ardınca gedin. Artıq Allah məni insanlardan qoruyub”.

Əbd ibn Humeyd, İbn Cərir və Əbüşşeyx Məhəmməd ibn Kəb Qurəzidən nəql edir ki, Peyğəmbər ﷺ Allahın “Allah səni insanlardan qoruyacaq”ı nazil etməsinə qədər daim qorunurdu. Səhabələri onu qoruyurdular. Allah Peyğəmbərə ﷺ onu insanlardan qoruyacağını xəbər verdikdə o onu qoruyanların əhatəsindən ayrıldı.

Əbu Nueym “əd-Dəlail”də Əbu Zərdən belə nəql edir: “Peyğəmbər ﷺ ona bir pislik edəcəkləri qorxusundan biz onun ətrafında olmadan yatmazdı. Sonra isə “Allah səni insanlardan qoruyacaq” ayəsi nazil oldu”.

Təbərani və İbn Mərdəveyh İsmə ibn Malik Xətmidən belə rəvayət edir: “Biz gecələr Peyğəmbəri ﷺ qoruyuruq. “Allah səni insanlardan qoruyacaq” nazil olduqda isə Peyğəmbər onu qoruyanların əhatəsindən ayrıldı”.

Deyirəm: Bu hədislərdə ayənin nazil olma səbəbi qeyd edilməyib və onun Qədir-xum günündə Əli (ə) barədə nazil olması haqqında hədisə də zidd deyil. Bu hədislər vasitəsilə ayənin bir ağacın altında yatdığı zaman Peyğəmbəri ﷺ öldürmək istəyən bir bədəvi barədə nazil olması gümanı da rədd edilir. Onlar bu barədə Məhəmməd İbn Kəb Qurəzidən hədis nəql ediblər. Bununla belə orada hədisin yalan olmasının bəzi əlamətləri də mövcuddur.

Müxaliflərin ayənin təfsirində qeyd etdikləri hədislərdən biri İmam Əbülhəsən Vahidinin təfsirində gələn rəvayətdir: “Ənbari deyib: Peyğəmbər ﷺ Məkkədə olduğu zamanlarda müşriklərdən ona və səhabələrinə bir şər yetişəcəyindən narahat olaraq Quranın

bəzisini açıq-aşkar deyər, bəzisini isə gizlədərdi”.⁷⁶

Bu, şəksiz və şübhəsiz bir yalandır. Təəccüblü olan isə bu fikrin İmamıyyə məzhəbinə nisbət verilməsidir. Necə ki “Təfsirul-Qurtubi”də belə edilib. Qurtubi deyib: “Allah rafizilərə xeyir verməsin. Çünki onlar deyiblər: “Peyğəmbər ﷺ Allahın ona vəhy etdiyi, insanların ehtiyacı olan şeylərdən bəzisini gizlətməşdir”.⁷⁷ Habelə necə ki “Şərhul-Qutlani”də belə deyilir: “Şiələr deyib: “Peyğəmbər ﷺ təqiyyəyə görə bəzi şeyləri gizlədib”.⁷⁸

Bax gör necə də Allaha və Peyğəmbərinə ﷺ iftira atır, daha sonra bu sözün pisliyinə fikir verdikdə onu uydurma və böhtan ilə digərlərinə nisbət verirlər. Bunun nə qədər oxşarı var! Şikayətimiz Allahadır. Kömək dilədiyimiz odur.

Qeyd edirəm ki, əhli-sünnə kitablarında mübarək ayənin təfsirində nəql edilən bəzi rəvayətlər var ki, onlarla dəlil gətirməyin doğru olduğunu iddia etməsək belə, ən azından həmin rəvayətlər ayənin həqiqi nazil olma səbəbilə ziddiyyət təşkil etmir. Ehtimal var ki, şərtlər rəviyə ayənin Qədir-xumda nazil olmasını bildirməyə imkan verməyib, yaxud o, bunu bildirib və sözü təhrif edilib. Sonrakı hədis kimi:

“Əbüşşeyx Həsəndən nəql edir: “Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Allah məni bir risalət ilə göndərdi. Onu (təbliğ etmək mənə çətin gəlirdi,) bacarmırdım və bilirdim ki, insanlar məni təkzib edəcəklər. O da mənə insanlara bunu çatdırmağımı, əks halda mənə əzab verəcəyini vəd etdi və “Ey Peyğəmbər, Rəbbin tərəfindən sənə nazil ediləni təbliğ et” ayəsini nazil etdi”. Həmçinin bu hədis kimi: “Əbd ibn Humeyd, İbn Cərir, İbn Əbu Hatim və Əbüşşeyx Mücahiddən belə nəql edir: “Elə ki “Ey Peyğəmbər, Rəbbin tərəfindən sənə nazil ediləni təbliğ et” nazil oldu, Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Ey Rəbbim, axı mən təkəm. Bunu necə edirəm? İnsanlar mənə qarşı birləşərlər. Ardınca “Əgər (bunu) etməsən, (Allahın) risalətini yerinə yetirmiş olmazsan” nazil oldu”.

Bütün bunlar ayə barədə olan müxtəsər bir bəhstir. Hidayət istəyənlər üçün bu kifayətdir. Müvəffəq edən Allahdır.

⁷⁶ Vahidi, Təfsirul-vəsit, c. 2, səh. 208

⁷⁷ Qurtubi, Təfsirul-Qurtubi, c. 6, səh. 157

⁷⁸ Şihabəddin Qəstəllani, İrşadus-sari fi şərhi-Səhihil-Buxari, c. 10, səh. 210

**“DİNİ KAMİL ETMƏ”
AYƏSİ**

“Dini kamil etmə” ayəsi

Allah-taala buyurur: **“Bu gün dininizi sizin üçün kamil etdim, sizə olan nemətimi tamamladım və bir din olaraq sizin üçün İslamı bəyənilib seçdim”.**⁷⁹

Sünnilərin böyük alimlərindən və məşhur hədisçilərindən bu mübarək ayənin Qədir-xum günü nazil olması haqqında hədisləri nəql edənlər olduqca çoxdur. Burada onlardan bəzilərini qeyd edirik:

1. 310-cu ildə vəfat etmiş Əbu Cəfər Məhəmməd ibn Cərir Təbəri;
2. 385-ci ildə vəfat etmiş Əbülhəsən Əli ibn Ömər Darəqutni;
3. 385-ci ildə vəfat etmiş Əbu Həfs ibn Şahin;
4. 405-ci ildə vəfat etmiş Əbu Abdullah Hakim Nişapuri;
5. 410-cu ildə vəfat etmiş Əbu Bəkr ibn Mərdəveyh İsfahani;
6. 430-cu ildə vəfat etmiş Əbu Nueym İsfahani;
7. 458-ci ildə vəfat etmiş Əbu Bəkr Əhməd ibn Hüseyn Beyhəqi;
8. 463-cü ildə vəfat etmiş Əbu Bəkr Xətib Bağdadi;
9. 470-ci ildə vəfat etmiş Əbülhüseyn ibn Nəqqur;
10. 477-ci ildə vəfat etmiş Əbu Səid Sicistani;
11. 483-cü ildə vəfat etmiş Əbülhəsən Əbülməğazili Vasiti;
12. Əbülqasim Hakim Həsəkani;
13. 515-ci ildə vəfat etmiş Həsən ibn Əhməd Həddad İsfahani;
14. 527-ci ildə vəfat etmiş Əbu Bəkr ibn Mizirfi;
15. 530-cu ildə vəfat etmiş Əbülhəsən ibn Qubeys;
16. 536-cı ildə vəfat etmiş Əbülqasim ibn Səmərqəndi;
17. 550-ci illər civarında vəfat etmiş Əbülfəth Nətənzi;
18. 558-ci ildə vəfat etmiş Əbu Mansur Şəhrdar ibn Şirəveyh Deyləmi;
19. 568-ci ildə vəfat etmiş Müvəffəq ibn Əhməd Məkki Xarəzmi;
20. 571-ci ildə vəfat etmiş Əbülqasim ibn Əsakir Dəməşqi;
21. Əbu Hamid Səduddin Salihani;

⁷⁹ “Maidə” surəsi, 3-cü ayə

22. 654-cü ildə vəfat etmiş Əbül müzəffər Sibtu İbn Covzi;
23. 661-ci ildə vəfat etmiş Əbdürrəzzaq Rəsəni;
24. 722-ci ildə vəfat etmiş Şeyxülislam Həməveyni Cuveyni;
25. 774-cü ildə vəfat etmiş İmadəddin İbn Kəsir Dəməşqi;
26. 911-ci ildə vəfat etmiş Calaləddin Suyuti.

Bütün bunlar əhli-sünnənin müxtəlif dövrlərdə yaşamış alimləri və böyük hafizləridir. Bu hədisi⁸⁰ öz kitablarında nəql etmiş, öz sənədləri ilə rəvayət etmişlər. Biz bu sənədlərdən bəzilərini qeyd edirik və səhih olmalarını izah edəcəyik.

1. Əbu Nueym İsfahaninin hədisi

Əbu Nueym deyir: “Bizə Məhəmməd ibn Əhməd ibn Əli ibn Muxəlləd rəvayət edib dedi: Bizə Məhəmməd ibn Osman ibn Əbu Şeybə rəvayət edib dedi: Mənə Yəhya Himməni nəql edib dedi: Bizə Qeys ibn Rəbi Əbu Harun Əbdidən, o da Əbu Səid Xudridən — Allah ondan razı olsun — nəql edib (belə) dedi: “Peyğəmbər ﷺ insanları Qədir-xumda Əliyə ﷺ doğru çağırırdı. Ağacaların altında olan tikanları təmizləməyi əmr etdi və (ağacların altı) süpürüldü. Bu, cümə axşamı günü baş vermişdi. Peyğəmbər ﷺ Əlini ﷺ çağırırdı və onun qollarından tutub onları Peyğəmbərin ﷺ qollarının altına ağılığı görünənə qədər yuxarı qaldırırdı. Hələ ki insanlar ayrılmamışdılar (pərakəndə düşməmişdilər), bu ayə nazil oldu: “Bu gün dininizi sizin üçün kamil etdim, sizə olan nemətimi tamamladım və bir din olaraq sizin üçün İslamı bəyanib seçdim”.⁸¹ Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Dini kamil etməsinə, neməti tamamlamasına, Rəbbimin mənim risalətimdən və Əlinin məndən sonra vilayətindən razı olmasına görə Allah böyükdür”. Sonra dedi: “Mən kimin mövlasıyamsa, Əli də onun mövlasıdır. İlahi, ona dost olana dost ol, ona düşmənlik edəne düşmən ol! Ona kömək edəne sən də kömək et, onu tək qoyanı sən də tək qoy!” Həssan ibn Sabit dedi: “Ey Allahın rəsulu, mənə icazə ver, Əli ﷺ haqqında bir neçə beyt deyim, sən də onları eşidəsən”. Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Allahın bərəkəti ilə söylə”. Həssan ayağa qalxıb dedi: “Ey Qüreyşin şeyxləri, həmin beyləri Allah Rəsulunun ﷺ

⁸⁰ Bu ayənin Qədir-xum günü nazil olması haqqında hədis nəzərdə tutulur Tərc.

⁸¹ “Maidə” surəsi, 3-cü ayə

şəhadətindən sonra Əlinin ﷺ (Peyğəmbər ﷺ tərəfindən) qeyd olunmuş vilayəti haqqında gətirirəm”. Sonra dedi:

“Qədir günü Xum məntəqəsində peyğəmbərləri onları
səsləyir.

Qədirdə nida edən şəxsə qulaq as, o deyir:

“Mövlanız və vəliniz kimdir?”

Onlar heç bir düşmənlik olmayan halda dedilər:

“Sənin Allahın mövlamızdır və sən vəlimizsən.

Bu gün bizim içimizdən sənə qarşı çıxan birini heç vaxt tapa
bilməzsən”.

Peyğəmbər Əliyə dedi: “Ayağa qalx, Əli, mən səni özümdən
sonra,

İmam və hidayət edici olaraq seçib bəyəndim”.

Burada dua etdi: “Allahım, onun dostu ilə dost ol,
Və ona düşmən olan şəxs üçün sən də düşmən ol!”

Hədisin sənədi haqqında araşdırma

Məhəmməd ibn Əhməd ibn Əli ibn Məxləd

Məhəmməd ibn Əhməd ibn Əli ibn Məxləd 357-ci ildə vəfat etmiş və “İbn Məhərrəm” adı ilə tanınmışdır. İbn Cərir Təbərinin məşhur tələbələrindən, həmçinin daim onunla olmuş xas şəxslərdəndir.

Darəqutni onun haqqında belə demişdir: “(Hədis nəqli baxımından) qəbul ediləndir”.⁸²

Əbu Bəkr Bərqani də onun haqqında eyni sözü demişdir.⁸³

Zəhəbi onu “imam, uzun ömürlü müfti” sözləri ilə vəsf etmişdir.⁸⁴

Bəziləri onun yazılarında qəbul olunmayan hədislər olduğuna görə onun əleyhinə danışmışlar. Məncə, “qəbul olunmayan” hədislər deməklə onlar, çox güman ki, bu hədisi və bu hədis kimi İmam Əlinin ﷺ fəzilətləri barədə olan digər hədisləri nəzərdə

⁸² Zəhəbi, Siyeru-əlamini-nubəla, c. 16, səh. 61

⁸³ Xətib Bağdadi, Tərixu-Bağdad, c. 1, səh. 321;

İbn İmad Hənbəli, Şəzəratuz-zəhəb, c. 3, səh. 26

⁸⁴ Zəhəbi, Siyeru-əlamini-nubəla, c. 16, səh. 60

tuturlar.

Yəhya Himmani

Yəhya Himmani Müslimin “Səhih”indəki rəvilərindən, Əbu Hatimin, Mütəyyənin və onlar kimi böyük alimlərin ustadlarındandır. Sünni alimlərindən bir çoxu Yəhya ibn Məinin onun haqqında belə dediyini nəql etmişlər: “Çox doğrudanışan, siqədir”. Rical alimlərindən bəzisi onu siqə bilmiş və onun haqqında demişlər: “Onun haqqında pis danışan şəxslər ona həsəd aparırlar (ona həsəd etdiklərinə görə onun əleyhinə pis danışmışlar). Həmçinin onun Osmanı sevmədiyini və Müaviyə haqqında “Müaviyə İslam dinində deyildi”, — dediyini qeyd etmişlər.⁸⁵

Qeys ibn Rəbi

Qeys ibn Rəbi Əbu Davudun, Tirmizinin və İbn Macənin nəql etdiyi rəvilerdəndir. Hafız (İbn Həcər Əsqəlani) onun haqqında demişdir: “Çox doğrudanışandır. Yaşı artdıqda dəyişilmişdi...”⁸⁶

Əbu Harun Əbdi

O, Umarə ibn Cuveyndir, hansı ki məşhur təbəinlərdən, Buxarinin “Xəlu-əfalil-ibad” kitabındakı rəvilerdən, Tirmizinin, İbn Macənin hədis nəql etdiyi şəxslərdəndir. Həmçinin Sovrinin, hər iki Həmmadin⁸⁷ və başqa alimlərin ustadlarından biridir. Bəziləri onun şiə olmasını hesab etdiklərinə görə onun əleyhinə danışmışlar.

İbn Əbdülbərr onun haqqında belə demişdir:

“Onda şiəlik var idi və Bəsrə əhli öz aralarında şiə olanlara qarşı ifrat mövqedə idilər, çünki onlar Osman tərəfdarları idilər”. İbn Həcər İbn Əbdülbərrin bu kəlamını nəql etdikdən sonra belə deyir: “Onu yalançılıqda necə ittiham etməsinlər?! Bir halda ki İbn Ədiy “əl-Kamil” kitabında Həsən ibn Süfyandan, o, Əbdüləziz ibn Salamdan, o, Əli ibn Mihrandan, o da Bəhz ibn Əsəddən belə nəql edir: “Əbu Harun Əbdinin yanına gəlib dedim: “Əbu Səiddən eşitdiyin şeyi mənə söylə”. O mənə bir kitab çıxartdı; orada belə yazılmışdı: “Əbu Səid bizə belə nəql etdi:

⁸⁵ Müraciət et: Hafiz Mizzi, Təhzibul-kamal, c. 11, səh. 213-218

⁸⁶ İbn Həcər Əsqəlani, Təqribut-təhziib, c. 2, səh. 33

⁸⁷ Həmmad ibn Zeyd və Həmmad ibn Sələmə nəzərdə tutulmuşdur Tərc.

“Osman Allaha küfr etdiyi halda qəbrə qoyuldu”. Mən Əbu Haruna dedim: “Bunu təsdiqləyirsənmi?” O dedi: “Gördüyün kimi”. Mən kitabı onun əlinə sıxışdırıb ayağa qalxdım”.⁸⁸

Buna görə də Hafız (İbn Həcər Əsqəlani) “Təqribut-təhziib” kitabında Əbu Harun Əbdi haqqında belə deyir: “Hədis alimləri tərəfindən (hədis nəqlində) ondan üz döndərilmişdir. Onlardan bəziləri onu yalançı sayırlar. Şiə olub”.⁸⁹

Lakin (həqiqətdə) bu şəxs hədis nəqlində üz döndərilmiş şəxs olmamışdır. Onun hədisi Buxarinin kitablarından birində, həmçinin əhli-sünnənin altı əsas səhih kitabının ikisində nəql olunmuşdur. Onun yalançılıqda ittiham olunmasının səbəbi də artıq məlum oldu. Səbəb onun şiə olmasıdır. Şiəlik isə onların da hədis nəqli kitablarında sabit olduğu kimi hədis nəqlində siqə olmağa zərər yetirən bir şey deyil.

2.Xətib Bağdadinin hədisi

Xətib Bağdadi deyir: “Bizə Abdullah ibn Əli ibn Məhəmməd ibn Bışran⁹⁰ belə xəbər verdi: Bizə Əli ibn Ömər Hafız xəbər verib belə dedi: Bizə Əbu Nəsr Həbşun ibn Musa ibn Əyyub Xəllal rəvayət edib belə dedi: Bizə Əli ibn Səid Rəmli rəvayət edib belə dedi: Bizə Zəmrə ibn Rəbiə Qurəşi İbn Şozəbdən, o, Mətar Vərraqdan, o, Şəhr ibn Hoşəbdən, o da Əbu Hureyrədən rəvayət edib belə dedi: “Kim zilhiccə ayının 18-i oruc tutarsa, ona altmış ayın orucunun savabı yazılar. Zilhiccənin 18-i Qədir-xum günüdür. Peyğəmbər ﷺ Əli ibn Əbu Talibin ﷺ əlini tutduqda belə dedi: “Mən möminlərin vəlisi deyiləmmi?” İnsanlar dedilər: “Əlbəttə, ey Allah Rəsulu!” Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Mən kimin mövlasıyamsa, Əli də onun mövlasıdır”. Ömər ibn Xəttab dedi: “Bəh-bəh, ey Əbu Talibin oğlu! Mənim və bütün müsəlmanların vəlisi oldun!” Allah-taala “Bu gün dininizi sizin üçün kamil etdim, sizə olan nemətimi tamamladım və bir din olaraq sizin üçün İslamı bəyənilib seçdim”⁹¹ ayəsini nazil etdi.

⁸⁸ İbn Həcər Əsqəlani, Təhziibut-təhziib, c. 7, səh. 361-362

⁸⁹ İbn Həcər Əsqəlani, Təqribut-təhziib, c. 2, səh. 49

⁹⁰ İrəlində də məlum olacağı kimi bu rəvinin doğru adı Əli ibn Məhəmməd ibn Abdullah ibn Bışran şəklindədir

⁹¹ “Maidə” surəsi, 3-cü ayə

Kim rəcəb ayının 27-si⁹² oruc tutarsa, ona altmış ayın orucunun savabı yazılır. O gün Cəbrailin Peyğəmbərə ﷺ risaləti nazil etdiyi birinci gündür”.

Bu hədis Həbşunun nəqli ilə məşhur olmuşdur və bu hədisi yalnız onun nəql etdiyi deyilir. Əhməd ibn Abdullah Niyri də bunun kimi bir hədis nəql etmişdir. O, Əli ibn Səiddən belə nəql edir: Əzhəri onu mənə belə xəbər verdi: Bizə Miminin qardaşı oğlu Əhməd ibn Abdullah rəvayət edib belə dedi: “İbn Niyri” adı ilə məşhur Əhməd ibn Abdullah ibn Əhməd ibn Abbas ibn Salim ibn Mihran bizə belə imla etdi: Bizə Əli ibn Səid Şami rəvayət edib belə dedi: Bizə Zəmrə ibn Rəbiə Qurəşi İbn Şozəbdən, o, Mətar Vərraqdan, o, Şəhr ibn Hoşəbdən, o da Əbu Hureyrədən rəvayət edib belə dedi: “Kim zilhiccə ayının 18-i oruc tutarsa...” Qeyd olunan hədisi (sonuna qədər) və ya onun kimisini nəql etdi”.⁹³

Birinci sənəd

İbn Bişran

415-ci ildə vəfat etmiş İbn Bişrana gəlincə Xətib özü onun tərcümeyi-halını yazmışdır: “Əli ibn Məhəmməd ibn Abdullah ibn Bişran ibn Məhəmməd ibn Bişr ibn Mihran ibn Abdullah Əbülhəsən Uməvi rical elmində söz sahibi... Ondan hədis nəql edib yazmışıq. Çox doğrudanışan, siqə, etimadlı, gözəl əxlaqlı, tam mürüvvət sahibi, dindar idi... O, dünyasını... 415-ci ildə dəyişmişdir...”⁹⁴

Zəhəbi onun haqqında belə demişdir: “Şeyx, alim, musnid Əbülhüseyn Əli ibn Məhəmməd... Doğru, düzgün və rəvayət baxımından səhih olan bir çox şey nəql etmişdir. Adil və vüqarlı... idi”.⁹⁵

Əli ibn Ömər Hafız

Əli ibn Ömər Hafız — o, 385-ci ildə vəfat etmiş Darəqutnidir. Xətib Bağdadi onun haqqında belə demişdir: “Öz əsrinin tək,

⁹² Məbəs günü — Peyğəmbərin ə peyğəmbər olaraq seçildiyi gün. Tərc.

⁹³ Xətib Bağdadi, Tərixu-Bağdad, c. 8, səh. 290

⁹⁴ Həmin mənbə, c. 12, səh. 98

⁹⁵ Zəhəbi, Siyərü-əlamin-nubəla, c. 17, səh. 311

dövrünün seçilmiş şəxsiyyəti, bənzərsiz, öz vaxtının imamı olmuşdur. Hədis elmini, zəif hədisləri, ravilərin adları və onların (hədis qəbul olunma baxımından) vəziyyətini tanımağı düzgünlüklə, əmanətdarlıqla, fıqla, ədalətlə, şəhadətinin qəbul olunması ilə, etiqadının düzgünlüyü və məzhəbinin sağlam qalması ilə bilmişdir. Qazi Əbüttəyyib Təbərindən eşitmişəm ki, belə deyir: “Dərəqutni hədisdə möminlərin əmiri idi”.⁹⁶

İbn Covzi onun haqqında belə demişdir: “Hədis elmi ilə yanaşı, onda qiarətlər, nəhv, fıqh və şeir elmlərinə mərifət də cəm olmuşdu. Həmçinin bütün bunlarla birgə itaət, ədalət və səhih əqidə sahibi idi”.⁹⁷

Zəhəbi onun haqqında belə demişdir: “Dərəqutni — imam, hafiz, mücəvvid,⁹⁸ şeyxülislam, böyük alimlərin rəhbəri... Elm dəryalarından və dünya öndərlərindən idi. Hədislərin hifzini, onların nöqsanlarını və ravilərini dərindən bilmişdir...”⁹⁹

Əbu Nəsr ibn Həbşun və hədisin sənədindəki digər ravilər haqqında İbn Kəsirlə bağlı olan bəhsdə danışılacaq.

İkinci sənəd

Əzhəri

Əzhəri 435-ci ildə vəfat etmiş Əbülqasim Ubeydullah ibn Əhməd Bağdadidir.

Xətib Bağdadi özü onun tərcümeyi-halını yazmışdır: “Hədislə maraqlanan və hədis cəm edənlərdən biri olmuşdur. Bununla yanaşı, doğruluq, dürüstlük və daim Quran tilavəti onun xüsusiyyətlərindən olmuşdur. Ondan böyük əsərləri eşitmişik. 80 yaşını tamamlamış və hicri-qəməri 435-ci ildə, səfər ayında vəfat etmişdir”.¹⁰⁰

Miminin qardaşı oğlu Məhəmməd ibn Abdullah

Miminin qardaşı oğlu Məhəmməd ibn Abdullah Dəqqaq 390-cı ildə vəfat etmişdir.

Xətib Bağdadi onun haqqında belə demişdir: “Siqə, etimadlı,

⁹⁶ Xətib Bağdadi, Tərixu-Bağdad, c. 12, səh. 34

⁹⁷ İbn Covzi, Əl-Muntəzəm, c. 14, səh. 380

⁹⁸ Mücəvvid, yəni nəql və fəhm baxımından hədis elmini yaxşı bilən biri. Tərc.

⁹⁹ Zəhəbi, Siyarü-ələmin-nubəla, c. 16, səh. 449

¹⁰⁰ Xətib Bağdadi, Tərixu-Bağdad, c. 10, səh. 385

dindar, fəzilətli şəxs olmuşdur”.¹⁰¹

Zəhəbi onun haqqında belə demişdir: “Çox doğrudanışan şeyx, müsniid... Siqə ravilərdən biri...”¹⁰²

Əhməd ibn Abdullah

“İbn Niyri” adı ilə tanınmış Əhməd ibn Abdullah 320-ci ildə vəfat etmişdir.

Xətib onun haqqında belə demişdir: “Siqədir”.¹⁰³

İbn Kəsir də onun haqqında “çox doğrudanışandır”, — demişdir.¹⁰⁴

Əli ibn Səid və sənəddəki digər ravilər haqqında danışılacaq.

Qeyd

Qeyd edək ki, Xətib Bağdadi bu hədisin sənədinə dair bir şey yazmamışdır. Lakin mətninin konteksti — hədisin sənədində əleyhinə olduğu bir şeyi qeyd etməməsi, iki sənədi dalbadal gətirməsi — hədisin səhih olmasına inandığının işarəsi və bunu təsdiq etməsidir.¹⁰⁵

Zəhəbi Xətib Bağdadi haqqında belə demişdir:

“Xətib, yeganə alim, fətva verən əllamə, tənqidçi hafiz, dövrün mühəddisi, hafizlərin xatiməsi... Çoxlu əsər yazmışdır, bu barədə önə çıxmış, həmkarlarını keçmiş, (hədislər) cəm etmiş, əsərlər tərtib etmiş, (sənədi səhih olan hədisləri) səhih bilmiş, (zəif olanları) zəif bilmiş, raviləri onların hallarına görə zəif və adil bilmiş, tarixlə məşğul olmuş, (hədisləri və s.) açıqlamış və öz əsrinin qeyd-şərtsiz ən böyük hafizi olmuşdur...”

Bundan sonra alimlərin onun mədhində, tərifində, dəyərləndirmədə dedikləri (burada) sözləri yazmışdır, hansı ki onları burada qeyd etmək uzunçuluğa səbəb olar.¹⁰⁶

¹⁰¹ Həmin mənbə, c. 5, səh. 469

¹⁰² Zəhəbi, Siyərü-ələmin-nubəla, c. 16, səh. 256

¹⁰³ İbn Kəsir, Əl-Bidayətu və-n-nihayə, c. 4, səh. 214

¹⁰⁴ Həmin mənbə

¹⁰⁵ Yəni əgər hədisin sənədindəki ravilərdə bir müşkül olsa idi, Xətib Bağdadi bunun haqqında bir şey bildirər, bunu bəyan edərdi. Lakin hədisin sənədi barədə heç bir söz deməməsi, əksinə eyni hədisi başqa bir yolla da nəql etməsi Xətib Bağdadinin bu hədisi səhih bildiyini göstərir. Tərc.

¹⁰⁶ Zəhəbi, Siyərü-ələmin-nubəla, c. 18, səh. 270-297

3. İbn Əsakirin hədisi

O, bu hədisi müxtəlif sənədlərlə rəvayət etmişdir. Həmçinin hədisi eynilə öz sənədi ilə Əbu Bəkr Xətibdən¹⁰⁷ “Tarixu-Bağdad” kitabında keçdiyi kimi nəql etmişdir. Sonra belə demişir: “Bizə Əbu Bəkr ibn Məzrəfi belə xəbər verdi: Bizə Əbülhüseyn ibn Muhtədi xəbər verib belə dedi: Bizə Ömər ibn Əhməd xəbər verib belə dedi: Bizə Əhməd ibn Abdullah ibn Əhməd xəbər verib belə dedi: Bizə Əli ibn Səid Riqqi xəbər verib belə dedi: Zəmrə bizə İbn Şozəbdən, o, Mətər Vərraqdan, o, Şəhr ibn Hoşəbdən, o da Əbu Hureyrədən xəbər verib belə dedi...”

(Daha sonra bu sənədlə nəql edib) belə demişdir: “Bizə Əbülqasim ibn Səmərqəndi xəbər verib belə dedi: Bizə Əbülhüseyn ibn Nəqqur xəbər verib belə dedi: Bizə Məhəmməd ibn Abdullah ibn Hüseyn Dəqqaq xəbər verib belə dedi: Bizə “İbn Niyri” adı ilə tanınmış Əhməd ibn Abdullah ibn Əhməd ibn Abbas ibn Salim ibn Mihran xəbər verib belə dedi...”¹⁰⁸

Birinci sənəd

Əbu Bəkr ibn Məzrəfi

Əbu Bəkr ibn Məzrəfi 527-ci ildə vəfat etmişdir.

İbn Covzi onun haqqında belə demişdir: “Ondan hədis dinləmişəm; siqə, etimadlı, alim olub, əqidəsi yaxşı olmuşdur”.¹⁰⁹

Zəhəbi onun haqqında belə demişdir: “Siqə, qüsursuz olmuşdur”.¹¹⁰

Əbülhüseyn ibn Muhtədi

465-ci ildə vəfat etmiş Əbülhüseyn ibn Muhtədiyə gəlincə Xətib Bağdadi onun haqqında belə demişdir: “Siqə, nəcabətli şəxs idi”.

Səmani onun haqqında belə demişdir: “Siqə, höccət, nəcib və (hədis nəqli baxımından) zəngin şəxs olmuşdur”.

Ubey Nərsi onun haqqında belə demişdir: “Siqə idi və insanlara hədis oxuyardı”.

¹⁰⁷ Xətib Bağdadi. Tərc.

¹⁰⁸ İbn Əsakir, Tarixu-madinəti-Dəməşq, İmam Əlinin ə tərçümeyi-halı, c. 2, hədislərin nömrəsi: 575-578 və 585

¹⁰⁹ İbn Covzi, Əl-Muntəzəm, c. 17, səh. 281

¹¹⁰ Zəhəbi, Siyərü-ələmin-nubəla, c. 19, səh. 631

Zəhəbi onun haqqında belə demişdir: “İmam, alim, xətib, mühəddis, höccət, İraq əhlinin musnidi Əbülhüseyn Məhəmməd ibn Əli ibn Məhəmməd... Öz dövründə Bəni-Haşim qəbiləsinin başçısı...”¹¹¹

Ömər ibn Əhməd

Ömər ibn Əhməd 385-ci ildə vəfat etmiş, “İbn Şahin” adı ilə tanınmış şəxsdir.

Xətib onun haqqında demişdir: “Etibarlı siqə idi”.

İbn Makula onun haqqında demişdir: “O, etibarlı siqədir”.

Həmzə Səhmi Darəqutnidən onun haqqında “O, siqədir” dediyini nəql etmişdir.

Əbülvelid Baci onun haqqında demişdir: “O, siqədir”.

Əzhəri belə demişdir: “Siqə idi”.

Zəhəbi demişdir: “İbn Şahin çox düzdənmiş şeyx, hafiz, alim, İraqın şeyxi, böyük təfsirin müəllifi, Əbu Həfs Ömər ibn Əhməd...”¹¹²

Əhməd ibn Abdullah ibn Əhməd

Əhməd ibn Abdullah ibn Əhməd — o, daha öncə qeyd edilmiş İbn Niyridir.

Hədisin sənədindəki digər ravilər haqqında daha sonra danışılacaq.

İkinci sənəd

Əbülqasim ibn Səmərqəndi

536-cı ildə vəfat etmiş Əbülqasim ibn Səmərqəndiyə gəlincə İbn Əsakir onun haqqında belə demişdir: “(Hədis nəqli baxımından) zəngin, siqə idi”.

Sələfi adlı alim onun haqqında demişdir: “O, siqədir”.

Zəhəbi belə demişdir: “Şeyx, imam, mühəddis, fayda verən, musnid Əbülqasim İsmayıl ibn Əhməd...”¹¹³

¹¹¹ Qeyd olunan alimlərin sözlərinin hamısının mənbəsi: Zəhəbi, Siyərü-əlamin-nubəla, c. 18, səh. 241

¹¹² Qeyd olunan alimlərin sözlərinin hamısının mənbəsi: Zəhəbi, Siyərü-əlamin-nubəla, c. 16, səh. 431

¹¹³ Qeyd olunan alimlərin sözlərinin hamısının mənbəsi: Zəhəbi, Siyərü-əlamin-nubəla, c. 20, səh. 28

Əbülhüseyn ibn Nəqqur

470-ci ildə vəfat etmiş Əbülhüseyn ibn Nəqqura gəlincə Xətib onun haqqında belə demişdir: “Çox doğrudanışan idi”.

İbn Xeyrun belə demişdir: “Siqədir”.

Zəhəbi belə demişdir: “İbn Nəqqur əzəmətli, çox doğrudanışan şeyxdir, İraqın musnididir. O, Əbülhüseyn Əhməd ibn Məhəmməd ibn Əhməd ibn Abdulah ubn Nəqqur Bağdadi Bəzzazdır”.¹¹⁴

Məhəmməd ibn Abdullah ibn Hüseyn Dəqqaq

Məhəmməd ibn Abdullah ibn Hüseyn Dəqqaq Miminin qardaşı oğludur, hansı ki onun haqqında danışdıq.

Əhməd ibn Abdullah ibn Əhməd Niyri

Əhməd ibn Abdullah Niyri haqqında da danışıldı.

Hədisin sənədində olan digər ravilər haqqında daha sonra danışılacaq.

İbn Teymiyyə və “Dini kamil etmə” ayəsi

Əllamə Hilli رحمته الله bu mübarək ayədən dəlil olaraq istifadə etmiş və belə demişdir:

“(İmam Əlinin عليه السلام Peyğəmbərdən صلى الله عليه وسلم sonra fasiləsiz xəlifə olmasına və vilayətinə) üçüncü dəlil Allah-taalanın bu kəlamıdır: “Bu gün dininizi sizin üçün kamil etdim, sizə olan nemətimi tamamladım və bir din olaraq sizin üçün İslamı bəyənib seçdim”.¹¹⁵ Əbu Neym öz sənədi ilə Əbu Səid Xudridən nəql etmişdir ki, Peyğəmbər صلى الله عليه وسلم insanları Qədir-xuma səslədi...”

İbn Teymiyyə əvvəlki ayədə dediyi sözləri təkrarlayaraq (Əllamə Hillinin رحمته الله bu dəlilinə belə) cavab verir: “Onun sadəcə Əbu Nueymin hədisinə istinad etməsi bu məsələnin düzgünlüyünü bildirmir. Bu hədis uydurma hədislərdən agah olan şəxslərin ittifaqı ilə yalan və uydurmadır. Hədis alimləri isə bu hədisi mötəbər bilmir. Bu məsələdə müraciət olunmalı yer onlardır. Bu ayədə hər hansısa bir vəchlə Əliyə عليه السلام və onun

¹¹⁴ Qeyd olunan alimlərin sözlərinin hamısının mənbəsi: Zəhəbi, Siyəru-ələmin-nubəla, c. 18, səh. 372241

¹¹⁵ “Maidə” surəsi, 3-cü aya

imamətinə dəlalət edən heç bir şey yoxdur. Əksinə, bu ayədə Allah dinini kamil etməsini, nemətlərini möminlərə tamamlamasını, İslamı din olaraq seçib bəyənməsini xəbər verir. Bu yolla Quranın Əlinin ﷺ imamətinə dəlalət etməsi iddiasını edən şəxsin müddəası açıq-aşkar yalandır”. Daha sonra o belə deyir: “Əgər o desə ki, hədis buna (İmam Əlinin ﷺ vilayətinə) dəlalət edir”, cavab olaraq ona belə deyilər: “Əgər hədis səhihdirsə, demək dəlil hədisdən olur, ayədən yox.¹¹⁶ Əgər səhih deyilsə, nə hədisdə, nə də ayədə (İmam Əlinin ﷺ vilayətinə) dəlil yoxdur. Hər iki halda ayədə Əlinin vilayətinə dəlalət edən bir şey yoxdur...”¹¹⁷

Cavab olaraq deyirəm: İstidlal səhih hədislə təfsir olunmuş ayə ilədir. İstidlal Quranladır, hədislə yox. Digər tərəfdən ayəni təfsir edən hədis səhihdir, uydurma deyil. İbn Teymiyyənin zikr etdiyi şeylər isə yalan, təəssüb və ziddiyyətdən ibarətdir.

İbn Kəsin “Tarix” kitabındakı nəzəri

İbn Teymiyyənin tələbəsi İbn Kəsin isə məsələni o ki var qarışdırmışdır. O belə deyir: “Zəmrənin İbn Şəzəbdən, onun Mətər Vərraqdan, onun Şəhr ibn Həşəbdən, onun da Əbu Hureyrədən nəql etdiyi bu hədisə gəlincə — Peyğəmbər ﷺ Əlinin ﷺ əlindən tutduqda belə dedi: “Mən kimin mövlasıyamsa, Əli də onun mövlasıdır”. Allah-taala bu ayəni nazil etdi: “Bu gün dininizi sizin üçün kamil etdim, sizə olan nemətimi tamamladım və bir din olaraq sizin üçün İslamı bəyənilib seçdim”.¹¹⁸ Əbu Hureyrə belə deyir: “Hədisə Qədir-xum günü baş vermişdi. Kim zilhiccə ayının 18-i oruc tutarsa, ona altmış ayın orucunun savabı yazılar” — hədis həqiqətən inkar olunan hədisdir. Hətta hədis yalandır. Çünki Buxarinin və Tirmizinin “Səhih” kitablarında Ömər ibn Xəttəbdən nəql olunmuş hədislə ziddiyyət təşkil edir.

O hədisə əsasən, bu ayə cümə günü, Ərəfə günündə nazil olmuşdur və qeyd etdiyimiz kimi Peyğəmbər ﷺ bu vaxt Ərəfatda idi. Həmçinin Əbu Hureyrənin zilhiccə ayının 18-i gününün —

¹¹⁶ Yeni İmam Əlinin ﷺ vilayətinə Quranda dəlil yoxdur. Dəlil yalnız hədisdədir. Tərc.

¹¹⁷ İbn Teymiyyə, Minhac-us-sunnə, c. 7, səh. 52-55

¹¹⁸ “Maidə” surəsi, 3-cü ayə

Qədir-xum gününün orucunun altmış ayın orucuna bərabər olması ifadəsi də düzgün deyil. Çünki səhih hədisdə bu məzmun sabit olmuşdur ki, ramazan ayının orucu on ayın orucuna bərabərdir. Necə ola bilər ki, bir günün orucu altmış ayın orucuna bərabər olsun?¹¹⁹ Bu hədis inkar edilən, batil bir şeydir.

Şeyximiz Hafız Əbu Abdullah Zəhəbi bu hədisi öz kitabında qeyd etdikdən sonra belə demişdir:

“Bu inkar olunan hədisdir. Hədisi Həbsun Xəllal və Əhməd ibn Abdullah ibn Əhməd Niyri — ikisi də çox doğrudanışan rəvilərdir — Əli ibn Səid Rəmlidən, o da Zəmrədən nəql etmişdir”. Zəhəbi (davamında) deyir: “Bu hədis Ömər ibn Xəttabdan, Malik ibn Huveyrisdən, Ənəs ibn Malikdən, Əbu Səiddən və başqalarından zəif sənədlərlə nəql olunmuşdur”. O həmçinin belə deyir: “Hədisin əvvəli¹²⁰ mütəvatirdir. Peyğəmbərin ﷺ onu dediyinə yəqin edirəm. “Allahım, ona dost olana sən də dost ol, onadüşmənlə olana sən də düşmənlə ol!” ifadəsi isə hədisin davamıdır, sənədi güclüdür. Lakin bu oruc məsələsi səhih deyil. Allaha and olsun ki, bu ayə Qədir-xumdan bir neçə gün əvvəl, məhz Ərəfə günü nazil olmuşdur. Ən düzgünü Allah bilir”.¹²¹

Bütün bunlara cavab olaraq belə deyirəm: Əvvəla, hədisin rəvileri və onların siqə olması məlum oldu.¹²² Həmin rəvilerdən aşağıdakılar qaldı ki, onlara toxunmadıq.

Əli ibn Səid Rəmlili

Zəhəbi onun siqə olmasını və əleyhinə heç kimin bir söz deməməsini açıq-aşkar yazmışdır. Zəhəbi deyir: “Onda bir nöqsanın olduğunu bilmirəm. İndiyə qədər də onun əleyhinə danışan bir şəxs görməmişəm. O, hədis nəqlində düzgün bir şəxsdir. Siqə olmasına baxmayaraq, altı səhih kitab¹²³ müəlliflərindən heç biri öz kitablarında ondan hədis nəql

¹¹⁹ Yəni ramazan ayı ən üstün aydır. Onun orucunun savabı on günün orucunun savabına bərabər olduğu halda, necə ola bilər ki, digər bir ayda bir günün orucunun savabı altmış ayın orucunun savabına bərabər olsun? Tərc.

¹²⁰ Peyğəmbərin ﷺ İmam Əlinin رضى الله عنه əlindən tutub “Mən kimin mövlasıyamsa, Əli də onun mövlasıdır” deməsi. Tərc.

¹²¹ İbn Kəsir; Əl-Bidəyətü və-n-nihayə, c. 5, səh. 213-214

¹²² Yəni hədisə sənəd baxımından heç bir irad gəlmir. Tərc.

¹²³ Bu kitabları Əbu Harun Əbdidən danışarkən haşiyədə qeyd etmişik. Tərc.

etməmişlər”.¹²⁴

Hafız İbn Həcər də Zəhəbinin sözlərindən sonra belə yazır: “Əgər o, siqədirsə və heç kim əleyhinə danışmayıbsa, onu zəif ravilərin içində necə qeyd edə bilərik?.. Buxari deyir: “O, 216-cı ildə vəfat etmişdir”.¹²⁵

Zəmrə ibn Rəbiə

202-ci ildə vəfat etmiş Zəmrə ibn Rəbiə Buxarinin “Ədəbul-mufrəd” kitabındakı ravilərindən və dörd şeyxin¹²⁶ nəql etdiyi ravilərdənir.

Abdullah ibn Əhməd (ibn Hənbəl) atasından¹²⁷ belə nəql edir: “Əməlisaleh, hədisləri qəbul olunan, etibarlı, siqə ravilərdəndir. Şamda onun kimi bir şəxs yox idi. O bizə Bəqiyyədən daha sevimlidir. Çünki Bəqiyyə kimdən hədis nəql etdiyinə fikir vermir”.

Osman ibn Səid Darimi Yəhya ibn Məin və Nəsaidən (onun haqqında belə dediklərini) nəql edir: “Siqədır”.

Əbu Hatim deyir: “Saleh ravidir”.

Məhəmməd ibn Səd onun haqqında belə deyir: “Siqə, etibarlı, xeyirsevər idi. Ondan üstünü mövcud deyildi”.¹²⁸

Abdullah ibn Şozəb

156-cı ildə vəfat etmiş Abdullah ibn Şozəb Əbu Davudun, Tirmizinin, Nəsainin və İbn Macənin hədis nəql etdikləri ravilərdən biridir.

Zəhəbi onun haqqında belə demişdir: “Bir dəstə alim onu siqə bilmişlər. O görüldükdə sanki mələklər insanın ağlına gələrdi”.¹²⁹

İbn Həcər onun haqqında belə demişdir: “Çox doğrudanışan, abid bir şəxsdir”.¹³⁰ O həmçinin belə demişdir: “Süfyan deyir: “İbn Şozəb bizim siqə hədis şeyxlərimizdəndir”.

İbn Məin, İbn Əmmar və Nəsai demişdir: “Siqədır”.

¹²⁴ Zəhəbi, Mizanul-itidal, c. 4, səh. 125

¹²⁵ İbn Həcər Əsşəlanı, Lisanul-mizan, c. 4, səh. 227

¹²⁶ Tirmizi, Əbu Davud, Nəsai və İbn Macə. Tərc.

¹²⁷ Hənbəli məzhəbinin banisi Əhməd ibn Hənbəldən. Tərc.

¹²⁸ Hafız Mizzi, Təhziibul-kamal, c. 13, səh. 319-320. Onun haqqında deyilənlər haqqında daha çox məlumat əldə etmək üçün həmin səhifələrdəki haşiyələrə müraciət et.

¹²⁹ Zəhəbi, Əl-Kaşif, c. 1, səh. 356

¹³⁰ İbn Həcər Əsşəlanı, Təqribut-təhziib, c. 1, səh. 423

Əbu Hatim belə demişdir: “Onda bir nöqsan yoxdur”.
İbn Hibban da onu “əs-Siqat”¹³¹ kitabında qeyd etmişdir.¹³²

Mətar Vərraq

129-cu ildə vəfat etmiş Mətar Vərraqın Buxarinin “Səhih” kitabının “ət-Ticarətu fil-bəhr”¹³³ fəslindəki ravilərindən, həmçinin Müslimin və dörd şeyxin hədis nəql etdiyi şəxslərdən olması onun barəsində bizə kifayətdir.¹³⁴

Şəhr ibn Hoşəb

98, 100, 111 və ya 112-ci illərin birində vəfat etmiş Şəhr ibn Hoşəb Buxarinin “Ədəbul-mufrəd”dəki ravilərindən, həmçinin Müslimin və dörd şeyxin hədis nəql etdiyi şəxslərdəndir. Bu isə onun siqə olmasına kifayət edir.¹³⁵

İkincisi isə Hafiz Zəhəbi hədisin əvvəlinin mütəvatir olmasını etiraf edir. Hədisin də əvvəli Peyğəmbərin ﷺ bu sözüdür: “Mən kimin mövlasıyamsa, Əli də onun mövlasıdır”. Həmçinin o, Peyğəmbərin ﷺ bu ifadəsinin sənədinin güclü olmasını da etiraf edir: “İlahi, ona dost olana dost ol, ona düşmənlik edənə düşmən ol!” İbn Kəsirin də Zəhəbinin bu etiraflarını inkar etməməsi və qəbul etməsi bu məsələni (hədisin səhih olmasını) keçərsiz bilənlərin şübhələrinə, azğınların təəssüblərinə qarşı bir cavabdır.

Haqqı o ikisinin dilindən cari edən Allaha həmd olsun!

Üçüncüsü, zilhiccənin 18-i — Qədir-xum gününün orucuna batil hökmünü verməsinin özü batil bir şeydir. Bu məsələyə böyük kitabımızda¹³⁶ ətraflı şəkildə cavab vermişik.¹³⁷

¹³¹ Siqə ravilər (ərəb.) Müəllif bu kitabda yalnız siqə ravilərin adlarına toxunmuşdur Tərc.

¹³² İbn Həcər Əşqəlani, Təhziib-təhziib, c. 5, səh. 255–261

¹³³ Dənizdə ticarət (ərəb.)

¹³⁴ Hafiz Mizzi, Təhziibul-kamal, c. 28, səh. 551; İbn Həcər Əşqəlani, Təqribut-təhziib, c. 2, səh. 252

¹³⁵ Hafiz Mizzi, Təhziibul-kamal, c. 12, səh. 578; İbn Həcər Əşqəlani, Təqribut-təhziib, c. 1, səh. 355

¹³⁶ Ayətullah Seyid Əli Milani, Nəfəhatul-əzhar fi xulasəti əbəqatil-ənvar, c. 8, səh. 277–284

¹³⁷ Həmin cavabın xülasəsi bundan ibarətdir ki, qeyd etdiyimiz kimi İbn Kəsir hədisdə keçən oruc haqqında olan məsələnin yalan olmasına dəlil olaraq belə deyir: “Həmçinin Əbu Hureyrənin zilhiccə ayının 18-i gününün — Qədir-xum gününün orucunun altmış ayın orucuna bərabər olması ifadəsi də düzgün deyil. Çünki səhih hədisdə bu məzmun sabit olmuşdur ki, ramazan ayının orucu on ayın orucuna bərabərdir Necə ola bilər ki, bir günün orucu altmış ayın orucuna bərabər olsun? İnkər edilən, batil bir şeydir”. Ayətullah Seyid Əli Milani isə İbn Kəsirin bu dəliliyin müqabilində bəzi günlərin orucunun savabının Qədir-xum günü orucunun savabı kimi 10 ayın orucunun savabından daha çox olduğunu bəyan edən hədisləri gətirir. Həmçinin əhli-sünnə kitablarında nəql olunmuş bu hədislərin sənədlərini təhlil edərək səhih olmasını sübuta yetirir. Bu onu göstərir ki, İbn Kəsirin bu orucun batilliyinə və hədisin həmin hissəsinin uydurma olmasına gətirdiyi dəlil keçərsizdir. Ətraflı məlumat əldə etmək üçün qeyd olunan mənbəyə müraciət edə bilərsiniz. Tərc.

Hədisin “Səhiheyn”də olan hədislərə müxalif olması iddiası¹³⁸ haqqında danışmaq qaldı. Həmin iddia haqqında da söhbət açacağıq.

İbn Kəsirin “Təfsir” kitabındakı nəzəri

İbn Kəsir öz təfsir kitabında belə yazır: “Allah-taalanın “Bu gün dininizi sizin üçün kamil etdim, sizə olan nemətimi tamamladım və bir din olaraq sizin üçün İslamı bəyənib seçdim”¹³⁹ kəlamı — bu, Allah-taalanın bu ümmətə əta etdiyi ən böyük nemətdir. Belə ki, Allah ümmət üçün onların dinlərini kamil etdi...” Daha sonra bəzi hədisləri və nəzərləri nəql edir. Onlardan bəzilərini aşağıda qeyd edirik:

“Əsbat Suddidən belə nəql edir: “Bu ayə Ərəfə günü nazil olmuşdur. Ayə nazil olduğdan sonra heç bir halal-haram hökmü nazil olmamışdır.¹⁴⁰ Allah Rəsulu ﷺ (bundan sonra Mədinəyə) qayıtdı və vəfat etdi”.

“İbn Cərir və bir neçə alim belə deyir: “Allah Rəsulu ﷺ Ərəfə günündən 81 gün sonra dünyasını dəyişdi”.

“İmam Əhməd belə deyir: “Bizə Cəfər ibn Ovn nəql edib belə dedi: Bizə Əbülumeys Qeys ibn Müslimdən, o, Tariq ibn Şihabdan nəql edib belə dedi: “Yəhudilərdən bir nəfər Ömər ibn Xəttabın yanına gəldi... Ömər dedi: “Allaha and olsun, həqiqətən də, mən bu ayənin Allah Rəsuluna ﷺ nazil olduğu günü bilirəm. Bu ayənin Allah Rəsuluna ﷺ nazil olduğu anı bilirəm. Bu ayə cümə günü, Ərəfə gününün axşamı nazil olmuşdur”. Bu hədisi Buxari də nəql etmişdir. Həmçinin Müslim, Tirmizi və Nəsai də bu hədisi müxtəlif sənədlərlə Qeys ibn Müslimdən nəql etmişlər. Buxari bu ayənin təfsirində Süfyan Sovrinin təriqi ilə Qeysdən, o da Tariqdən belə nəql edir: “Yəhudilər Ömərə dedilər: “Siz bir ayə

¹³⁸ İbn Kəsir iddia etmişdi ki, hədis “Səhiheyn”də olan digər hədislərlə mənə baxımından ziddiyyət təşkil edir. Çünki bu hədisdə ayənin Qədir-xum günü nazil olunması deyilir. Lakin digər hədislərə əsasən, bu ayə Qədir-xum günündə yox, Ərəfə günündə nazil olmuşdur. Tərc.

¹³⁹ “Maidə” surəsi, 3-cü ayə

¹⁴⁰ Yəni Allah-taala hər hansısa bir şeyin halal və ya haram olması haqqında ayə nazil etməmişdir. Tərc.

oxuyursunuz ki, əgər bizə nazil olsa idi, həmin günü bayram günü qərar verərdik”. Ömər dedi: “Mən bu ayənin nə zaman nazil olduğunu və harada nazil olduğunu bilirəm. Nazil olduğu zaman Allah Rəsulunun ﷺ harada olduğunu bilirəm. Bu ayə Ərəfə günü nazil olmuşdur. Allaha and olsun ki, mən də Ərəfədə idim”. Süfyan deyir: “Tərəddüd edirəm ki, cümə günü idi, yoxsa yox”.

“İbn Mərdəveyh deyir: Bizə Əhməd ibn Kamil nəql edib belə dedi: Bizə Musa ibn Harun nəql edib belə dedi: Bizə Yəhya Himmani nəql edib belə dedi: Bizə Qeys ibn Rəbi İsmayıl ibn Süleymandan, o, Əbu Ömər Bəzzardan, o, Əbu¹⁴¹ Hənifədən, o da Əlidən nəql edib belə dedi: “Bu ayə — “Bu gün dininizi sizin üçün kamil etdim, sizə olan nemətimi tamamladım və bir din olaraq sizin üçün İslamı bəyənib seçdim”¹⁴² — Allah Rəsuluna ﷺ Ərəfə gününün axşamı ayaq üstə olduğu halda nazil olmuşdur”.

“İbn Cəririn, İbn Mərdəveyhin və Təbəraninin İbn Ləhiənin təriqi ilə Xəlid ibn Əbu İmrandan, onun Hənəş ibn Abdullaş Sənanidən, onun da İbn Abbasdan nəql etdiyi hədisdə deyilir: “Peyğəmbəriniz bazar ertəsi dünyaya gəldi; Məkkədən bazar ertəsi günü çıxdı; Mədinəyə bazar ertəsi günü daxil oldu; Bədri bazar ertəsi günü fəth etdi; “Maidə” surəsi — “Bu gün dininizi sizin üçün kamil etdim, sizə olan nemətimi tamamladım və bir din olaraq sizin üçün İslamı bəyənib seçdim”¹⁴³ bazar ertəsi günü nazil oldu və bazar ertəsi günü dünyasını dəyişdi”. Bu qərib hədisdir¹⁴⁴ və sənədi zəifdir”.

“İbn Cərir deyir: “Bu ayənin nazil olduğu günün insanlar arasında məlum olmadığı deyilib”. Daha sonra Ufinin təriqi ilə Allah-taalanın “Bu gün dininizi sizin üçün kamil etdim, sizə olan nemətimi tamamladım və bir din olaraq sizin üçün İslamı bəyənib seçdim”¹⁴⁵ ayəsi haqqında İbn Abbasdan belə nəql edir: “Bu gün insanlara məlum deyildir”. Daha sonra belə deyir: “Ayənin Allah

¹⁴¹ İbn Kəsirin təfsirində bu cür yazılmışdır: Düzgün variant isə “əbu” sözünün yerinə “ibn” sözünün olmasıdır.

¹⁴² “Maidə” surəsi, 3-cü ayə

¹⁴³ Həmin mənbə

¹⁴⁴ Qərib hədis sənədinin bir və ya bir neçə, yaxud da bütün təbəqələrində ravilərinin sayı birə düşən və yaxud mətninin hamısı və ya bəzisi bir ravi tərəfindən nəql olunan hədisdir. Ətraflı məlumat üçün dirayə kitablarına müraciət et. Tərc.

¹⁴⁵ “Maidə” surəsi, 3-cü ayə

Rəsulunun ﷺ vida həccinə getdiyi yolda nazil olması deyilməmişdir”. Daha sonra bunu Əbu Cəfər Razinin təriqi ilə Qeys ibn Rəbidən nəql etmişdir”.

İbn Kəsir (bu ifadələri qeyd etdikdən sonra) belə yazır:

“İbn Mərdəveyh Əbu Harun Əbdidən, o da Əbu Səid Xudridən belə rəvayət etmişdir: “Bu ayə Allah Rəsuluna ﷺ Qədir-xum günündə Əli (عليه السلام) üçün “Mən kimin mövlasıyamsa, Əli də onun mövlasıdır” dediyi vaxt nazil olmuşdur”. Daha sonra bunu Əbu Hureyrədən nəql etmişdir və həmin hədisdə belə keçir: “Bu gün zilhiccənin 18-idir. Yəni Peyğəmbərin ﷺ vida həccindən qayıtdığı vaxt”. Nə bu, nə də bundan qabaqkı, heç biri düzgün deyil. Şəkk-şübhə olmayan həqiqət isə bundan ibarətdir ki, bu ayə Ərəfə günü nazil olmuşdur. (Ayənin nazil olduğu gün) cümə günü idi. Necə ki bunu möminlərin əmiri Ömər ibn Xəttab, Əli ibn Əbu Talib, İslam hökmdarlarının birincisi Müaviyə ibn Əbu Süfyan, Quranın tərcümənləri Abdullah ibn Abbas, Məsərrə ibn Cundəb nəql etmiş, həmçinin Şəbi, Qətaadə ibn Dəamə, Şəhr ibn Hoşəb və başqa hədis imamları, alimlər onu mürsəl şəkildə rəvayət etmişlər. İbn Cərir Təbəri — Allah ona rəhmət etsin — də bu nəzəri qəbul etmişdir”.¹⁴⁶

Bütün bunların müqabilində cavab olaraq deyirəm:¹⁴⁷ Əvvəla, əgər bu ayədən sonra halal və haram hökmü nazil olmayıbsa, necə olur ki, ayə onunla (məzmun baxımından) əlaqəsi olmayan hökmlərin arasında gəlir və ondan sonra da halal-haram haqqında hökm var?¹⁴⁸ Həqiqət bundan ibarətdir ki, cümləni bu yerdə qərar vermək uydurmaçıların bu mübarək ayənin nazil olma səbəbi

¹⁴⁶ İbn Kəsir Təfsiru-İbn Kəsir c. 2, səh. 14-15

¹⁴⁷ Bura qədər olan hissə İbn Kəsirin özünün və kitabında nəql etdiyi bəzi alimlərin nəzəri idi. İndi isə kitabın müəllifi Ayətullah Seyid Əli Milani İbn Kəsirə cavab verir Tərc.

¹⁴⁸ “Leş, qan, donuz əti, Allahdan başqasının adı ilə kəsilmiş, boğulmuş, döyülüb öldürülmüş, hündür bir yerdən yıxılıb gəbərmiş, buynuzlanıb öldürülmüş, yırtıcı heyvan tərəfindən parçalanıb yeyilmiş — ölməmiş kəsdikləriniz istisnadır —, dikinə qoyulmuş daşlar üzərində kəsilmiş heyvanlar və fal oxları ilə qismət axtarmağınız sizə haram edildi. Bunlar günahdır. Bu gün kafirlər dininizdən əllərini üzdülər. Onlardan qorxmayın, məndən qorxun. Bu gün dininizi sizin üçün kamil etdim, sizə olan nemətimi tamamladım və bir din olaraq sizin üçün İslamı bəyanıb seçdim. Kim günahına meyl etmək niyyətində olmayaraq aclıq üzündən naçar qalarsa, (bilsin ki,) Allah başlayandır, rəhmilidir” (“Maidə” surəsi, 3-cü ayə). Gördüyünüz kimi ayənin “Bu gün dininizi sizin üçün kamil etdim, sizə olan nemətimi tamamladım və bir din olaraq sizin üçün İslamı bəyanıb seçdim” hissəsi bəzi şəriət hökmlərinin arasında gəlmiş və ondan sonra şəriət hökmü (məcburiyyət qarşısında haram edilmiş şeylərdən yeməyin icazəli olması) bəyan olunmuşdur Tərc.

İkincisi, əgər Peyğəmbər ﷺ onların dediyi kimi Ərəfə günündən 81 gün sonra vəfat edibsə, bu da 12 rəbiüləvvəl təsadüf edirsə, bu, ayənin 18 zilhiccə, Qədir-xum günü nazil olması ilə uyğunluq təşkil edir, nəinki 9 zilhiccə, Ərəfə günü ilə.¹⁴⁹ haqqında müxtəlif hədislər uydurmaları üçün zəmin yaratmaqdır ki, (bununla da) həqiqət aradan getsin.

Üçüncüsü, ayə Ərəfə günü, cümə günündə nazil olub? Ömərdən nəql olunan hədisdə deyilir: “Bu ayə cümə günü, Ərəfə gününün axşamı nazil olmuşdur”. Ondan nəql olunan başqa bir hədisdə Süfyan deyir: “Tərəddüd edirəm ki, cümə günü idi, yoxsa yox”.

İmam Əlidən ؑ nəql olunan digər hədisdə — əgər hədisin səhih olduğunu qəbul etsək — “Ərəfə gününün axşamı” ifadəsi keçir.

İbn Abbasdan nəql olunan hədisdə “Bazar ertəsi günü” ifadəsi keçir, Ərəfə günü isə qeyd olunmur.

Yenə də İbn Abbasdan nəql olunan hədisdə nə Ərəfə, nə də cümə günü keçir: “Bu gün insanlara məlum deyildir”.

Ənəs ibn Malikdən nəql olunan hədisdə də nə Ərəfə, nə də cümə günü keçir: “Ayənin Allah Rəsulunun ﷺ vida həccinə getdiyi yolda nazil olması deyilmişdir”.

Əbu Səid Xudridən və Əbu Hureyrədən nəql olunmuş rəvayətdə belə keçir: “Zilhiccə ayının 18-i”, Qədir-xum günü.

Beyhəqinin nəql etmiş olduğu bir hədisdə isə (ayənin nazil olduğu vaxt) belədir: “Ayə Tərviyə günü (zilhiccə ayının 8-i) nazil olmuşdur”.¹⁵⁰

Nəsainin hədisində isə Tariq ibn Şihab Ömərdən — bu sənəd eynilə Buxarinin hədisi nəql etdiyi sənəddir — belə nəql edir: “Ömər dedi: “Mən bu ayənin nazil olduğu günü və gecəni bilməşəm. Cümə axşamı (dördüncü gün) idi. Biz də Allah Rəsulu ﷺ ilə birlikdə Ərəfatda idik”.¹⁵¹

¹⁴⁹ Əhli-sünnəyə görə, Peyğəmbər ﷺ rəbiüləvvəl ayının 12-si vəfat etmişdir. Bu tarixə əsasən, Peyğəmbərin ﷺ vəfat tarixindən 81 gün əvvəl Qədir-xum gününə (18 zilhiccə) təsadüf edir, nəinki Ərəfə gününə (9 zilhiccə). Tərc.

¹⁵⁰ İbn Həcər Əsqəlanı, Fəthul-bəri, c. 8, səh. 218

¹⁵¹ Nəsai, Sunənun-Nəsai, c. 5, səh. 251

Gördüyünüz kimi hədislər bir-biriləri ilə ziddiyyət təşkil edirlər. Hətta Ömər ibn Xəttabdan nəql olunan hədislər belə.

Nəticə

Beləliklə, həqiqət Əhli-beyt imamlarının ﷺ dedikləri, həmçinin əhli-sünnənin böyük hafizlərinin və məşhur alimlərinin müxtəlif səhabələrdən nəql etdiyi kimidir. Bu ayə Qədir-xum günündə nazil olmuşdur. Allah Rəsulu ﷺ Allahın istədikləri barədə söylədiyi xütbəsini deyəndən sonra, Əmirəlmöminin Əlinin ﷺ əlini qaldıraraq buyurdu: “Mən kimin mövlasıyamsa, Əli də onun mövlasıdır. Allahım, ona dost olana sən də dost ol, ona düşmən olana sən də düşmən ol... (hədisin sonuna qədər)”

“BİR NƏFƏR
BAŞ VERƏCƏK
ƏZABI İSTƏDİ”
AYƏSİ

“Məaric” surəsinin 1-2-ci ayələri

Allah-taala buyurur: **“Bir nəfər baş verəcək əzabı istədi. (O əzabı) kafirlərdən dəf edə biləcək bir kimsə yoxdur!”**¹⁵²

Əvvəla, bu hədisin¹⁵³ əhli-sünnədən olan rəvilərini qeyd edirik ki, İbn Teymiyyənin “Elm əhlinin fikir birliyi ilə batildir” ifadəsinin özünün batilliyi aşkara çıxsın. Hədis əhli-sünnə kitablarında böyük bir dəstə məşhur rəvیلərdən nəql olunmuş və onu bir çox mühəddislər, müfəssirlər və məşhur alimlər öz kitablarında rəvayət (nəql) etmişlər. Onların adlarını təqdim edirik:

1. 162-ci ildə vəfat etmiş Əbu Bəkr Səbi;
2. 161-ci ildə vəfat etmiş Süfyan ibn Səid Sovri;
3. 198-ci ildə vəfat etmiş Süfyan ibn Uyeynə;
4. 219-cu ildə vəfat etmiş Əbu Nueym Fəzl ibn Dukkeyn;
5. 223 və ya 224-cü ildə vəfat etmiş Əbu Ubeyd Hərəvi;
6. 281-ci ildə vəfat etmiş İbrahim ibn Hüseyn Kəsai ibn Deyzil;
7. 351-ci ildə vəfat etmiş Əbu Bəkr Nəqqaş Mosuli;
8. 427 və ya 437-ci ildə vəfat etmiş Əbu İshaq Sələbi;
9. 468-ci ildə vəfat etmiş Əbülhəsən Vahidi;
10. 470-ci ildə vəfat etmiş Hakim Həsəkani Nişapuri;
11. 654-cü ildə vəfat etmiş Sibtu İbn Covzi;
12. 671-ci ildə vəfat etmiş Əbu Abdullah Məhəmməd ibn Əhməd Qurtubi;
13. 722-ci ildə vəfat etmiş Şeyxülislam Həməveyni Cuveyni;
14. 750-ci ildən sonra vəfat etmiş Şeyx Məhəmməd Zərəndi Mədəni Hənəfi;
15. 849-cu ildə vəfat etmiş “Məlikul-uləma”¹⁵⁴ Şihabəddin Dövlətabadi;
16. 855-ci ildə vəfat etmiş Nurəddin ibn Səbbağ Maliki;
17. 911-ci ildə vəfat etmiş Nurəddin Əli ibn Abdullah Səmhudi;

¹⁵² “Məaric” surəsi, 1–2-ci ayələr

¹⁵³ Bu ayənin təfsiri ilə bağlı olan hədisdən söhbət gedir. Hədis kamil şəkildə irəlində qeyd olunacaq.

Tərc.

¹⁵⁴ Alimlərin şahı (ərəb.)

18. 977-ci ildə vəfat etmiş Şəmsəddin Xətib Şirbini Qahiri;
19. 982-ci ildə vəfat etmiş Əbüsşəud Məhəmməd ibn Məhəmməd İmadi;
20. 1000-ci ildə vəfat etmiş Camaləddin Mühəddis Şirazi;
21. 1031-ci ildə vəfat etmiş Zeynəddin Əbdürrauf Mənavi;
22. 1044-cü ildə vəfat etmiş Nurəddin Əli ibn İbrahim Hələbi;
23. 1047-ci ildə vəfat etmiş Əhməd ibn Bakəsir Məkki;
24. 1181-ci ildə vəfat etmiş Şəmsəddin Hənəfi Şafei;
25. 1122-ci ildə vəfat etmiş Əbu Abdullah Zərqani Maliki;
26. 1182-ci ildə vəfat etmiş Məhəmməd ibn İsmayıl Əmir Sənani;
27. 1322-ci ildə vəfat etmiş Seyid Mömin Şəblənci Misri;
28. 1323-cü ildə vəfat etmiş Şeyx Məhəmməd Əbdüh.

Hadisə hədislərdə olduğu kimi

Hədislərdə də keçdiyi kimi hadisə icmali olaraq belə baş vermişdir: Elə ki Allah Rəsulu ﷺ Qədir-xumdakı xütbəsini etdi, orada Allahın istədiklərini dedi, Əmirəlmöminini və Əhli-beyti ﷺ zikr etdi, belə buyurdu: “Ey insanlar, mən sizə sizin özünüzdən də yaxın deyiləmmi?” İnsanlar dedilər: “Əlbəttə”. Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Mən kimin mövlasıyamsa, Əli də onun mövlasıdır. Allahım, ona dost olana sən də dost ol, ona düşmən olana sən də düşmən ol...” İnsanlar Həzrət Əliyə ﷺ beyət etdilər. Bu xəbər məmləkətlərə yayıldı, şəhərlərdə və ölkələrdə məşhurlaşdı. Bununla da Peyğəmbər ﷺ həccə yerinə yetirərkən orada olmayanlara belə xəbər yetişdi...

Bir gün bir kişi¹⁵⁵ öz dəvəsi ilə Peyğəmbərin ﷺ yanına gəldi. Dəvəsini Peyğəmbərin ﷺ məscidinin qapısında yerə otuzdurdu, sonra onun ayaqlarını bağladı. Daha sonra məscidə daxil oldu. Allah Rəsulu ﷺ əyləşmiş, ətrafında səhabələri toplaşmışdı. Həmin kişi gəlib Peyğəmbərin ﷺ qarşısında dizüstü oturdu və belə dedi: “Ey Məhəmməd, sən bizə Allahdan başqa ilahın

¹⁵⁵ Bu şəxsin adı irəlidə qeyd olunacaq. Tərc.

olmadığını və sənin Allah Rəsulu olmağını şəhadət verməyimizi əmr etdin. Biz də bunu səndən qəbul etdik. Sən bizə gecə-gündüz beş namaz qılmağımızı, ramazan ayında oruc tutmağımızı, Beytul-haramda həcc etməyimizi və mallarımızın zəkatını verməyi əmr etdin. Bunu da səndən qəbul etdik. Amma bununla kifayətlənmədin. Əmin oğlunun qollarını qaldırdın, onu digər insanlardan üstün etdin və belə dedin: “Mən kimin mövlasıyamsa, Əli də onun mövlasıdır”. Bu şey sənin özündən çıxıb, yoxsa Allahdandır?” Allah Rəsulu ﷺ gözləri (qəzəbdən) qızarmış halda belə dedi: “Ondan başqa ilah olmayan Allaha and olsun, bu, Allahdandır, özümdən çıxarmamışam”. Peyğəmbər ﷺ bu cümləni üç dəfə təkrar etdi. Həmin kişi “İlahi, əgər Məhəmmədin ﷺ dediyi doğrudursa, göydən üzərimizə daş yağdır və ya bizə şiddətli əzab göndər”. Ravi deyir: “Allaha and olsun ki, kişi dövsinə çatmamış Allah göydən bir daş saldı. Daş onun başına düşüb arxasından çıxdı və kişi öldü. Allah-taala bu ayəni nazil etdi: “Bir nəfər baş verəcək əzabı istədi. (O əzabı) kafirlərdən dəf edə biləcək bir kimsə yoxdur!”¹⁵⁶

İmamlardan ﷺ və səhabələrdən bu hədisi nəql edənlər

Bu hədis əhli-sünnə kitablarında aşağıdakı şəxslərdən öz sənədləri ilə nəql olunmuşdur:

1. Əmirəlmöminin Əli ﷺ;
2. İmam Məhəmməd ibn Əli Baqir ﷺ;
3. İmam Cəfər ibn Məhəmməd Sadiq ﷺ;
4. Abdullah ibn Abbas;
5. Huzeyfə ibn Yəman;
6. Əbu Hureyrə.

Hədisin məşhur rəvayətləri

Bu hədisi əhli-sünnənin böyük alimləri və məşhur şəxsiyyətləri nəql etmişlər:

1. Süfyan ibn Uyeynə

Bunlar (alimlər tərəfindən) ona olunan mədhlərin mətnləridir:

Nəvəvi onun haqqında belə demişdir: “Ondan (hədis) nəql etmişlər: Əməş, Sovri, Misər, İbn Cüreyc, Şobə, Həmmam, Vəki,

¹⁵⁶ Bu şəxsin adı irəlində qeyd olunacaq. Tərc.

İbn Mübarək, İbn Mehdi, Qəttan, Həmmad ibn Zeyd, Qeys ibn Rəbi, Həsən ibn Saleh, Şafei, İbn Vəhəb, Əhməd ibn Hənbəl... Onun imam olmasında, böyüklüyündə və məqamının ucalığında fikir birliyində olmuşlar. Süfyan 107-ci ildə doğulmuş və 198-ci ilin rəcəb ayının əvvəli, şənbə günü vəfat etmişdir”.¹⁵⁷

Zəhəbi onun haqqında belə yazır: “Əllamə, hafiz, şeyxülislam. İmam, höccət və hafiz, elmi geniş, dəyəri böyük olmuşdur”.¹⁵⁸ Başqa bir yerdə isə belə yazır: “Məşhur alimlərdən biri, siqə, etibarlı, hafiz, imam”.¹⁵⁹

2. Süfyan Sovri

Aşağıdakılar (alimlər tərəfindən) ona olunan mədhlərin mətnləridir:

Şübə, Süfyan ibn Uyeynə, Əbu Asim Nəbil, Yəhya ibn Məin və bir çox alimlər onun haqqında belə demişlər: “Süfyan hədis sahəsində möminlərin əmiridir”.

Süfyan ibn Uyeynə onun haqqında belə demişdir: “(Tarixdə ən üstün) hədis alimləri üç nəfər olub: İbn Abbas öz dövründə; Şəbi öz dövründə; Süfyan öz dövründə”.

Abbas Duri onun haqqında belə demişdir: “Yəhya ibn Məinin öz dövründə fiqhda, hədisdə, zöhhdə və hər bir şeydə heç bir kəsi Süfyandan üstün bilməməsini görmüşəm”.

Şöbə belə demişdir: “Həqiqətən, Süfyan insanlara təqvada və elmdə başçılıq etmişdir”.

Xətib onun haqqında belə yazmışdır: “Müsəlmanların imamlarından, dinin məşhur şəxsiyyətlərindən biri idi. Mütəxəssisliyi, hifzi, mərifəti, diqqətli olması və təqvəsi ilə yanaşı, imam olmasında alimlər tərəfindən fikir birliyi var, belə ki, kiminsə onu tərif etməsinə ehtiyac yoxdur. Eyni zamanda o, altı səhih kitabda ondan hədis nəql olunmuş ravilərdəndir. Onun 161-ci ildə, Bəsrədə vəfat etməsi ilə bağlı alimlər arasında fikir birliyi var”.¹⁶⁰

1.İbn Deyzil

¹⁵⁷ Nəvəvi, Təhziibul-əsməi vəl-luğat, c. 1, səh. 224, rəqəm 217

¹⁵⁸ Zəhəbi, Təzkirətul-huffaz, c. 1, səh. 224

¹⁵⁹ Zəhəbi, Əl-Kaşif, c. 1, səh. 379

¹⁶⁰ Hafiz Mizzi, Təhziibul-kamal, c. 11, səh. 164-16

Bu hədisin məşhur rəvayətlərindən biri də “İbn Deyzil” adı ilə tanınmış, 281-ci ildə vəfat etmiş Əbu İshaq İbrahim ibn Hüseyn Həmdani Kəsaidir. Onun tərcümeyi-halı “Təzkiyətul-huffaz”da, cild 2, səhifə 608-də; “əl-Vafi bil-vəfəyat”da, cild 5, səhifə 346-da; “əl-Bidayə və-nihayə”də, cild 11, səhifə 71-də; “Təbəqatül-qurra”da, cild 1, səhifə 11-də və başqa kitablarda mövcuddur. Biz isə “Siyəru-əlamin-nübəla” kitabında qeyd olunmuş qısa bir məlumatla kifayətlənirik. Belə ki, Zəhəbi onun tərcümeyi-halını belə qeyd edir:

“İbn Deyzil — imam, hafız, siqə, abiddir. Hərəmeyndə,¹⁶¹ Misirdə, Şamda, Cibalda¹⁶² hədis dinləmişdir. Hədisləri cəm etmiş, toplayıb qorumuşdur. 200-ci ildən bir neçə müddət qabaq doğulmuş və Əbu Neymdən və... (başqalarından) hədis dinləmişdir. Əbu Əvanə... (və başqaları) ondan hədis nəql etmişdir. O, bir gündən bir oruc tutardı. Hakim onun haqqında belə deyib: “Siqədir, etibarlıdır”. İbn Xiraş belə demişdir: “Doğrudanışandır”. Mən deyirəm: “Mütəxəssislikdə son nöqtədir. Ondən belə dediyi nəql olunub: “Kitabım əlimdə olsa, Əhməd ibn Hənbəl sağımda, Yəhya ibn Məin solumda olsa, qətiyyənnə narahat olmaram”. Yəni kitabının dəqiq olmasına görə (narahat olmaz). Saleh ibn Əhməd “Tarixu-Həmədan” kitabında yazır: “Cəfər ibn Əhmədin belə dediyini eşitdim: “Əbu Hatim Razidən İbn Deyzil haqqında soruşdum. O belə dedi: “Doğruluq və xeyirdən başqa ondan bir şey eşitməmiş və görməmişəm”.¹⁶³

Əhli-sünnənin bu hədisi Sələbinin təfsir kitabından nəql etmələri və ona olan etimadları

Bir çox alimlər öz kitablarında bu hədisi qəbul edərək və kitaba etimad edərək “Təfsirus-Sələbi” kitabından nəql etmişlər. Onların yazdığı bəzi ifadələri təqdim edirik:

Sibtu İbn Covzi belə deyir:

¹⁶¹ Məkkə və Mədinə şəhərlərində. Tərc.

¹⁶² İranın şimal-qərbində yerləşən tarixi ərazi. Tərc.

¹⁶³ Zəhəbi, Siyəru-əlamin-nübəla, c. 13, səh. 184

“Tərcümeyi-hal alimləri Allah Rəsulunun ﷺ vida həccindən qayıtdıqdan sonra baş verən Qədir-xum hadisəsinin zilhiccə ayının 18-i olması fikrində cəm olmuşlar. Səhabələr toplaşdılar — onlar 120000 nəfər idilər — və Peyğəmbər ﷺ buyurdu: “Mən kimin mövlasiyamsa, Əli də onun mövlasıdır... (hədisin sonuna qədər)”. Peyğəmbər ﷺ bunu eyham və ya işarə ilə yox, açıq-aşkar ifadələrlə bəyan etdi. Əbu İshaq Sələbi “Təfsir” kitabında öz sənədi ilə belə nəql edir: “Elə ki Peyğəmbər ﷺ bunu dedi, bu məsələ məmləkətlərə yayıldı, şəhərlərdə və ölkələrdə məşhurlaşdı. Beləliklə, xəbər Haris ibn Numan adlı birinə də yetişdi. O, Allah Rəsulunun ﷺ yanına gəldi və belə dedi: “Ey Məhəmməd... (hədisin sonuna qədər¹⁶⁴)”.”¹⁶⁵

Səmhudi belə deyir:

“İmam Sələbi öz “Təfsir” kitabında belə nəql edir: “Süfyan ibn Uyeynədən — Allah ona rəhmət etsin — Allah-taalanın bu ayəsinin kimin haqqında nazil olması soruşuldu: “Bir nəfər baş verəcək əzabı istədi. (O əzabı) kafirlərdən dəf edə biləcək bir kimsə yoxdur!”¹⁶⁶ Süfyan sual verən şəxsə belə dedi: “Səndən öncə heç kəsin məndən soruşmadığı bir məsələ haqqında soruşdun. Atam Cəfər ibn Məhəmməddən, o da öz atalarından nəql edərək mənə belə hədis dedi: “Allah Rəsulu ﷺ Qədir-xumda olarkən insanları səslədi, onlar da cəm oldular. Daha sonra Əlinin ﷺ əlindən tutub belə dedi: “Mən kimin mövlasiyamsa, Əli də onun mövlasıdır”. Bu xəbər məşhurlaşdı və digər məmləkətlərdə də yayıldı. Həmçinin bu xəbər Haris ibn Numana yetişdi... (hədisin sonuna qədər)”.¹⁶⁷

Mənavi “Mən kimin mövlasiyamsa, Əli də onun mövlasıdır” ifadəsinin şərhində belə deyir: “Həmçinin “Təfsirus-Sələbi” kitabında İbn Uyeynədən belə nəql olunur: “Elə ki Peyğəmbər ﷺ bunu dedi, bu xəbər uzaq diyarlara yayıldı. Beləliklə, Haris ibn Numanın qulağına yetişdi. O, Allah Rəsulunun ﷺ yanına gəldi və belə dedi: “Ey Məhəmməd... (hədisin sonuna qədər)”.

¹⁶⁴ Hadisə tam olaraq “Hadisə hədislərdə olduğu kimi” başlığı altında qeyd olunmuşdur. Tərc.

¹⁶⁵ Sibtu İbn Covzi, Təzkirətu-xəvassil-umma, səh. 30

¹⁶⁶ “Məaric” surəsi, 1-2-ci ayələr

¹⁶⁷ Səmhudi, Cəvahirul-əqdeyn, ikinci hissə, c. 1, səh. 98

Zərqani yazır: “Təfsirus-Sələbi” kitabında İbn Uyeynədən belə nəql olunur: “Elə ki Peyğəmbər ﷺ bunu dedi, bu xəbər uzaq diyarlara yayıldı. Beləliklə, Haris ibn Numanın qulağına yetişdi. O, Allah Rəsulunun ﷺ yanına gəldi və belə dedi: “Ey Məhəmməd... (hədisin sonuna qədər)”¹⁶⁸

İbn Səbbağ deyir: “İmam Əbu İshaq Sələbi — Allah ona rəhmət etsin — öz “Təfsir” kitabında belə nəql edir: “Süfyan ibn Uyeynədən — Allah ona rəhmət etsin — Allah-taalanın bu ayəsinin kimin haqqında nazil olması soruşuldu: “Bir nəfər baş verəcək əzabı istədi. (O əzabı) kafirlərdən dəf edə biləcək bir kimsə yoxdur!”¹⁶⁹ Süfyan sual verən şəxsə belə dedi... (hədisin sonuna qədər)”¹⁷⁰

Zərəndi də belə deyir: “İmam Əbu İshaq Sələbi — Allah ona rəhmət etsin — öz “Təfsir” kitabında belə nəql edir: “Süfyan ibn Uyeynədən — Allah ona rəhmət etsin — Allah-taalanın bu ayəsinin kimin haqqında nazil olması soruşuldu: “Bir nəfər baş verəcək əzabı istədi. (O əzabı) kafirlərdən dəf edə biləcək bir kimsə yoxdur...”¹⁷²

Həmmui Cuveyninin sənədi ilə Sələbidən nəql etdiyi hədis

Şeyxülislam Həmmui¹⁷³ bu hədisi sənədlə Vahididən, o da Sələbidən nəql etmişdir.¹⁷⁴ Belə ki, o deyir: “Şeyx İmadəddin Əbdülhafiz ibn Bədran Nablus şəhərində mənə ondan nəql etməyimə icazə verdiyi hədislərin içində bu hədisi dedi: o da bu hədisi Qazi Camaləddin Əbdülqasim ibn Əbdüssəməd Ənsaridən icazə ilə, o, Əbdülcabbar ibn Məhəmməd Xuvari Beyhəqidən icazə ilə, o da İmam Əbülhəsən Əli ibn Əhməd Vahididən icazə ilə belə nəql edir: “Şeyximiz, ustad Əbu İshaq Sələbiyə “Təfsir” kitabından bu hissəni oxudum: “Süfyan ibn Uyeynədən Allah-taalanın bu ayəsinin kimin haqqında nazil olması soruşuldu... (hədis sonuna qədər)”¹⁷⁵

¹⁶⁸ Zərqani, Şərhu-l-məvəhibil-lədunniyyə, c. 6, səh. 13

¹⁶⁹ “Məaric” surəsi, 1-2-ci ayələr

¹⁷⁰ Hədis bir qədər yuxarıda Səmhudi adlı alimin dediklərini nəql edərkən qeyd olunub. Tərc.

¹⁷¹ İbn Səbbağ Maliki, Əl-Fusulul-muhimmə fi mərifətil-əimmə, səh. 42

¹⁷² “Məaric” surəsi, 1-2-ci ayələr

¹⁷³ “Həmmui” nisbəsi bəzən “Həmui”, “Həməviyyə” və s. kimi formalarda istifadə olunur Tərc.

¹⁷⁴ Hədisənin bu cür yəni başqa bir sənədlə Sələbidən nəqli hədisənin baş verməsinin qətiliyini və məsələnin dəqiqliyini, doğruluğunu göstərir Tərc.

¹⁷⁵ Cuveyni, Fəralidus-simteyn, c. 1, səh. 82

Zəhəbinin ustadı Həmmui

Qeyd olunmuş Həmmui Zəhəbinin ustadlarından biridir. Zəhəbi onu “Mucəmul-muxtəss” kitabında qeyd edir və onun tərcümeyi-halını belə yazır: “İbrahim ibn Məhəmməd Müəyyəd ibn Abdullah ibn Əli ibn Məhəmməd ibn Həmmuveyh — böyük imam, mühəddis, şeyxlərin ustadı, Sədrəddin, Əbülməcam, Xorasani, Cuveyni, Sufi 644-cü ildə dünyaya gəlmişdir. Xorasanda, Bağdadda, Şamda, Hicazda hədis dinləmişdir və hədis dinləmə məsələsinə diqqətlə yanaşmışdır. Sultan Mahmud Qazan xan¹⁷⁶ onun əli ilə müsəlman olmuşdur. O, Xorasanda, 722-ci ildə vəfat etmişdir. 695-ci ildə Əbülməcam İbrahim Həmmuveyhə hədis oxuyurduq...”¹⁷⁷

İbn Əbu Hatimin hədisi

İbn Əbu Hatim ayənin təfsirində belə nəql edir: “Bizə atam nəql edib belə dedi: Bizə Osman ibn Xurzad nəql edib belə dedi: Bizə İsmayıl ibn Zəkəriyyə nəql edib belə dedi: Bizə Əli ibn Abbas Əməşdən və Əbülcəhhafdan, onlar da Ətiyyə Ovfiden, o da Əbu Səid Xudridən nəql edib belə dedi: “Ey Peyğəmbər, Rəbbindən sənə nazil ediləni insanlara çatdır”¹⁷⁸ ayəsi Əli ibn Əbu Talib عليه السلام haqqında nazil olmuşdur”¹⁷⁹.

Hədisin sənədi haqqında

Bu sənəd qəti olaraq səhihdir.

Əbu Hatim Raziyə gəlincə onu tərif etməyə ehtiyac yoxdur.

Osman ibn Xurzad — o, 281-ci ildə vəfat etmiş, Antakyada məskunlaşmış hafız Osman ibn Abdullah ibn Məhəmməd ibn Xurzad Bəsri Əbu Əmrdir. O, Nəsainin nəql etdiyi ravilərdəndir.

İbn Əbu Hatim onun haqqında belə demişdir: “O bəzi Şam ölkələrində atamla birlikdə hədis yazmışdır və çox doğrudaşdır. Mən onu görmüşəm, lakin ondan hədis dinləməmişəm”.

Hakim isə onun haqqında belə demişdir: “Siqə, etibarlıdır”.

Məsləmə də onun haqqında belə yazır: “Siqə, hafız... olmuşdur”.

¹⁷⁶ Elxani sultanlarının yeddincisi. Tərc.

¹⁷⁷ Zəhəbi, Mucəmul-muxtəss, səh. 65

¹⁷⁸ “Maidə” surəsi, 67-ci ayə

¹⁷⁹ İbn Əbu Hatim, Təfsiru-İbn Əbi Hatim, c. 2, səh. 1172, 669-cu hədis

İbn Həcər və başqa alimlər də onun haqqında bu cür ifadələr yazmışlar və heç bir kəs tərəfindən onun zəifliyi barədə bir şey yazılmamışdır.¹⁸⁰

İsmayıl ibn Zəkəriyyə 174-cü ildə vəfat etmiş Xəlqani Əsədidir. O, altı əsas səhih kitabın rəvilərindəndir.¹⁸¹

Sənəddəki digər rəvildən daha sonra danışacağıq.

Sələbi və onun təfsir kitabı haqqında alimlərin fikirləri

1. İbn Xəllikan: “Məşhur müfəssir Əbu İshaq Əhməd ibn Məhəmməd ibn İbrahim Sələbi Nişapuri. Təfsir elmində öz dövrünün təkisi idi. “Ət-Təfsirul-kəbir” kitabını yazmışdır, hansı ki o digər təfsirlərdən üstün idi... Əbülqasim Qişri onun haqqında belə deyir: “İzzət rəbbini (Allah-taalanı) yuxuda gördüm, o mənə belə dedi: “Əməlisaleh şəxs gəldi”. Dönüb baxdım: (gördüm ki,) Əhməd Sələbi gəlir”.

Əbdülğafır ibn İsmayıl Fərisi “Siyəqu-tarixi-Nisabur” kitabında Sələbidən danışır və onu mədh edir. O deyir: “Onun nəqlləri səhih, özü isə etibarlıdır. Əbu Tahir ibn Xuzeymədən və İmam Əbu Bəkr ibn Mihran Muqrindən hədis nəql etmişdir. Çox hədis nəql edən idi və ustadları da çox idi. 427-ci ildə vəfat etmişdir. Başqa biri onun 427-ci ilin məhərrəm ayında vəfat etdiyini demişdir. Digər bir alim isə üçüncü gün, məhərrəmin sonuna yeddi gün qalmış, 437-ci ildə vəfat etdiyini demişdir. Allah-taala ona rəhmət etsin!”¹⁸²

2. Zəhəbi: “Həmin ildə Əbu İshaq Sələbi vəfat etmişdir. Hafiz, vaiz, təfsir və ərəb dili elmlərində öndər idi. Çox təqvalı olmuşdur”.¹⁸³

3. Səfədi: “Hafiz, alim, ərəb dilində çox mahir, siqə olmuşdur”.¹⁸⁴

¹⁸⁰ İbn Həcər Əsqəlanı, Təhziibut-təhziib, c. 7, səh. 120

¹⁸¹ Hafiz Mizzi, Təhziibul-kamal, c. 3, səh. 92

¹⁸² İbn Xəllikan, Vəfəyatul-əyan, c. 1, səh. 61

¹⁸³ Zəhəbi, Əl-İbərü fi xəbəri-mən şəbəh; 427-ci ilin hadisələri

¹⁸⁴ Səfədi, Əl-vəfi bil-vəfəyat, c. 8, səh. 33

4. Yafei: “Məşhur müfəssir, hafız, vaiz, təfsir, ərəb dili elmlərində, dində və dindarlıqda öndər idi. “Təfsirul-kəbir” kitabı digər təfsirlərdən üstündür”.¹⁸⁵

5. İbn Qazi Şuhbə: “Əbülhəsən Vahidi Sələbidən hədis nəql etmişdir. Sələbi Əbülqasim Quşeyridən hədis nəql etmişdir. Zəhəbi onun haqqında belə deyib: “Hafız, təfsir və ərəb dili elmlərində öndər idi. Çox təqvalı olmuşdur”.¹⁸⁶

6. Suyuti: “Böyük şəxsiyyət, öndər, dilin hafızı, ərəb dili elmində məharətli biri idi”.¹⁸⁷

“Şəvahidut-tənzil” kitabında bu hədisin sənədləri

Araşdırmalarımızda tərcümeyi-halı qeyd olunmuş Hafız Hakim Həsəkani bu hədisi müxtəlif sənədlərlə Əhli-beyt imamlarının bir neçəsindən ﷺ və bəzi səhabələrdən nəql etmişdir. O hədisi belə (bu sənədlərlə) nəql edir:

1. “Əbu Abdullah Şirazi bizə xəbər verib belə dedi: Bizə Əbu Bəkr Cərcərai xəbər verib belə dedi: Bizə Əbu Əhməd Bəsir xəbər verib belə dedi: Mənə Məhəmməd ibn Səhl nəql edib belə dedi: Bizə Zeyd ibn İsmayıl Mövla Ənsari nəql edib belə dedi: Bizə Məhəmməd ibn Eyyub Vasiti Süfyan ibn Uyeynədən, o, Cəfər ibn Məhəmməddən,¹⁸⁸ o, atasından, o da Əlidən nəql edib belə dedi...”

2. “Bizə Əbu Bəkr Səbiinin belə dediyini nəql etdilər: Bizə Əhməd ibn Məhəmməd ibn Nəsr Əbu Cəfər Zubəi nəql edib belə dedi: Bizə Zeyd ibn İsmayıl ibn Sinan nəql edib belə dedi: Bizə Şureyh ibn Numan nəql edib belə dedi: Süfyan ibn Uyeynə Cəfərdən, o, atasından, o da Əli ibn Hüseynədən bizə belə nəql etdi: “Allah Rəsulu ﷺ Əlini ﷺ təyin etdi...”

3. “Müəllifi “ət-Təfsirul-ətiq” kitabında hədisi belə nəql edir: “İbrahim ibn Məhəmməd Kufi bizə belə nəql edib dedi: Nəsr ibn Muzahim Əmr ibn Şimrdən, o, Cabir Cofidən, o, Məhəmməd ibn Cəhldən mənə nəql edib belə deyir: “Haris ibn Əmr Fihri

¹⁸⁵ Yafei, Miratul-cinan, 427-ci ilin hadisələri

¹⁸⁶ İbn Qazi Şuhbə, Təbəqatuş-şafəiyyə, c. 1, səh. 207

¹⁸⁷ Suyuti, Buğyətul-vuat, c. 1, səh. 356

¹⁸⁸ İmam Sadiq ﷺ Tərc.

Peyğəmbərin yanına gəldi...” Həmçinin bu xəbər Huzeyfədən, Səd ibn Əbu Vəqqasdan, Əbu Hureyrədən və İbn Abbasdan da nəql olunmuşdur”.

4. “Mənə Əbülhəsən Fərisi nəql edib belə deyir: Bizə Əbülhəsən Məhəmməd ibn İsmayıl Hüseyni nəql edib belə deyir: Bizə Əbdürrəhman ibn Həsən Əsədi nəql edib belə deyir: Bizə İbrahim nəql edib belə deyir.

Həmçinin bizə Əbu Bəkr Məhəmməd ibn Məhəmməd Bağdadi nəql edib belə deyir: Bizə Əbu Məhəmməd Abdullah ibn Əhməd ibn Cəfər Şeybani nəql edib belə deyir: Bizə Əbdürrəhman ibn Həsən Əsədi nəql edib belə deyir: Bizə İbrahim ibn Hüseyn Kəsai nəql edib belə deyir: Bizə Fəzl ibn Dukkeyn nəql edib belə deyir: Bizə Süfyan ibn Səid nəql edib belə deyir: Bizə Mənsur Ribidən, o, Huzeyfə ibn Yəmandan nəql edib belə deyir: “Peyğəmbər ﷺ Əli ﷺ üçün “Mən kimin mövlasıyamsa, Əli də onun mövlasıdır” dedikdə Numan ibn Munzir Fihri ayağa qalxdı və belə dedi...”

5. “Bizə Osman belə xəbər verdi: Bizə Furat ibn İbrahim Kufi nəql edib belə dedi: Hüseyn ibn Məhəmməd ibn Musəb Bəcəli nəql edib belə dedi: Bizə Əbu Umarə Məhəmməd ibn Əhməd Mehdi nəql edib belə dedi: Bizə Məhəmməd ibn Əbu Məşər Mədəni Səid ibn Əbu Səid Məqburiyədən, o, Əbu Hureyrədən nəql edib belə deyir: “Allah Rəsulu ﷺ Əli ibn Əbu Talibin ﷺ qolundan tutdu...”¹⁸⁹

Sənədlər haqqında

Qeyd edim ki, əgər biz bütün sənədlərin səhihliyi haqqında danışsaq, söhbət uzun çəkər. Lakin həmin sənədlərin birinin səhihliyini bəyan etməklə kifayətlənirik. Həmin sənəd 4-cü hədisin 2-ci sənədidir.

Əbu Bəkr Məhəmməd ibn Məhəmməd Bağdadi

Əbu Bəkr Məhəmməd Bağdadiyə gəlincə Hafız Əbdülğafir Nişapuri onun tərcümeyi-halında belə demişdir: “Məhəmməd ibn

¹⁸⁹ Hakim Həsəkani, Şəvahidut-tənzil, c. 1, səh. 381-385

Məhəmməd ibn Abdullah ibn Cəfər Əttar Vərraq Huneyfi Hiyri Əbu Bəkr ibn Əbu Səid Bağdadi fəqih, fəzilətli şəxs, dindar, arıq, qısaboy, yaraşıqlı... Rəvayət etmişdir. 416-cı ildə vəfat edib”.¹⁹⁰

Abdullah ibn Əhməd ibn Cəfər Şeybani

Xətib Bağdadi Abdullah ibn Əhməd ibn Cəfər Şeybani Nişapurinin tərcümeyi-halını yazmışdır. Xülasəsi bu cürdür: Onun çoxlu mal-dövləti var idi. O, mal-dövlətinin çoxunu elmə, elm əhlinə, həccə, cihada və başqa xeyirli əməllər yolunda infaq etmişdi. Həmyaşıdları içində ən çox hədis dinləyən şəxs idi. Digər insanlar ondan hədis nəql etmişlər. Yusif ibn Ömər Qəvvəs, İbn Səllac, İbrahim ibn Məxləd ibn Cəfər, Əbülhəsən ibn Rizqəveyh və başqaları ondan hədis nəql etmişlər. Siqə idi. 372-ci ildə vəfat etmişdir.¹⁹¹

Əbdürrəhman ibn Həsən Əsədi

Xətib Bağdadi Əbdürrəhman ibn Həsən Əsədinin də tərcümeyi-halını yazmışdır: “Əbdürrəhman ibn Həsən ibn Əhməd... Əsədi Qazi. Həmədan əhlindən olmuşdur. İbrahim ibn Hüseyin ibn Deyzil Həmdanidən hədis nəql etmişdir... Bağdada gəlmiş, burada da hədis nəql etmişdir. Qədim hədis şeyxlərindən hədislər yazmışdır. Darəqutni ondan hədis rəvayət edib. Əbülhəsən ibn Rizqəveyh “Təfsiru-virqa” kitabında və başqaları bizə ondan hədis rəvayət ediblər. Həmçinin Əbülhəsən ibn Həməmi Muqri, Əbu Əli ibn Şazan, Əhməd ibn Əli Bada... da bizə ondan hədis nəql etmişdir”.¹⁹²

Zəhəbi onu nəcib şəxslərin öndə gedənlərindən hesab etmiş və onun tərcümeyi-halını yazmışdır.¹⁹³ Vəfat tarixi 352-ci ildir.

Rical və bioqrafiya alimləri bəzi müasirlərinin onun İbrahim ibn Hüseyin ibn Deyzili görmədiyi halda ondan hədis nəql etməsi iddiası ilə onun əleyhinə dedikləri bəzi sözləri qeyd etmişlər. Bu səbəblə də Zəhəbi onu “Mizanul-itidal” kitabında¹⁹⁴ qeyd etmiş,¹⁹⁵

¹⁹⁰ Əbdülğafir Nişapuri, Əs- fi tarixi-Nisabur, səh. 37

¹⁹¹ Xətib Bağdadi, Tarixu-Bağdad, c. 9, səh. 391

¹⁹² Həmin mənbə, c. 10, səh. 292

¹⁹³ Zəhəbi, Siyərü-əlamin-nubəla, c. 16, səh. 15. Qeyd edək ki, kitabın adı da nəcib şəxslərin öndə gedənlərinin həyatı mənasını ifadə edir Tərc.

¹⁹⁴ Zəhəbi tam adı “Mizanul-itidal fi nəqdir-rical” olan bu kitabda zəif, yalançı, etibarsız rəvayətləri qeyd etmişdir Tərc.

¹⁹⁵ Zəhəbi, Mizanul-itidal, c. 2, səh. 566

Hafiz İbn Həcər də “Lisanul-mizan” kitabında¹⁹⁶ belə izah vermişdir ki, Əbu Həfs ibn Ömər və Qasim ibn Əbu Saleh onun (Əbdürrəhmanın) İbrahimdən nəql etdiyi hədisi inkar etmişlər. Onlar belə deyib:

“Bizə İbrahimin¹⁹⁷ təfsir kitabını 270-ci ildən qabaq (insanlara) oxuması yetişmişdir. Bu isə, yəni Əbdürrəhman ibn Həsən Əsədi isə iddia edir ki, özünün doğum tarixi 270-ci ildir. Həmçinin İbrahimin oxuduğu bir şeyi yenidən oxumasının nadir hadisə olması da yetişmişdir”.¹⁹⁸

Mənim fikrimcə, bu şəxs böyük mühəddis olmuşdur. Darəqutni və onun kimi mütəxəssis, araşdırmaçı alimlər ondan hədis nəql etmişlər. Onun haqqında deyilmiş bu sözlər onun siqəliyinə heç bir zərər vermir:

Birincisi, hər hansısa bir alimin müasirinin onun haqqında dediyi şeylər diqqətə alınmır. Necə ki Zəhəbi və İbn Həcər də öz kitablarında bir neçə yerdə bunu açıq-aşkar bəyan etmişlər.¹⁹⁹

İkincisi, onun əleyhinə danışmış şəxslərin əsaslandığı əsas şey Əbdürrəhmanın 270-ci ildə dünyaya gəlməsidir. Bu şəxslərə İbn Deyzilin öz təfsir kitabını insanlara 270-ci ildən qabaq oxuduğu xəbəri yetişmişdir və İbn Deyzilin oxuduğu şeyi yenidən oxuması az rast gəlinən bir şeydir. Onlar da buna əsasən Əbdürrəhmanın İbn Deyzildən hədis nəql etməsini inkar etmişlər. Lakin Əbdürrəhman 270-ci ildə dünyaya gəlmişdirsə, İbn Deyzil də qeyd olunduğu kimi 281-ci ildə vəfat etmişdirsə, mümkündür ki, İbn Deyzildən rəvayət etdiyi şeyləri onun özündən eşitmiş olsun. Və yaxud ondan nəql etdiyi şeylərin bəzisini onun özündən eşitmiş, bəzisini də atası onun üçün İbn Deyzildən nəql etmişdir.

¹⁹⁶ Bu kitab isə Zəhəbinin “Mizanul-itidal” kitabının İbn Həcər Əşqəlani tərəfindən qısaldılmış və bəzi məlumatlar əlavə olunmuş formasıdır.

¹⁹⁷ İbrahim ibn Hüseyn ibn Deyzildən söhbət gedir Tərc.

¹⁹⁸ İbn Həcər Əşqəlani, Lisanul-mizan, c. 3, səh. 411

¹⁹⁹ Zəhəbinin “Mizanul-itidal”ın 1-ci cildinin 111-ci səhifəsində dediyi bu sözlər: “Eyni dövrdə yaşayanların bir-biri haqqında dedikləri (pis sözlər) əhəmiyyətsizdir. Məxsusən bu sözlərin hər hansısa bir düşmənçilik, məzhəb fərqliliyi və ya yalnız Allahın qoruması ilə xilas olmaq mümkün olan həşəd ucbatından deyildiyi hiss olunduqda. Elə bir dövr tanıyıram ki, peyğəmbərlər və siddiqlər istisna olmaqla həmin dövrdə yaşayanlar bundan (həşəddən) amanda qalınsınlar. Əgər istəsən, bu cür şeylərə dair çox misal çəkə bilərəm” və İbn Həcərin “Lisanul-mizan”da, 5-ci cildə, 234-cü səhifədə dediyi bu sözlər: “Allaha həmd olsun ki, eyni dövrdə yaşayanların bir-biri haqqında dedikləri sözlərin çoxuna etibar etmirik” həmin bəyanlardır.

Bu yöndən ravidə heç bir problemin olmadığı üçün onun hədislərinə etimad etmək icazəlidir. Bununla yanaşı, böyük alimlər ondan hədis nəql etmişlər. Bəzi müasirlərinin onun haqqında dedikləri sözlər onun nəql etdiyi hədislərə etimad etməyimizə heç bir maneə törətmir. Məxsusən nəzərə alaq ki, onun əleyhinə deyilmiş sözlər “bizə belə yetişmişdir”, “bizə belə çatmışdır” kimi sözlərə dayanır.

İbrahim ibn Hüseyn Kəsai

İbrahim ibn Hüseyn Kəsai — o, İbn Deyzildir. Tərcümeyi-halı qeyd olunmuşdur.

Fəzl ibn Dukkeyn

Fəzl ibn Dukkeyn altı əsas səhih kitabda ondan hədis nəql olunmuş ravilərdəndir. İbn Həcər onun haqqında belə demişdir: “Siqə, etibarlı ravidir. O, Buxarinin böyük şeyxlərindən biridir”.²⁰⁰

Süfyan ibn Səid

Süfyan ibn Səid tərcümeyi-halı keçən Sovridir.

Mənsur

O, Mənsur ibn Mutəmərdir və altı əsas səhih kitabda ondan hədis nəql olunmuş ravilərdəndir. Hafiz (İbn Həcər) onun haqqında belə demişdir: “Siqə, etibarlı ravidir. Tədlis²⁰¹ etməirdi”.²⁰²

Ribi

O, altı əsas səhih kitabda hədis nəql olunmuş ravilərdən biri olan Ribi ibn Xəraşdır. Hafiz (İbn Həcər) onun haqqında belə demişdir: “Siqə, abid, müxəzrəmdir”.^{203, 204}

Huzeyfə ibn Yəman

Huzeyfə ibn Yəmana gəldikdə o, böyük səhabədir.

Hədisin Əmirəlmömininin ﷺ imamətinə dəlaləti

Daha sonra deyirik: Bu xəbər ən aydın dəlillərdəndir ki,

²⁰⁰ İbn Həcər Əsqəlanı, Təqribut-təhzib, c. 2, səh. 110

²⁰¹ Hədis elmində tədlis ravinin bir hədisi nəql edərkən müəyyən səbəblərə görə özündən əvvəlki ravilərin bir və ya bir neçəsinin adını çəkməsinə deyilir. Tərc.

²⁰² Həmin mənbə, c. 2, səh. 177

²⁰³ Müxəzrəm — o kəsə deyilir ki, iki dövrü görmüş olsun. Burada nəzərdə tutulan mənası isə təbəinləri və onlardan sonrakı dövrü görə şəxs mənasındadır.

²⁰⁴ İbn Həcər Əsqəlanı, Təqribut-təhzib, c. 1, səh. 243

Peyğəmbərin ﷺ Qədir-xumda Əmirəlmöminin ﷺ barədə dedi: “Mən kimin mövləsiyamsa, Əli də onun mövləsidir” sözü İmam Əlinin ﷺ fasiləsiz bir şəkildə Peyğəmbərdən ﷺ sonra böyük imamət və əzəmətli vilayətini bildirir. Çünki Peyğəmbərin ﷺ bu sözü əgər sevgi, yardım, yaxud buna oxşar bir mənada olsaydı, həmin bədəvinin Peyğəmbərə ﷺ “Bu səndəndir, yoxsa Allahdan” kimi bir etirazı olmazdı. Əksinə, onun “Bizə əmr etdin ki... Bizə əmr etdin ki... Sonra isə bunlarla da kifayətlənmədin, əmin oğlunun qollarından tutub qaldırdın və onu bizdən üstün etdin. Dedin ki, “Mən kimin mövləsiyamsa, Əli də onun mövləsidir” sözü açıq şəkildə Qədir-xum hədisinin imamət və xilafət barədə olmasını bildirir.

Yox, belə deyilsə, o zaman bu etiraz nəyə görədir, niyə belə həyasızca edilir? Bununla da Allahın elçisi ﷺ gözləri qızarmış şəkildə and içərək belə deməyə məcbur olur: “And olsun özündən başqa ilah olmayan Allaha, bu, Allahdandır, məndən deyil” və bunu üç dəfə təkrar edir. Yox, əgər belə deyilsə, o zaman nəyə görə İmam Əli ﷺ and verərək Qədir-xum hədisini soruşur? Yox, əgər belə deyilsə, Əbüttufeylin qəlbində bu məsələ ilə bağlı nəyə görə bir narahatlıq var idi? Əhməd Əbüttufeyldən səhih sənədlə belə nəql edir: “Əli ﷺ insanları meydanda bir araya toplayıb onlara dedi: “Peyğəmbərin ﷺ Qədir-xum günü dediyini eşidən hər bir müsəlmanı Allaha and verirəm, ayağa dursun”. Bu zaman otuz nəfər ayağa qalxdı...” Əbüttufeyl deyir: “Mən oradan ayrılanda sanki içimdə bu məsələ ilə bağlı bir şeylər (narahatlıq, şübhə) var idi”. Zeyd ibn Ərqəmlə görüşdüm. Ona dedim: “Mən Əlinin ﷺ belə-belə dediyini eşitmişəm”. Zeyd dedi: “Bəs nəyini inkar edirsən? Mən Peyğəmbərin ﷺ bunu dediyini eşitmişəm”.²⁰⁵ Yox, əgər belə deyilsə... Yox, əgər belə deyilsə... Bundan başqa məsələlər Allahın güc və qüdrəti sayəsində Qədir-xum hədisi bəhslərində gələcək.

İbn Teymiyyə ilə

Bəli, əgər Qədir-xum hədisinin Əmirəlmömininin ﷺ imamə-

²⁰⁵ Əhməd ibn Hənbəl, “Musnədu-Əhməd ibn Hənbəl”, c. 4, səh. 370.

tinə dəlaləti olmasaydı, həmin bədəvi Allaha və Rəsuluna ﷺ etiraz etməzdi. O, bununla İslamdan çıxdı, dünya evində öz cəzasına çatdı. Axirət əzabı isə daha şiddətli və qalıcıdır.

Əgər Qədir-xum hədisinin Əmirəlmömininin ﷺ imamətinə dəlaləti olmasaydı, İbn Teymiyyə həmin tərbiyəsiz, kobud bədəvinin yolunu izləməzdi. O, hədis bilicilərinin bu hədisin uydurma olması barədə ittifaq etdiyini güman edib. Lakin aydın oldu ki, hədisin çoxlu sənədləri mövcuddur. Onların bəziləri səhihdir, raviləri böyük hədis öndərləri, hafizləri və əhli-sünnədən olan şəxsiyyətlərdir. O, mötəbər, müstəfiz²⁰⁶ xəbərdir.

İbn Teymiyyə daha sonra hədisi puç etməkdən ötrü səbəblər qeyd edir. Hansı ki bunlarla o öz hədsiz cahilliyini və şiddətli təəssübkeşliyini ortaya qoyur. İş o yerə çatmışdır ki, hətta onunla müvafiq olan bəzi şəxslər də həmin səbəblərdən üz döndərmişdir. Ən mühüm hesab etdiyi isə:

1. Surənin məkki olması;

2. “Ey Allah, əgər bu (Quran) Sənin tərəfindən gəlmiş haqdırsa, onda başımıza göydən daş yağdır və ya bizə şiddətli bir əzab göndər!” dedikləri zaman”²⁰⁷ ayəsinin “Ənfal” surəsində olması, onun da Bədrdə, Qədir-xum hadisəsindən illər öncə nazil olmasıdır.

Bu, İbn Teymiyyənin hər iki mətləbə şamil olan sözünün mətnidir:

“Bu yalançılara deyilər: “İnsanların hamısı fikir birliyindədir ki, Peyğəmbərin ﷺ Qədir-xumda dedikləri onun vida həccindən qayıtdığı zaman olub. Şiələr də bunu qəbul edir və o günü bayram edirlər. Həmin gün zilhiccə ayının on səkkizidir. Peyğəmbər ﷺ bundan sonra Məkkəyə qayıtmamışdır. Əksinə, vida həccindən Mədinəyə qayıtmışdır. Zilhiccə, məhərrəm və səfər aylarını yaşamış, rəbiüləvvəl ayının əvvəlində vəfat etmişdir. Bu hədisdə isə o bunları Qədir-xumda dedikdən, sözləri şəhərlərdə yayıldıqdan sonra Hərs onun “Əbtəhdə”²⁰⁸ olduğu zaman yanına

²⁰⁶ Hər bir təbəqədə üç nəfərdən çox rəvinin nəql etdiyi, lakin təvatür həddinə çatmayan hədisdir Tərc.

²⁰⁷ “Ənfal” surəsi, 32-ci ayə

²⁰⁸ Söz vadi, dərə, çay, sel yatağı kimi mənalara gəlir İbn Teymiyyə isə bunu Məkkədə olan xüsusi bir yerə aid etmiş, oranın adı olduğunu düşünmüşdür. Müəllif də az sonra cavabda buna işarə edəcək. Tərc.

gəldi. Əbtəh isə Məkkədədir. Elə isə bu hədis Qədir-xum hadisəsinin nə zaman baş verdiyini bilməyən cahil şəxsin yalanıdır. Çünki “Bir nəfər baş verəcək əzabı istədi”²⁰⁹ elm əhlinin fikir birliyi ilə məkki surədir. Hicrətdən öncə Məkkədə nazil olmuşdur. Deməli bu surə Qədir-xum hadisəsindən on il, yaxud daha da öncə nazil olub. Elə isə necə olur ki, Qədir-xum hadisəsindən sonra nazil olur?!

Həmçinin Allahın “Ey Allah, əgər bu Sənin tərəfindən gəlmiş haqdırsa...” ayəsi “Ənfal” surəsindədir. O da fikir birliyinə əsasən, Bədrdə, Qədir-xum hadisəsindən uzun illər öncə nazil olub. Təfsir alimləri isə ayənin Əbu Cəhl və bənzəri müşriklərin hicrətdən öncə Peyğəmbərə ﷺ dedikləri söz səbəbilə nazil olmasında ittifaq edib”.²¹⁰

Bunun cavabında deyirəm:

Bu, İbn Teymiyyənin sözüdür. Onun bəzi davamçıları bu sözlərin batil və puç olduğunu bildikləri üçün onun bir hissəsini silmişlər. Mətndən İbn Teymiyyənin “İnsanların hamısı fikir birliyindədir” ifadəsi silinib və “şiiələr” sözü “rafizilər” sözü ilə əvəz edilib, habelə mətndə bundan başqa dəyişikliklər də edilib.

Mətndən atılanlardan biri “Əbtəh isə Məkkədədir...” hissəsidir. Bu, İbn Teymiyyənin cahilliyidir. Çünki “əbtəh” lüğətdə “xırda daşlar olan geniş dərə” mənasındadır. Necə ki “əs-Sihah”, “əl-Qamus”, “ən-Nihayə” və digər lüğət kitablarında “b-t-h” kökünə müraciət edənlərə bu məsələ gizli qalmaz. Lüğət alimləri deyib: “Məkkə vadisi (“bətha”-sı) də bu sözdəndir”.

Səmhudi öz kitabında Mədinəyi-münəvvərənin tarixində oradakı vadilərdə “Bətha” adlanan bir yeri qeyd edib.²¹¹

“Məaric” surəsinin məkki olması barəsində olan sözüənə gəlincə isə cavabı belədir:

Birincisi, surənin məkki olması onun bəzi hissəsinin, hətta ilk ayələrinin də mədəni olmasına mane deyil. Çünki bunun oxşarları Quranda mövcuddur. Necə ki bu sahədə yazılmış kitablarda həmin məsələ qeyd edilib. Hətta təfsir kitablarında surələrin

²⁰⁹ “Məaric” surəsi. Tərc.

²¹⁰ İbn Teymiyyə, Minhacus-sunnə, c. 4, səh. 13, qədim çapla.

²¹¹ Səmhudi, Xulasətul-vəfa biəxbəri daril-Mustafa, səh. 246.

əvvəlinə müraciət etmək də kifayətdir. Məsələn, onlar belə deyir: “Əvvələndən filan qədəri, yaxud filan ayə istisna olmaqla surə məkkiidir”.

İkincisi, mübarək ayənin təkrarən nazil olmasında heç bir maneə yoxdur. Bunun da misalları Qurani-Kərimdə mövcuddur. Bu məsələ ilə bağlı Hafız Suyutinin “əl-İtqan”ı kimi Quran elmləri barəsindəki kitablarda bablar ayrılıb.

“Ey Allah... dedikləri zaman” ayəsinin Bədr hadisəsində nazil olan mədəni ayə olmasına gəlincə belə bir etiraz çox təəccüblüdür. Onun davamçıları gərək bunu da silərdilər. Çünki Süfyan ibn Uyeynənin rəvayətində bu ayənin Qədir-xumda nazil olması qeyd edilməyib. Orada sadəcə bədəvinin oradan ayrılaraq “İlahi, əgər Məhəmmədin dedişi haqdırsa, səmadan bizim üzərimizə dəş yağdır...” deməsi gəlib. Elə isə irad nədədir?

Bundan əlavə qeyd edək ki, İbn Teymiyyənin ayə barədə hər bir cəhətdən bildirdiyi iradlara və sözlərinə öz geniş kitabımızda cavab vermişik.²¹²

Bir məsələ qaldı

Bir məsələ qalıb, o da budur ki, “Ey Allah... dedikləri zaman” ayəsi “Ənfal” surəsindəndirsə, Bədr hadisəsi zamanı nazil olubsa və onun Qədir-xum hadisəsindən sonra Peyğəmbərə ﷺ etiraz edən bədəvinin məsələsi ilə heç bir əlaqəsi yoxdursa, nəyə görə Hakim Nişapuri qeyd edəcəyimiz hədisi “əl-Mustədrək”in təfsir bölməsində, “Məaric” surəsinin təfsirində qeyd edib? Onun dediklərinin mətni: “Bir nəfər baş verəcək əzabı istədi”²¹³ surəsinin təfsiri. Rəhman və Rəhim olan Allahın adı ilə. Bizə Məhəmməd ibn Əli Şeybani Kufədə xəbər verib dedi: Bizə Əhməd ibn Hazim Gəffari rəvayət edib dedi: Bizə Ubeydullah ibn Musa Süfyan Sovridən, o, Əməşdən, o, Səid ibn Cubeyrdən belə nəql edib: “Bir nəfər baş verəcək əzabı istədi. (O əzabı) kafirlərdən dəf edə biləcək bir kimsə yoxdur! (O əzab) dərəcələr (“məaric”) sahibi olan Allahdandır!”²¹⁴ (“Məaric sahibi”, yəni) dərəcələr sahibi. “Bir nəfər... istədi” (barədə) dedi: “O, Nəzr ibn

²¹² Ayətullah Seyid Əli Milani, Nəhəfatul-əzhar fi xulasəti Əbəqatil-ənvar c. 8, səh. 364-381

²¹³ “Məaric” surəsi. Tərc.

²¹⁴ “Məaric” surəsi, 1-2-ci ayələr

Haris ibn Kələdədir. O belə demişdi: “Ey Allah, əgər bu sənin yanından olan haqdırsa, səmədan bizim üzərimizə daş yağdır”. Bu, “şeyxeyn”in²¹⁵ şərtlərinə əsasən, səhih hədisdir. Lakin onlar bunu qeyd etməyiblər”.

Zəhəbi də onun hədisi səhih hesab etməsi fikri ilə razıdır.²¹⁶

Lakin əgər “əl-Mustədrək”də “Ənfal” surəsinə müraciət etsən, bu rəvayəti orada tapmayacaqsan. İbn Teymiyyə və ardıcılıarı iki hədis öndəri, iki böyük hafız olan Hakim və Zəhəbinin bu etdiyinə nə cavab verirlər? Xüsusilə də bu səhih hədisin ravisi Süfyan Sovridir və o, əvvəldə də təfsilatı ilə qeyd edildiyi kimi bu məsələ ilə bağlı başqa bir səhih xəbərin də sənədində yer almışdır. Rəvayət edilən şəxs isə Səid ibn Cubeyrdir. Mütləqdir ki, o da xəbəri İbn Abbasdan əldə etmişdir. O isə “Bir nəfər baş verəcək əzabı istədi” ayəsinin Qədir-xum hadisəsində nazil olduğunu nəql edənlərdən biridir. Bundan əlavə onu nəql edənlərin çoxu şiələrdəndir.

Həqiqət isə budur ki, bu xəbər “Bir nəfər baş verəcək əzabı istədi” ayəsinin Qədir-xum hadisəsində nazil olması ilə bağlı olan səhih xəbərlərdən biridir. Bəzi müfəssirlərin hadisəni qeyd edərək ayəni təfsir edən sözləri də bunu bildirir. Belə ki, İbn Abbasdan nəql olunur ki, Qədir-xum hadisəsindən sonra əzab istəyən şəxsin adı Nəzr ibn Haris ibn Kələdədir.

Xətib Şirbininin təfsirində belə qeyd edilib: “Buradakı əzab istəyənin kim olması barədə ixtilaf edilib. İbn Abbas deyib: “O, Nəzr ibn Harisdir”. Həmçinin deyilib: “Haris ibn Numandır”. Belə ki, Peyğəmbərin belə deməsi ona yetişdikdə: “Mən kimin mövlasıyamsa, Əli də onun mövlasıdır...”²¹⁷

Qurtubinin təfsirində isə belədir: “O, Nəzr ibn Harisdir. İbn Abbas və Mücahid belə deyib. Həmçinin deyilib ki, burada əzab istəyən şəxs Haris ibn Numan Fihridir. Belə ki, ona ...yetişdikdə...”²¹⁸

Onlar iki nəzər qeyd ediblər. Biri Hakimin rəvayətinə, digəri isə

²¹⁵ Buxari və Müslim nəzərdə tutulur Tərc.

²¹⁶ Hakim Nişapuri, Əl-Mustədrək ələs-səhiheyin, c. 2, səh. 502

²¹⁷ Xətib Şirbini, Əs-Siracul-muniç c. 4, səh. 380

²¹⁸ Qurtubi, Təfsirul-Qurtubi, c. 18, səh. 278

Sələbinin rəvayətinə uyğundur.

Əbu Ubeydə Hərəvinin təfsirində isə onun Cabir ibn Nəzr ibn Haris ibn Kələdə olması qeyd edilib.²¹⁹

Onlardan bəzisi Haris ibn Numanı yanlış olaraq Numan ibn Munzir olaraq qeyd edib. Həmin rəvayət də Süfyan Sovridəndir, səhih sənədlədir.²²⁰ Bəzisi onu yanlış olaraq Numan ibn Haris,²²¹ bəzisi isə Haris ibn Əmr olaraq qeyd edib.²²² Onlardan belə deyəni də var: “...Bir bədəvi qalxaraq ona doğru...”²²³ Bəzisi isə belə deyib: “Səhabələrdən bəzisi”. Bəzi şəxslər isə başqa sözlər deyiblər.

Mövzunun daha çox araşdırılmağa ehtiyacı var. Lakin bu müxtəsər kitab onun yeri deyil. Amma çoxluq onun Sələbinin təfsirində olduğu kimi “Haris ibn Numan” olduğu fikrindədir.

Burada İbn Teymiyyə belə deyərək etiraz edir: “Bu şəxs səhabələrdən olması bilinən biri deyil. Əksinə o, təriqət əhlinin qeyd etdiyi adlardır”.

Bu şəxsin Allah və Peyğəmbərin ﷺ sözünü qəbul etməyərək mürtəd olması səbəbilə İbn Teymiyyənin bu sözü də qəbul edilmir. Çünki səhabələr barədə olan kitabların müəllifləri bir qayda olaraq orada səhabələrdən müsəlman halda ölənlər şəxsləri qeyd ediblər.²²⁴

Əgər İbn Teymiyyə bununla belə onu müsəlman hesab edirsə, qeyd edilməlidir ki, səhabə barədə olan kitablar onların nəzərində sayları on minlərlə olan Peyğəmbər ﷺ səhabələrinin hamısını əhatə etməmişdir.

Bunlar qeyd olunmuş ayənin Qədir-xum günündəki hadisə ilə bağlı nazil olması barədə olan müxtəsər bir araşdırma idi. Müvəffəqiyyət Allahdandır.

²¹⁹ Əllamə Əmini, Əl-Ğədi, c. 1, səh. 239

²²⁰ Həkim Həsəkani, Şəvəhidut-tənzil, c. 2, səh. 384

²²¹ Həmin mənbə, səh. 381

²²² Həmin mənbə, səh. 382

²²³ Həmin mənbə, səh. 385

²²⁴ İbn Teymiyyə deyir ki, bu şəxs səhabələrdən olmamışdır. Onun əsaslandığı şey isə səhabələrin qeyd olduğu kitablarda həmin şəxsin adının keçməməsidir. Lakin Ayətullah Seyid Əli Milani bu əsaslanmanı etibarsız hesab edir. Çünki səhabələrin adlarını qeyd edən müəlliflər yalnız və yalnız dindən çıxmayıb, müsəlman halda ölənlər şəxslərin adlarını qeyd edirlər, dindən çıxanları isə səhabə hesab etməyərək onları kitablarda qeyd etmirlər. Elə isə bu şəxsin adının da orada olmaması təbii haldır. Çünki bu şəxs Peyğəmbərin ﷺ sözünü inkar etmiş və bununla da dindən çıxmışdır. Tərc.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Qurani-Kərim;
2. İrşadus-sari, Əhməd ibn Məhəmməd ibn Əbu Bəkr Qəstəllani, Daru-ihyait-turasil-ərəbi, Beyrut, Livan;
3. Əsbabun-nuzul, İmam Vəhidi Nişapuri, Aləmul-utub, Beyrut, Livan;
4. Əl-İtqan fi ulumil-Quran, Cəlaləddin Suyuti, Darul-fıkr, Beyrut, Livan, 1416-cı il;²²⁵
5. Əl-Bidayə və-n-nihayə (Tarixu-İbn Kəsir), İmadəddin Əbülfida İsmayıl ibn Kəsir Qurəşi Dəməşqi, Daru-ihyait-turasil-ərəbi, Beyrut, Livan, birinci çap, 1408-ci il;
6. Buğyətul-vuat fi təbəqatıl-luğəviyyinə və-n-nuhat, Cəlaləddin Suyuti, Beyrut, Livan;
7. Tarixu-Bağdad, Xətib Əhməd ibn Əli Bağdadi, Darul-kutubil-ilmiyyə, Livan, Beyrut, birinci çap, 1417-ci il;
8. Tarixu-mədinəti-Dəməşq, İbn Əsakir olaraq bilinən Əbülqasim Əli ibn Həsən, Daru-ihyait-turasil-ərəbi, Beyrut, Livan, birinci çap, 1421-ci il;
9. Tədribur-ravi, Cəlaləddin Suyuti, Darul-kitabil-ərəbi, Livan, Beyrut, birinci çap, 1414-cü il;
10. Təfsirul-Hibəri, Hüseyn ibn Həkəm ibn Müslim Hibəri Kufi;
11. Təzkirətul-huffaz, Şəmsəddin Əbu Abdullah Məhəmməd ibn Əhməd Zəhəbi, Daru-ihyait-turasil-ərəbi, Beyrut, Livan;
12. Təzkirətu-xavassil-ummə, Sibtu İbn Covzi, Muəssisətu-Əhlil-beyt, Beyrut, Livan, 1401;
13. Təfsiru-İbn Əbi Hatim (Təfsirul-Quranil-Əzim), Əbdürrəhman ibn Məhəmməd ibn İdris Razi ibn Əbu Hatim, Məktəbətü-Nəzzar Mustafə əl-Baz, Məkkə, ikinci çap, 1419-cu il;
14. Təfsiru-İbn Kəsir (Təfsirul-Quranil-Əzim), İmadəddin Əbülfida İsmayıl ibn Kəsir Qurəşi Dəməşqi, Darul-mərifə, Livan, Beyrut, üçüncü çap, 1409-cu il;
15. Təfsirur-Razi (Ət-Təfsirul-kəbir), Fəxr Razi olaraq bilinən Məhəmməd ibn Ömər Razi, Daru-ihyait-turasil-ərəbi, Livan,

²²⁵ İstifadə olunmuş ədəbiyyatda qeydsiz verilmiş bütün tarixlər hicri-qəməri tarixinə əsasəndir. Tərc.

Beyrut;

16. Təfsirul-Qurtubi (Əl-Cami liəhkamil-Quran), Məhəmməd ibn Əhməd Ənsari Qurtubi, Daru-ihyait-turasil-ərəbi, ikinci çapdan ofset edilib;

17. Təfsirul-vəsit, Əbülhəsən Əli ibn Əhməd Vahidi;

18. Təqribut-təhzib, Əhməd ibn Əli ibn Həcər Əsqəlani, Darul-kutubil-ilmiyyə, Livan, Beyrut, ikinci çap, 1415-ci il;

19. Təhzibul-əhkam, Şeyxut-taifə Məhəmməd ibn Həsən Tusi, Darul-kutubil-islamiyyə, İran, Tehran, üçüncü çap, 1364-cü hicri şəmsi ili;

20. Təhzibul-əsməi vəl-luğat, Əbu Zəkəriyyə Yəhya ibn Şərəf Nəvəvi Dəməşqi Şafei, Darul-fıkr, Livan, Beyrut, birinci çap, 1416-ci il;

21. Təhzibut-təhzib, Əhməd ibn Əli ibn Həcər Əsqəlani, Darul-kutubil-ilmiyyə, Livan, Beyrut, birinci çap, 1415-ci il və Darul-fıkr, Beyrut, 1404-cü il;

22. Təhzibul-kəmal, Cəmaləddin Əbülhəccac Yusif Mizzi, Muəssisətur-risalə, Livan, Beyrut, 1413-cü il;

23. Cəvahirul-əqdeyn, Əli ibn Davud Hüseyni Səmhudi, Darul-Kutubil-ilmiyyə, Livan, Beyrut, 1413-cü il;

24. Haşiyətul-Hənəfi ələl-camiis-səğir, Şəmsəddin Hənəfi Şafei;

25. Xəsaisul-vəhyil-mubin, İbn Bitriq olaraq bilinən Şəmsəddin Yəhya ibn Həsən Əsədi Ribî Hilli, Darul-Quranil-Kərim, İran, Qum, 1417-ci il;

26. Əd-Durrul-mənsur fit-təfsir bil-məsur, Cəlaləddin Suyuti, Darul-kutubil-ilmiyyə, Livan, Beyrut, birinci çap, 1421-ci il;

27. Əs-Siracul-munir, Xətib Şirbini olaraq bilinən Şəmsəddin Məhəmməd ibn Əhməd Şirbini Qahiri Şafei;

28. Əs-Sunənul-kubra, Əhməd ibn Şueyb ibn Əli Nəsai, Suyutinin şərhı və Sindinin haşiyəsi ilə, Darul-mərifə, Livan, Beyrut, üçüncü çap, 1414-cü il;

29. Əs-Siyaq fı Tarixi-Nisabur, Əbülhəsən Əbdülğafır Fərisi Nişapuri;

30. Siyəru-ələmin-nubəla, Şəmsəddin Əbu Abdullah

Məhəmməd ibn Əhməd Zəhəbi, Muəssisətur-risələ, Livan, Beyrut, doqquzuncu çap, 1413-cü il;

31. Şəzəratuz-zəhəb, Əbdülhey ibn İmad Hənbəli, Darul-kutubil-ilmiyyə, Livan, Beyrut;

32. Şərhul-məvəhibil-ləduniyyə, Məhəmməd ibn Əbdülbaqi Zərqani Maliki Misri, Darul-mərifə, Livan, Beyrut, 1414-cü il;

33. Şəvəhidut-tənzil, Hakim Həsəkani olaraq bilinən Ubeydullah ibn Əhməd, Məcməu-ihyais-səqafətil-islamiyyə, birinci çap, 1411-ci il;

34. Təbəqatul-şafeiyyə, Cəmaləddin Əbdürrəhim ibn Həsən ibn Əli Şafei Əsnəvi, Darul-ulum, Səudiyyə Ərəbistanı, Ər-Riyad, 1401-ci il;

35. Təbəqatul-Qurra, Şəmsəddin Məhəmməd ibn Cəzəri, Misir, Qahirə, 1351-ci il;

36. Əl-İbər fi xəbəri mən ğəbər, Şəmsəddin Məhəmməd ibn Əhməd ibn Osman Zəhəbi, Darul-kutubil-ilmiyyə, Livan, Beyrut;

37. Əl-Ğədir, Əllamə Əbdülhüseyn Əhməd Əmini, Mərkəzul-ğədir, İran, Qum, birinci çap, 1416-cı il;

38. Fəthul-bari, Əhməd ibn Əli ibn Həcər Əsqəlani, Darul-kutubil-ilmiyyə, Livan, Beyrut, birinci çap, 1410-cu il;

39. Fəraidus-simteyn, İbrahim ibn Məhəmməd Həmmui Cuveyni Xorasanı, Muəssisətul-Mahmudi, Livan, Beyrut, birinci çap, 1398-ci il;

40. Əl-Fusulul-muhimmə fi mərifətil-əimmə, Əli ibn Məhəmməd ibn Səbbağ Maliki Məkki, Məktəbətü daril-kutubit-ticariyyə;

41. Feyzul-qədir fi şərhil-Camiis-sağir, Əbdürrauf Mənavi, Darul-kutubil-ilmiyyə, Livan, Beyrut, birinci çap, 1415-ci il;

42. Əl-Kaşif ən əsməi-ricəlil-kutubis-sunnə, Şəmsəddin Əbu Abdullah Məhəmməd ibn Əhməd Zəhəbi, Darul-fikr, Livan, Beyrut, birinci çap, 1418-ci il;

43. Əl-Kamil fi zuəfair-ricəl, Əbu Əhməd Abdullah ibn Ədiy Curcani, Darul-kutubil-ilmiyyə, Livan, Beyrut, birinci çap, 1418-ci il;

44. Lisanul-mizan, Əhməd ibn Əli ibn Həcər Əsqəlani, Darul-

- kutubil-ilmiyyə, Livan, Beyrut, birinci çap, 1416-cı il;
45. Ma nəzələ minəl-Qurani fi Əli, Əbu Nueym İsfəhani;
46. Miratul-cinan, Əbu Məhəmməd Abdullah Yafei, Darul-kutubil-islamiyyə, Misir, Qahirə, ikinci çap, 1413-cü il;
47. Əl-Muraciat, Seyid Əbdülhüseyn Şərəfəddin Musəvi Amili, ikinci çap, 1402-ci il;
48. Əl-Mərqat fi şərhil-Mişkat, Molla Əli Qari, Darul-fıkr, Livan, Beyrut, 1414-cü il;
49. Musnədu-Əhməd ibn Hənbəl, Əhməd ibn Hənbəl Şeybani, Daru-ihyait-turasil-ərəbi və Daru-Sadir, Livan, Beyrut, üçüncü çap, 1415-ci il;
50. Mucəmul-buldan, Əbu Abdullah Yaqut Həməvi, Darul-kutubil-ilmiyyə, Livan, Beyrut, birinci çap, 1410-cu il;
51. Əl-Mucəmul-muxtəss, Şəmsəddin Zəhəbi (əlyazma);
52. Məəd-doktor Salus fi ayətit-Təthir, Seyid Əli Hüseyni Milani;
53. Mərifətus-siqat, Əhməd ibn Abdullah ibn Saleh İclı Kufi, Məktəbətud-dar, Səudiyyə Ərəbistanı, Mədinə, 1405-ci il;
54. Mərifətu-ulumil-hədis, Əbu Abdullah Hakim Nişapuri, Darul-afaqil-cədidə, Livan, Beyrut, dördüncü çap, 1400-cü il;
55. Muqəddimətu-Fəthil-bari, Əhməd ibn Əli ibn Həcər Əsqəlani, Daru-ihyait-turasil-ərəbi, Livan, Beyrut;
56. Minhacus-sunnətin-nəbəviyyə, İbn Teymiyyə Hərrani olaraq məşhur olan Əhməd ibn Əbdülhəlim, Məktəbətu-İbni Teymiyyə, Misir, Qahirə, ikinci çap, 1409-cu il;
57. Mizanul-itidal, Şəmsəddin Zəhəbi, Darul-kutubil-ilmiyyə və Darul-mərifə, Livan, Beyrut, birinci çap, 1416-cı il;
58. Əl-Mustədrək ələs-səhihey, Əbu Abdullah Hakim Nişapuri, Darul-kutubil-ilmiyyə, Livan, Beyrut, birinci çap, 1411-ci il;
59. Əl-Muntəzəm fi tarixil-muluki vəl-uməm, Əbülfərəc Əbdürrəhman ibn Əli ibn Məhəmməd ibn Covzi Bağdadi, Darul-kutubil-ilmiyyə, Livan, Beyrut, birinci çap, 1413-cü il;
60. Nəzmu-durəris-simteyn, Cəmaləddin Məhəmməd ibn Yusif Zərəndi Hənəfi;

61. Nəfəhatul-əzhar fi xulasəti əbəqatil-ənvar, Seyid Əli Hüseyni Milani, Nəşrul-həqaiq, İran, Qum, ikinci çap, 1426-cı il;
62. Əl-Vafi bil-vəfəyat, Səlahəddin Xəlil ibn Əybək ibn Abdullah Səfədi Şafei, Darul-ihya, Livan, Beyrut, birinci çap, 1420-ci il;
63. Vəfaul-vəfa biəxbari daril-mustəfa, Nurəddin Səmhudi;
64. Vəfəyatul-əyan, Şəmsəddin Əhməd ibn Məhəmməd ibn Xəllikan, Daru Sadir, Livan, Beyrut.

MÜNDƏRİCAT

1. Ön söz.....	3
2. Müəllifin ön sözü.....	5
3. “Təbliğ” ayəsi.....	6
4. Hədisin bəzi mötəbər sənədləri.....	8
5. Hibərinin hədisi.....	8
6. Əbu Nueymin hədisi.....	9
Əbu Bəkr ibn Xəllad.....	9
Məhəmməd ibn Osman ibn Əbu Şeybə.....	9
İbrahim ibn Məhəmməd ibn Meymun.....	10
Əli ibn Abis.....	13
Əbüləcəhhaf Davud ibn Əbu Ovfi.....	13
Əməş.....	14
7. İbn Əsakirin hədisi.....	14
Vəcih ibn Tahir.....	14
Əbu Hamid Əzhəri.....	15
Əbu Məhəmməd Məxlədi.....	15
Əbu Bəkr Məhəmməd ibn Həmdun Nişapuri.....	16
Məhəmməd ibn İbrahim Hulvani.....	16
Həsən ibn Həmməd Səccadə.....	16
8. Vahidinin hədisi.....	17
Ətiyyənin tərcümeyi-halı.....	17
9. İbn Teymiyyə Hərrani və “Təbliğ” ayəsi.....	20
10. İbn Teymiyyənin cavabında deyirəm.....	21
11. Uğursuz cəhdlər.....	23
12. “Dini kamil etmə” ayəsi.....	29
13. Əbu Nueym İsfahaninin hədisi.....	31
14. Hədisin sənədi haqqında araşdırma.....	32
Məhəmməd ibn Əhməd ibn Əli ibn Məxləd.....	32
Yəhya Himmani.....	33
Qeys ibn Rəbi.....	33
Əbu Harun Əbdi.....	33
15. Xətib Bağdadının hədisi.....	34
Birinci sənəd.....	35

İbn Bışran.....	35
Əli ibn Ömər Hafız.....	35
İkinci sənəd.....	36
Əzhəri.....	36
Miminin qardaşı oğlu Məhəmməd ibn Abdullah.....	36
Əhməd ibn Abdullah.....	37
Qeyd.....	37
16. İbn Əsakirin hədisi.....	38
Birinci sənəd.....	38
Əbu Bəkr ibn Məzrəfi.....	38
Əbülhüseyn ibn Muhtədi.....	38
Ömər ibn Əhməd.....	39
Əhməd ibn Abdullah ibn Əhməd.....	39
İkinci sənəd.....	39
Əbülqasim ibn Səmərqəndi.....	39
Əbülhüseyn ibn Nəqqur.....	40
Məhəmməd ibn Abdullah ibn Hüseyin Dəqqaq.....	40
Əhməd ibn Abdullah ibn Əhməd Niyri.....	40
17. İbn Teymiyyə və “Dini kamil etmə” ayəsi.....	40
18. İbn Kəsirin “Tarix” kitabındakı nəzəri.....	41
Əli ibn Səid Rəmli.....	42
Zəmrə ibn Rəbiə.....	43
Abdullah ibn Şozəb.....	43
Mətər Vərraq.....	44
Şəhr ibn Hoşəb.....	44
19. İbn Kəsirin “Təfsir” kitabındakı nəzəri.....	45
20. Nəticə.....	49
21. “Bir nəfər baş verəcək əzabı istədi” ayəsi.....	51
22. Hədisə hədislərdə olduğu kimi.....	53
23. İmamlardan b və səhabələrdən bu hədisi nəql edənlər.....	54
24. Hədisin məşhur rəvilləri.....	54
Süfyan ibn Uyeynə.....	54
Süfyan Sovri.....	55
İbn Deyzil.....	55
25. Əhli-sünnənin bu hədisi Sələbinin təfsir kitabından nəql	

etmələri və ona olan etimadları.....	56
26. Həmmui Cuveyninin sənədi ilə Sələbidən nəql etdiyi hədis.....	58
27. Zəhəbinin ustadı Həmmui.....	59
28. İbn Əbu Hatimin hədisi.....	59
Hədisin sənədi haqqında.....	59
29. Sələbi və onun təfsir kitabı haqqında alimlərin fikirləri.....	60
30. “Şəvəhidut-tənzil” kitabında bu hədisin sənədləri.....	61
Sənədlər haqqında.....	62
Əbu Bəkr Məhəmməd ibn Məhəmməd Bağdadi.....	62
Abdullah ibn Əhməd ibn Cəfər Şeybani.....	63
Əbdürrəhman ibn Həsən Əsədi.....	63
İbrahim ibn Hüseyn Kəsai.....	65
Fəzl ibn Dukkeyn.....	65
Süfyan ibn Səid.....	65
Mənsur.....	65
Ribi.....	65
Huzeyfə ibn Yəman.....	65
31. Hədisin Əmirəlmömininin ﷺ imamətinə dəlaləti.....	65
32. İbn Teymiyyə ilə.....	66
33. Bir məsələ qaldı.....	69
34. İstifadə olunmuş ədəbiyyat.....	72

**Bu gün dininizi sizin üçün kamil etdim,
sizə olan nemətimi tamamladım və sizin
üçün din olaraq islamı bəyənib seçdim.**

Quran / Maidə surəsi / ayə 3

